

MASHKURA RASULOVA

O‘QISH KITOBI

Yordamchi maktablarning 5-sinfi uchun darslik

*O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi
nashrga tavsiya etgan*

To‘ldirilgan, qayta ishlangan nashri

**Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent – 2013**

UO'K: 821.512.133
KBK 83.3(50')ya72
R 25

Taqrizchilar:

S.Turdiyeva – Toshkent shahar 25-maxsus maktab o'qituvchisi;
Sh. Axmedova – Toshkent shahar 36-maktab o'qituvchisi.

Shartli belgilar:

Savollar

Topishmoqlar

Savol va topshiriqlar

Tez aytish

Maqol

Rasulova M.

R 25 **O'qish kitobi:** yordamchi maktablarning 5-sinfi uchun darslik/ M.
Rasulova. Toshkent: Cho'lpon nomidagi NMIU, 2013. – 128 b.
ISBN 978-9943-05-572-8

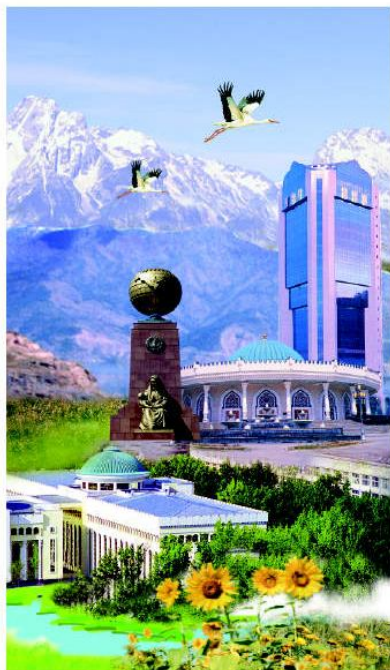
UO'K: 821.512.133
KBK 83.3(50')ya72

ISBN 978-9943-05-572-8

© M. Rasulova, 2013
© Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013

O'ZBEKISTON – VATANIM MENING

O'ZBEKISTONIM

A. Obidjon

Aziz o'lkam, o'zing ko'rkam,
Chinorlaring bizdek o'ktam.
Tosh ham gullar tuprog'ingda,
Mehrining qaynar bulog'ingda.

Qo'li ochiq bog'laring ko'p,
G'aznaga kon tog'laring ko'p.
Yashnamoqda qishloq, shahring,
Yaxshilikka to'liq bag'ring.

Osmoningdan, o'tlog'ingdan
Rang olgandir bayrog'ing ham,
Aziz o'lkam, o'zing ko'rkam!

Savol va topshiriqlar

1. She'rni ifodali o'qing.
2. She'r nima haqida ekan?
3. She'rni yod oling.

Maqol nima?

Maqollar xalq og'zaki ijodiga kiradi. Odamlar hayotda ko'rgan-kechirganlari asosida maqollarni yaratadilar. Maqollar kichik hajmda bo'lib, pand-nasihat mazmunini ifodalaydi.

Maqollar

* * *

Bilim baxt keltirar.

* * *

Bilim – aql chirog'i.

* * *

Ko'p o'qigan ko'p bilar.

MAKTABNI SOG'INIB

Po'lat Mo'min

Sog'inibman maktabim,
Rosayam buni qarang.
Yurakdan chiqar gapim,
Yurgan ekanman arang.

Qalbimdagi zavqimni
Qandayin bayon qilay?
Yetishsang-chi zo'r ekan
Sog'inganda har qalay...

Sog'intirgan birinchi
O'qituvchim aslida.
Yo'l-yo'rig'in bajardim
Kanikul – yoz faslida.

Ikkinchi sog'inganim:
Sinf dosh-tengqurlarim.
Ularni ko'rganimda
To'lganday bo'ldi bag'rim.

Savollar

1. She'rni yod oling.
2. O'quvchi qanday hissiyotlarni his qilganini so'zlab bering.
3. Siz o'zingiz nimalarni his qildingiz?

BAYRAMINGIZ QUTLUG' BO'LSIN

1991-yil 31-avgusti tarix sahifalariga oltin harflar bilan yozildi. Chunki shu kuni O'zbekiston Respublikasining mustaqilligi e'lon qilindi. 1991-yil birinchi sentabr O'zbekiston Respublikasining Mustaqilligi kuni deb belgilandi. Shu yildan boshlab 1-sentabr Mustaqillik bayrami va dam olish kuni deb e'lon qilindi.

VATAN HAQIDA SUHBAT

Qutlibeka Rahimova

O'g'lim va qizim shunday savol berdilar:

– Aya, qushlarning vatani qayer?

– Osmon.

– Nega, bo'lmasa, ular osmonda faqat uchadilar, o'tirmaydilar?

– Vatanda uchish kerak, qo'zim.

Javobim ularga tushunarli ko'rindimi, boshqa savolga ko'chdilar:

– Aya, Vatan nima degani o'zi?

– «Vatan» so'zini toq aytish yaxshi emas. «Bizning Vatanimiz» deb aytinglar. «Meninig Vatanim» deb aytinglar.

Vatan – bu sizga ota-bobolaringizdan yodgor qolgan yer.

Vatan – bu sizning ota-bobolaringizning aynan o'zi. Ular uzoq yillar quvonch-tashvishlari bilan shu yerga qo'shilib ketganlar.

Demak, siz, aziz bolajonlar, «Bu Vatan – meniki», deb ishonib yashashingiz lozim. Ishonch sizga kuch beradi. Ana shu kuch sizlarni mustaqil qiladi.

Savollar

1. Matn nima haqida ekan?
2. Kim Vatan haqida so'zlayapti?
3. «Vatan» so'zini qanday aytish kerak?
4. Vatanimiz haqida yana nimalarni bilasiz?

TARIXIY SHAHARLAR

O'zbekistonda tarixiy shaharlar ko'p. Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Marg'ilon kabi shaharlar dunyoga mashhur. Bu shaharlarga doim ko'plab sayyohlar keladilar.

Samarqanddagi Registon maydonida Ulug'bek, Sherdor, Tillaqori kabi mashhur madrasalar bor.

Buxoro qadimdan olimlari, zargarlari, hunarmandlari bilan tanilgan. Minorai Kalon, Chorminor kabi obidalari noyob boylikdir.

Xivaning ham o'ziga xos obidalari juda ko'pdir. Bu yerning lchan qal'asi noyob muzey. Undagi ko'plab naqshli masjid va madrasalarni sayyohlar qiziqib tomosha qiladilar.

Ko'hna ark, Kalta minor, Uch avliyo, Ichan qal'a maqbarasi kabi obidalar shaharning ko'rkidir.

Yurtimiz tarixiy obidalarini asraylik.

Savollar va topshiriqlar

1. Registon maydoni qaysi shaharda qad ko'targan?
2. Buxorodagi qanday qadimiy obidalarning nomini bilasiz?
3. Xiva shahri haqida so'zlab bering.
4. Siz qaysi shaharlarga sayohat qilgansiz? So'zlab bering.

BIZNING QISHLOQ

Bizning qishlog'imiz yaqinda bunyod etilgan.

Yangi-yangi ko'chalarning ikki tarafida chiroyli uylar qad ko'targan. Ular oldida xilma-xil daraxtlar ekilgan.

Qishlog'imizdan tuman markazigacha to'g'ri va tekis katta yo'l tushgan. Bu yo'lning ikki tomoniga ekilgan teraklar qishloqqa alohida fayz berib turadi. Bunday yo'ldan yurish kishiga zavq bag'ishlaydi. Chunki qishloqdan chiqishingiz bilan ko'chaning har ikki tomonidagi dalalarda g'o'zalar barq urib ko'karib yotganini, polizlarda qovun-tarvuzlar palak otib yotganini ko'rasiz. Qishlog'imiz ko'chalaridan yuk mashinalari va yengil mashinalar qatnab turadi.

Qishlog'imizda ikki qavatli maktab bor. Kichkintoylar uchun bolalar bog'chasi va yaslilarni aytmaysizmi?

Maktab ko'chasining oxirida katta bino bor. Bu kasalxona. Qishlog'imizda stadion ham bor.

Savol va topshiriq

1. Qaysi qishloqlarni bilasiz?
2. Ularni tasvirlab bering.

SHAHAR BO'YLAB SAYOHAT

Ustozimiz bizni Toshkentga sayohatga olib bordilar. Vatanimiz poytaxti katta va go'zal shahar ekan. Sayohatimiz Mustaqillik maydonidan boshlandi. Keng va ko'rkam bu maydonda Ezgulik arkasini, Baxtiyor ona haykalini ko'rdik. Bu yerdan Amir Temur xiyoboni tomon sayr qildik. Buyuk sarkarda bobomizga o'rnatilgan hashamatli haykal oldida rasmga tushdik.

Temuriylar tarixiy muzeyi, O'zbekiston xalqaro anjumanlar saroyi Toshkent kurantlari bu maskanni bezab turibdi. Keyin metroga tushdik va ustozimiz metro bekatlarini ko'rsatdilar. Bekatlarning go'zal naqshlari bizni hayratda qoldirdi.

O'zbekiston milliy bog'ini tomosha qildik hamda dam oldik. Bu yerda ulug' bobomiz Alisher Navoiy haykali poyiga gullar qo'ydik. Poytaxtimizning Eski shahar qismini ham qiziqib tomosha qildik.

Sirk binosi, Hazrati imom masjidi hamda Ko'kaldosh madrasasi katta taasurol qoldirdi.

Ha, Toshkent juda go'zal va zamonaviy shahar. Biz poytaxtimiz bilan faxrlanamiz.

Savollar

1. Bolalar qayerga sayohatga borishdi?
2. Mustaqillik maydonida nimalarni ko'rishdi?
3. O'zbekiston milliy bog'ida nimalar qilishdi?
4. Amir Temur xiyoboni atrofida qanday binolar bor ekan?

O'ZBEKISTON MILLIY BOG'I

Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy bog'i – xalqimiz dam oladigan ko'kalamzor maskan. Bog'da bayram va sayillar o'tkaziladi. Ayniqsa «Navro'z» bayramida bog' maydoni gavjum bo'ladi.

Keng maydon atrofi ko'kalamzorlashtirilib, daraxtlar ekilgan. Ko'l ustida ikkita yoysimon ko'priklar o'rnatilgan. Yoshlar nomi bilan atalgan bu bog'da qayiq bekati, bolalar temir yo'li, attraksion va boshqalar bor.

Ko'shk o'rtasida so'z mulking sultoni, ma'rifatparvar shoir A.Navoiyning haykali o'rnatilgan. Bu yerdagi turli xil favvoralar va turfa rang gullar bog'ni yanada ko'rkam va hashamatli qilib ko'rsatadi.

Savollar va topshiriq

1. O'zbekiston milliy bog'i qanday maskan ekan?
2. Milliy bog'da qanday bayramlar o'tkaziladi?
3. Bog'ni tasvirlab bering.

BU ONA TUPROQ

Po'lat Mo'min

Qarab to'ymayman,
Teran o'ylayman,
Doim avaylab
Qadam qo'ygayman –
Bu ona tuproq,
Bu ona tuproq.
Qo'limga oldim,
Yetolmas oltin.
Barcha narsadan

A'lo-yu oldin –
Bu ona tuproq,
Durdona tuproq.
Borday jon unda,
Ko'pdir kon unda,
Unar mo'jiza –
Bug'doy non unda.
Bu ona tuproq,
Gulxona tuproq.

Tug'ilgan yerim,
To'kilgan terim,
Taqdiri bilan
Bog'liq taqdirim.
Bu ona tuproq,
Mardona tuproq.

Saqlayman o'zim,
Ko'rmagay to'zim.
Tabarruk makon,
Mo'l rizq-u ro'zim.
Bu ona tuproq,
Baxtxona tuproq.

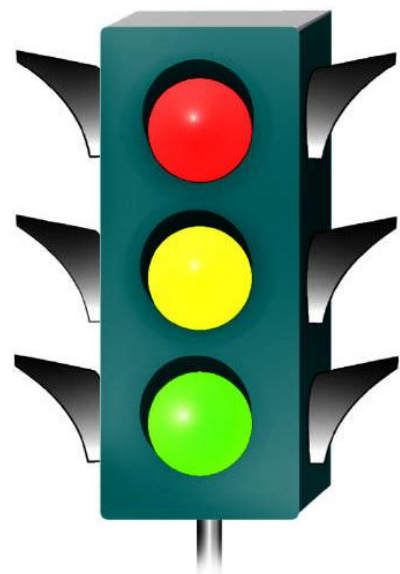
Savollar va topshiriq

1. She'ni ifodali o'qing.
2. «Ona tuproq» deganda siz nimani tushunasiz?
3. Shoir vatan tuprog'ini nimaga qiyoslagan?

SVETOFOR SO'ZI

Muhammadali Qo'shoqov

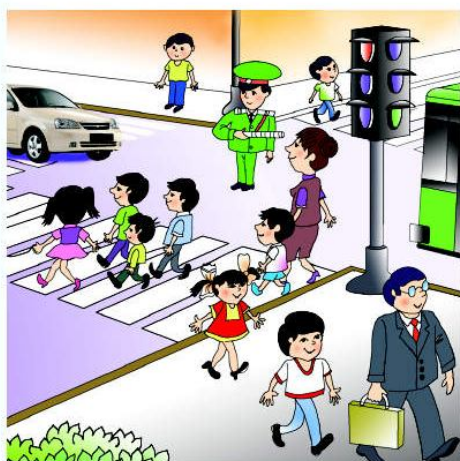
– Hoy, ko'chamiz ustida
Chaqnagan go'zal fonar!
Nega yal-yult yonasan,
Bizga qanday foydang bor?
Fonar asta jilmayib,
Dedi: – O'zing sinab ko'r!
Bilsang, mening otimni
Deyishadi «Sветофор».
Uchta chaqnoq ko'zim bor:
Qizil, yashil, sap-sariq.
Yashil ko'zim chaqnasa,
Demak, bilki, yo'l ochiq.
Qizil ko'zim chaqnasa,
Yo'l bekilar taqa-taq.
Sariq ko'zim chaqnasa,
Biroz kutgin hamma vaqt.
Ko'zlarimga, og'ayni,
Nazar tashla hamisha.
Ko'chalardan o'tganda
Kapalakdek shoshilma!

Savollar va topshiriq

1. Bola svetoforga qanday savol berdi?
2. Светофор unga nimalar deb javob berdi?
3. Светофор chiroqlarining qaysi biri yonsa ko'chadan o'tish kerak?
4. She'ni rollarga bo'lib o'qing.

KO'CHADA YURISH TARTIBI

1. Ko'chada faqat yo'lakdan, yo'lakning ham o'ng tomonidan yuring.
2. To'xtab turgan tramvayning oldidan o'ting. Orqasidan o'tmang.
3. To'xtab turgan avtobus yoki trolleybusning faqat orqasidan o'ting.
4. Chorrahalarda ko'chaning narigi betiga piyodalar yuradigan joydan o'ting.

Topishmoq nima?

Topishmoq xalq og'zaki ijodining o'yin turlaridan biri. Topishmoqda topilishi kerak bo'lgan narsa, hodisalar o'xshatmalar orqali beriladi. Siz shu o'xshatmalardan uning nima ekanini oson topasiz.

Topshiriqlar

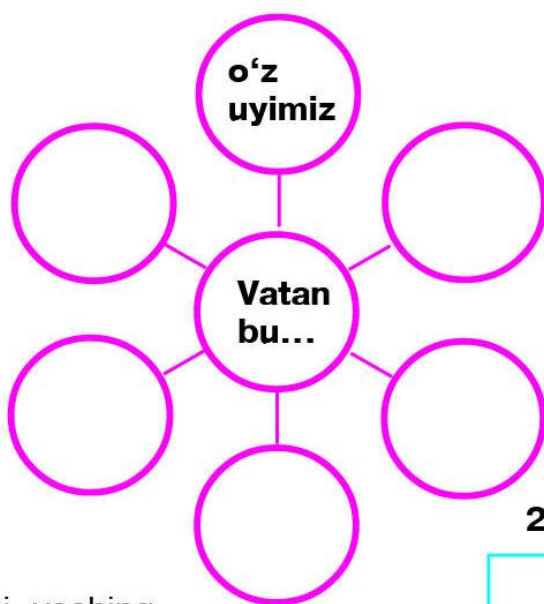
Kun-tun yuradi,
Doim bir joyda turadi.

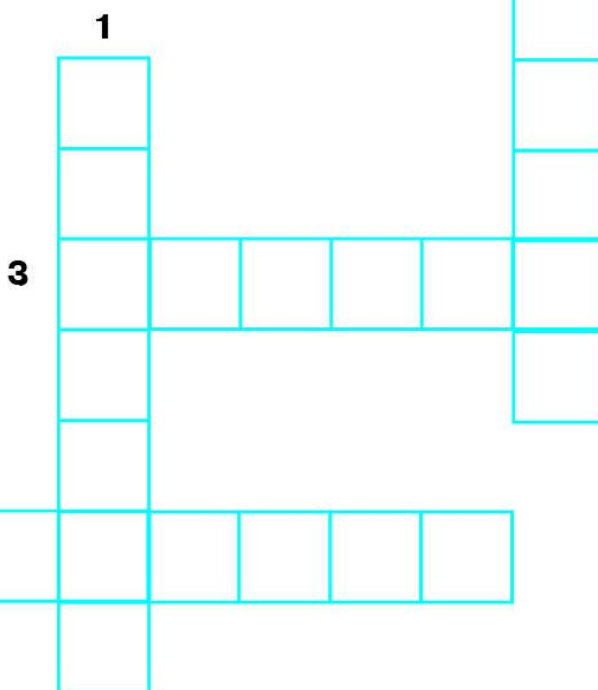
Qush emas qanoti bor,
Burgutdan zo'r haybati bor.
Uchsa lochin yetolmas,
Tolmas zo'r qanoti bor.

Bo'lim yuzasidan savollar

I. Shaklni daftaringizga ko'chirib, bo'sh doirachalarni to'ldiring.

II. Krossvordni yeching.

4

1. Vatanimiz poytaxti.
 2. Minorai Kalon obidasi qaysi shaharda joylashgan?
 3. Samarqanddagi madrasalardan birining nomi.
 4. Xivadagi qal'aning nomi.
- III. Birinchi sentabr kuni biz qanday bayramni nishonlaymiz?
- IV. Vatan haqida nimalarni bilib oldingiz?
- V. O'zbekistondagi qanday tarixiy shaharlarni bilasiz?
- VI. Ko'chada yurish tartibi buzilsa nimalar bo'lishi mumkin?

Har barg tilla tusin olib,
Shildirashib to'kiladi,
Olma shoxi hosilini
Ko'tarolmay bukiladi.
Har muyulishda to'p-to'p
xirmon
Tog'-tog' bo'lib uyuladi.
Mashinalab omborlarga
Kuz hosili quyiladi.
Qo'zivoylar pushtasiga
Sig'may sekin yumalaydi.
Ko'kdan yog'ib hayot suvi
Mayin-mavin shivalaydi.

Savol va topshiriqlar

1. She'rda kuzning belgilari tasvirlangan o'rinlarni topib, qayta o'qing.
2. She'rdagi oq oltin ifodasining mazmunini tushuntirib bering.
3. «Ko'kdan yog'ib hayot suvi. Mayin-mayin shivalaydi» misrasida nima aks etgan?

Maqollar

* * *

Ishlagan – xor bo'lmas.

* * *

Yer haydasang kuz hayda,
Kuz haydamasang yuz hayda!

OLMA

Zafar Diyor

Boqqa kirdim: olmalar
Qip-qizarib pishibdi.
Silkitibdi shamollar,
Yerga to'p-to'p tushibdi.
Havas bilan har birin
Olib ko'rdim qo'limga.
Oltin kabi ko'rinar
Ular mening ko'zimga.
Mazasini totiyman:
A'lo erur qanddan ham.

Bunday shirin olmani
Men ko'rganman kamdan-kam.
Bunday shirin olmalar
O'z bog'imda yetildi.
Yashnab o'ssin deb ular
Halol mehnat etildi.
Mevalarning urug'in
Erkin, asrang, o'rtoqlar,
Kelajakda ulardan
Yarataylik gul-bog'lar.

Topshiriqlar

1. She'rni ifodali o'qing.
2. She'rda olma qanday ta'riflanganini o'z so'zingiz bilan aytib bering.

TOLIB OTGAN TOSH

A. Irisov

Tolib qo'shni tomiga qo'ngan kaptarni haydamoqchi bo'lib tosh otdi. Kaptar uchib ketdi-yu, tosh kelib tom shiferiga tushdi, shifer «chirs» etib sindi. Tolib esa, egasi chiqib qolmasin deb, tiraqaylab uyiga qochdi. Uy egasi ishda bo'lgani uchun bundan bexabar qoldi.

Shu kuni kechasi bilan yomg'ir yog'ib, ertalab qorga aylandi, birdan uydan chakka o'ta boshladi. Uy egasining boshi qotib, tomni tuzatgani chiqqan edi, sirg'anib, tomdan yiqilib tushdi. Shu bilan oyog'i sinib yigirma kun kasalxonada yotib chiqdi.

Xo'sh, Tolib kaptarga otgan toshim oyoq sindiradi, deb o'ylaganmidi?

Savollar va topshiriq

1. Tolib qo'shnining tomiga nima uchun tosh otdi?
2. Uy egasi nega kasalxonaga tushdi?
3. Tolibning ishiga siz qanday baho berasiz?
4. Odamlarga, qushlarga g'amxo'r bo'ling.

QUSHLAR HAQI

Po'lat Mo'min

Tog' bag'rida qishloqda
Yashar bir bog'bon.
Bog'bonlarning ichida
Chindan bilimdon.
Bog'ida mevalarning
Bor turfa xili,
Barcha hayron qolarli
Mo'ldir hosili.
Oralamas bog'iga
Biron hasharot.
Bunda bordir
Qanday sir,
Qanday mahorat?
Qushlarga in qurgan u

Talay daraxtga.
Bog'bon chindan erishgan
Shu yo'ldan baxtga.
Mevalarning posboni
Ana shu qushlar,
Hasharotlar zotini
Qirishni xushlar.
«Mehnat qildingiz», – deya, –
Sizlar butun yoz».
Etar ekan kuzakda
Yanada e'zoz:
Qoldirarkan daraxtda
Qushlar haqini.
Qarang bog'bon, tadbirin,

Mehr-u aqlini.
Hasharotlar oz qolgan
Kuzda atrofda,
Yerlar qolgan mevani
Yayrab oftobda.
Bog'da qushlar sayrashi –

Chug'ur-chug'uri:
Bog'bonga tashakkurning –
Chuqur-chuquri...
Bog'bon bilan barobar
Xizmatda qushlar,
Izzatda qushlar.

Savollar va topshiriq

1. Bog'bon bog'iga nega hasharot zoti oralamagan?
2. Bog'bon qushlarning xizmatini qanday taqdirlaydi?
3. Siz qushlarga qanday g'amxo'rlik qilasiz?
4. Qushlarga g'amxo'r bo'ling.

Topishmoqlar

1. Kichkina dekcha,
Ichi to'la mixcha.

2. Qushimning bo'yi novcha,
Tumshug'i-chi, tarnovcha.
Juda uzun oyog'i,
Ola-bula har yog'i.

USTOZGA RAHMAT

Men maktabga kelgan birinchi kunimni tez-tez eslayman. Maktabda bizni ustozimiz kutib oldilar. Shu kuni maktabimiz hovlisida tantanali yig'ilish bo'ldi. Yig'ilishdan

keyin bizni sinfga olib kirdilar. O'sha kundan boshlab ustozimiz bizning ikkinchi onamizga aylandilar. Ustoz sabr bilan bilmaganlarimizni o'rgatdilar. Biz ko'p narsalarni bilishni xohlardik.

Hozir beshinchi sinfda o'qiyapmiz. Birinchi ustozimizni hech qachon unutmaymiz.

Savollar

1. Maktabga kelgan birinchi kuningizni eslaysizmi?
2. Nima uchun ustozni ikkinchi ona deydilar?

KUZ FASLIDA O'TKAZILADIGAN TADBIRLAR

Yoz oxiri, kuz boshi hosil mavsumi hisoblanadi. Bu vaqt bayram va tadbirlarga juda boy bo'lgan davrdir. Xalqimizda bu mavsum pishiqchilik davri deyiladi. Bu davrda bog' sayli, qovun sayli, Mehrjon bayrami kabi ko'plab bayram tadbirlari o'tkaziladi.

Yurtimizda qadimdan qovun pishgan paytda an'anaviy «qovun sayli» o'tkaziladi. Keladigan mehmonlar uchun shirin taomlar tayyorlanadi. Sayilga tashrif buyurgan kishilar hosil yig'ish uchun polizga taklif etiladi. Ishtirok etayotganlar orasida «Shirinaki» o'yini tashkil qilinadi. Bunda hamma bittadan qovun tanlab, kimniki shirin chiqishi bo'yicha musobaqalashishadi. Polizdan eng shirin qovun tanlab chiqqan kishi musobaqada g'olib bo'ladi. G'oliblarga sovg'alar beriladi. Mehrjon bayramini xalqimiz qadim zamonlardan nishonlab keladi. O'simliklar dunyosining uyquga ketishi va mehnat mavsumining yakunlanishini Mehrjon deb nomlashgan. Mehrjon kun va tun tenglashganda nishonlanadi. Mustaqilligimiz tufayli milliy qadriyatlarimiz tiklandi. Shular qatori Mehrjon bayrami ham nishonlana boshlandi.

Hamma kuz bayramlari qiziqarli. Bu bayramlar dehqon mehnatini qadrlashga, ona yerimizni asrashga undaydi.

Savollar va topshiriqlar

1. Hosil mavsumi qachon boshlanadi?
2. Mehrjon bayrami haqida so'zlab bering.
3. Qovun sayli qaysi paytda va qayerda o'tkazilgan?
4. «Shirinaki» o'yini haqida so'zlab bering.
5. Bu bayramlardan biz nimalarni o'rganamiz?

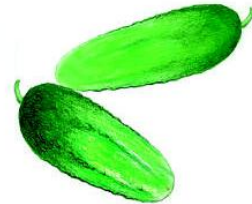
POLIZ

Tolib Yo'ldosh

O'taversin polizlar
Bizning poliz oldidan,
Totganmisiz bir tilik
Ta'rifi bosvoldidan?

Ananas kasir-kusur
Pichoqqa ilinmaydi.
Oq urug', mag'iz, holva,
Po'chog'i bilinmaydi.

Handalak yo'l-yo'l to'ni,
To'ntarilgan pushtaga,
Har karji bir piyola
Bolga teng nonushtada.

Savol va topshiriqlar

1. She'ni ifodali o'qing.
2. She'ning mazmunini so'zlab bering.
3. Qovunning qanday turlarini bilasiz?

Topishmoqlar

3. Qorday oppoq,
Yungday yumshoq.
4. Yurar tekis egatdan,
Barmoqlari po'latdan.
Yelkasida qopi bor
Katta temir savatdan.

IQBOLI BUYUKSAN

Abdulla Oripov

Avvalo rahmatdir onaga,
So'ng esa albatta otaga.
Bizlarga eslatmish hayotni,
Unutmang hech qachon ustozni.
Sen o'zbek elining farzandi,
Istiqlol yurtining dilbandi...
Vataning g'oyatda keng erur,
Barchaga barobar, teng erur.
Mehnatda qotsa ham suyaging,
Hech yerga tegmasin kuraging.

Chiniqtir, mayliga, sen tanni,
Unutma va lekin Vatanni.
Bolajon, sen doim suyuksan,
Bilib qo'y, iqboli buyuksan!

Savollar

1. Ota-onaga nima uchun minnatdorchilik bildirish zarurligini bilasizmi?
2. Vatan deganda nimani tushunasiz?

Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Boshqotirman to'g'ri yechsangiz, kuzgi hosil bayramining nomi kelib chiqadi.

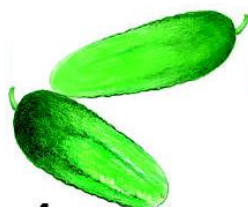
1

2

3

4

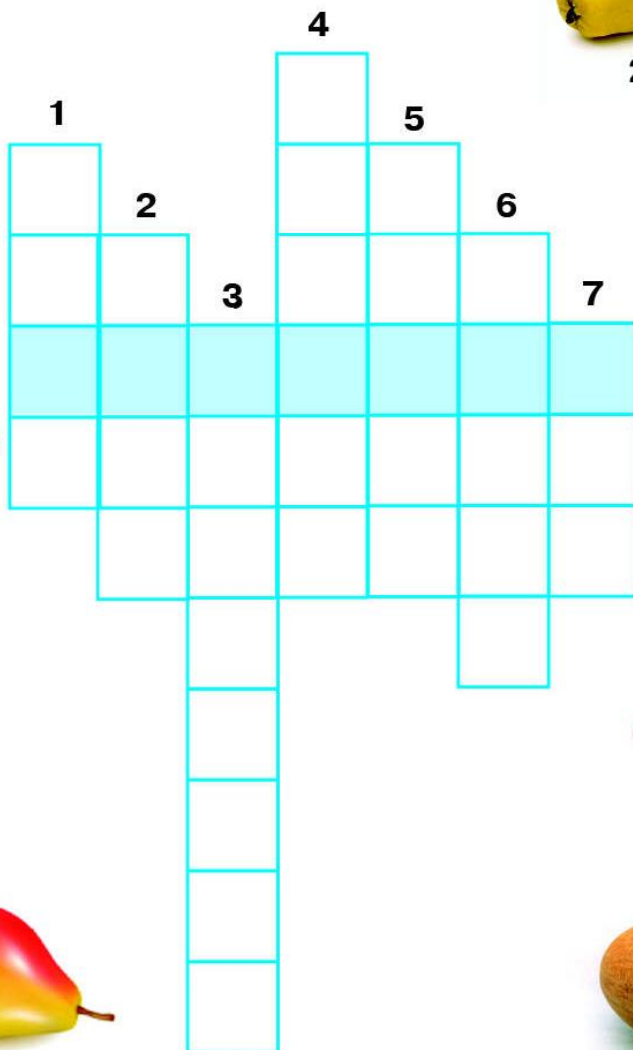
5

7

6

2. Rasmlarga qarab qofiyadosh so'zlarni toping.

3. Bo'limdagi qaysi hikoya sizga yoqdi?

4. Kuz fasli haqida qanday she'r, topishmoq va maqollarni bilasiz?

5. «Oltin kuz» mavzusida rasmlı kitobcha yasang.

Topishmoqlarning javobi

1. Anor. 2. Turna. 3. Paxta. 4. Paxta teradigan mashina.

MEHNAT – BAXT KELTIRAR

MEHNAT INSONNI ULUG‘LAYDI

Mehnat insonni ulug‘laydi, hayotiga ma‘no-mazmun baxsh etadi. Halol mehnat qilgan kishi jismonan charchoqni his qilsa-da, ruhi tetik, kayfiyati chog‘ bo‘ladi.

Hayotda to‘g‘ri kasb tanlash juda muhim. Odam o‘zi yoqtirgan kasbni qiziqish bilan tez va oson o‘zlashtiradi.

Hayotda qoqilmay, jamiyatga ko‘proq naf keltiray, degan odam yoshlikdan biron-bir kasb yoki hunarni tanlab, uni mukammal egallashga harakat qilishi kerak.

Aziz o‘quvchi, biz hozir ayni o‘qib-o‘rganadigan yoshdamiz. Hozirdanoq o‘zimiz qiziqqan kasbni aniqlab olishimiz va uni egallash uchun tayyorgarlik ko‘ra borishimiz shart. Kasb tanlashda ota-onamiz va ustozlarimiz fikrini, o‘z qiziqish va imkoniyatlarimizni ham hisobga olishni unutmasligimiz kerak.

Savollar

1. Inson nima uchun mehnat qiladi?
2. Kasb tanlashda nimalarga e‘tibor berish kerak?
3. Siz kelajakda kim bo‘lmoqchisiz?

USTA SOLIJON

Quddus Muhammadiy

Hunaringga balli, usta Solijon,
Taxta-yog‘ochga ham kirgizibsan jon.
Yasagan stoling, shkaflaring-chi?
Turnadek tizilib, ko‘kka uchmoqchi.
Shkafning naqshlari jimjima o‘ymoq,
Jilvali ko‘rkiga mumkinmi to‘ymoq.
Zehn-u havasingning namoyishi bu,
Mehnat san‘atining oroyishi bu.
Tabiat bahori ko‘rganda agar,
Sendan olar edi andoza har gal.
Ustoz deb tutardi balki etaging,

Bilsam, bu boshlama mashqiy kurtaging.
Hunaringga balli, usta Solijon,
Taxta-yog'ochga ham kirgizibsan jon.
Yasagan stoling, shkaflaring-chi,
Turnadek tizilib ko'kka uchmoqchi.

Savollar va topshiriq

1. She'rni ifodali oq'ing.
2. Solijon qanday hunar egasi ekan?
3. Solijon qanaqa buyumlar yasadi?

BOLARI ILA PASHSHA

Bir pashsha qir tarafdin uchib kelayotgan bolarini ko'rib: «Do'stim, qaydan kelursan?» – debdi. Ari: «Qirdan kelurman. Biroz bol yig'dim. Uy yasamoq uchun mum ham hozirlab keldim», – debdi. Pashsha: «Oh, birodar!»! Bir boshing uchun muncha harakat qilursan! Nima bo'lurki, sen ham men kabi rohatda yashasang. Chunki mening yashamog'imda hech bir mashaqqat yo'q. Insonlar tarafidan hozirlangan dasturxonlardan har xil taomlarni yeb-ichib umr o'tkarurman. Ba'zi vaqtlarda sani yasagan bolingdan ham to'ygunimcha yerman. Maza! Yashamoq maza! Umr kechirmoq uchun olamda mundan yaxshi turmush bo'larmi? Na manda bol hozirlamak mashaqqati va na uya solmak kulfati bor», – debdi. Ari bu so'zlarga javoban debdiki:

«Oh, do'stim! Mashaqqatsiz taomda lazzat bo'larmi?! Insonlar sani sufradan quvarlar, urarlar, o'ldirurlar. Sen olamda o'g'rilar kabi umr o'tkazursan. Ammo mening mumim hamma ibodotxonalarni yorutar. Bolim dunyoning hamma yerida maqbuldur. Insonlarning og'izlarini totli qilur. Shul sababli insonlar mani o'zlari tarbiya qilurlar va har yerda meni maqtarlar, – debdi-da, – qo'y, birodar, meni ishim ko'p. Sen ila behuda so'zlarni so'zlashub tururga vaqtim yo'q», – deb uchub ketdi.

Hissa: Mehnat oxiri rohat, yalqovlik oxiri xorliqdur.

Abdulla Avloniy

Savollar va topshiriq

1. Hikoyani rollarga bo'lib o'qing.
2. Bolari qanday hasharot? Pashsha-chi?

3. Pashsha ariga qanday maslahat berdi?
4. Ari nima uchun pashshaga tanbeh berdi?
5. Insonlar nima uchun bolarini tarbiya qiladilar?

AQLLI BOG‘BON

Abdulla Avloniy

Bir bog‘bonning uch o‘g‘li bor edi. Uchovi ham dangasa va ishyoqmas edilar. Bog‘bon bir kun kasal bo‘ldi. O‘g‘llarin ishga solmak uchun yoniga chaqirib: «O‘g‘lonlarim, meni ajalim yetganga o‘xshaydur. Men sizlarga vasiyat qilib ketayin. Bog‘ning ichiga bir ko‘za oltin ko‘mib qo‘yganman. Mendan so‘ng o‘zingiz kovlab, topib, bo‘lishib olarsiz», – debdi. Oradan bir necha kun o‘tmay, bog‘bon dunyodan o‘tdi.

O‘g‘llari oltin axtarib, bog‘ni chunon qazibdilarki, tuproqlari kul bo‘lib ketdi, lekin tokning ildizidan boshqa hech narsa topolmadilar. Ammo shu yili tok chunon uzum qildiki, aqchasi necha ko‘zaga to‘lodurgan oltin bo‘ldi. So‘ngra bu yalqovlar bildilarki, oltin yerda emas, ishlovda ekan.

Hissa: Hamma yomonliklarning onasi dangasalik, qo‘rqoqlik esa otasidur.

Savollar

1. Bog‘bon o‘g‘llariga nima deb vasiyat qildi?
2. Tok nima uchun ko‘p hosil berdi?
3. Bog‘bonning o‘g‘llari qanday qilib boyidilar?

Maqollar

* * *

Otalar so‘zi – aqlning ko‘zi.

* * *

Ota kasbi – davlat kasbi.

Ertak nima?

Ertakni xalq o‘z hayoti davomida yaratadi. Ular og‘izdan-og‘izga ko‘chib yuradi. U ba‘zan to‘qib aytiladi, ba‘zan uydirmalarga asoslanadi. Ba‘zida esa sehrli sarguzashtlar bo‘lishi mumkin. Shuningdek, kundalik turmush mazmuniga ham ega bo‘ladi.

DO'STLAR

(Ertak)

I

Bir chamanzorda Qarg'a, Toshbaqa, Ohu va Sichqon do'st bo'lib yashar edi. Ular atrofi qamish bilan o'ralgan joyga yig'ilishib suhbat qurishardi va shod-xurram kun kechirishar edi.

Bir kuni Qarg'a, Sichqon va Toshbaqa, odatdagidek, qamish bilan o'ralgan joyga to'plandilar.

Lekin Ohu ko'rinmadi. Xavotir olib, Qarg'aga dedilar:

– Havoga uchib, atrofni qara. Zora biror xabar keltirsang.

Qarg'a uchib borib, ko'p joylarni qaradi. Nihoyat, Ohuning to'rga tushib yotganini ko'rdi. Darhol qaytib kelib, voqeani do'stlariga aytib berdi. Shunda Qarg'a bilan Toshbaqa Sichqonga qarab:

– Birodar, bu ishda unga sengina yordam bera olasan. Tez bo'l, fursat qo'ldan ketmasin, – deyishdi.

Sichqon tezlik bilan Ohu yoniga yetib bordi. U chaqqonlik bilan to'rni qirqa boshladi. Shu payt Toshbaqa kelib qoldi. Ohu esa unga shunday dedi:

– Do'stim, nega kelding? Birdan ovchi kelib qolsa, nima qilasan?

Toshbaqa dedi:

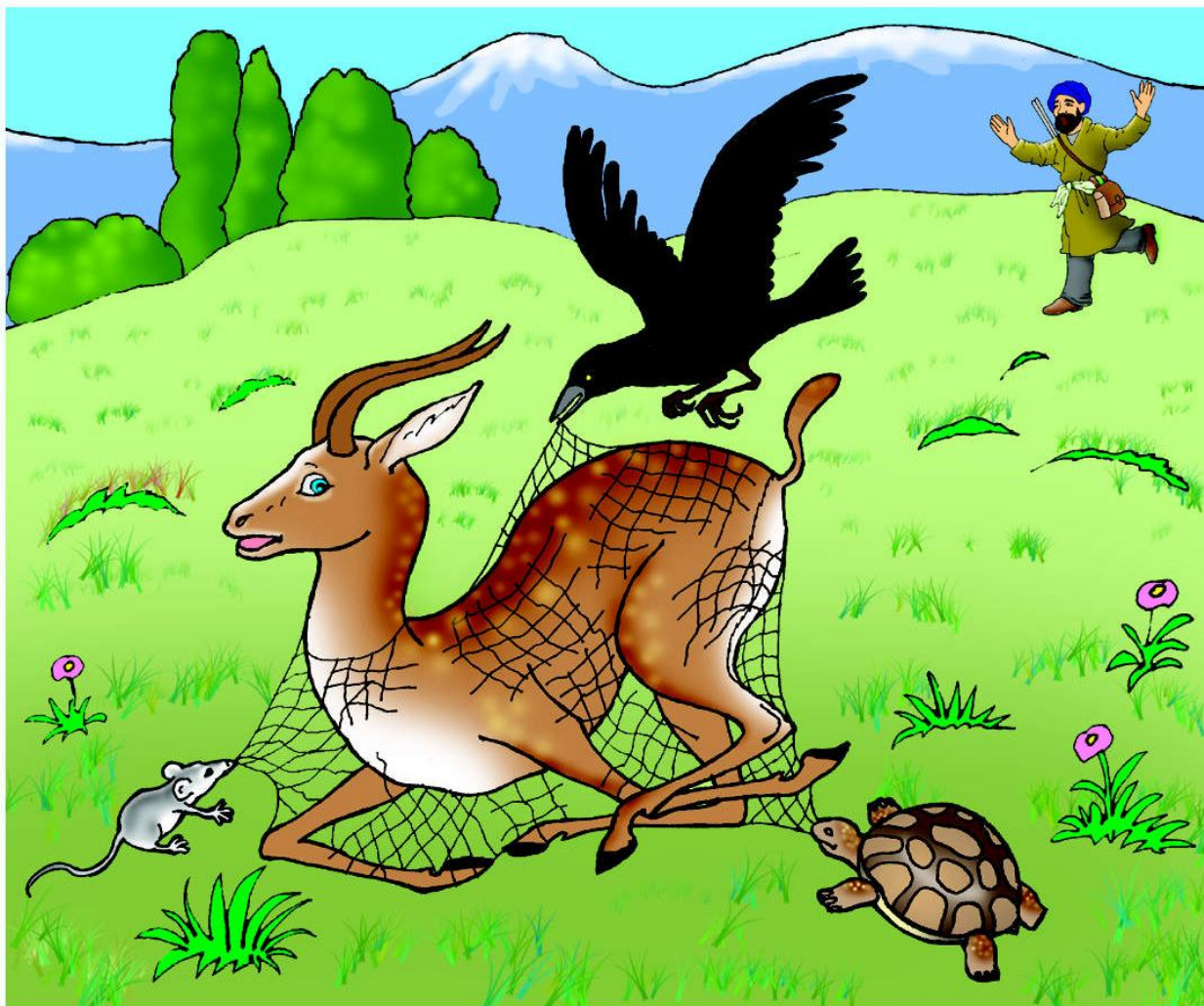
– Birodar, qanday qilib kelmayin? Baxtsizlik yuz berganda tasalli beradigan do'st-ku, axir! Do'st bilan birga bo'lish lozim.

Toshbaqa so'zini tugatmay, uzoqdan kelayotgan ovchiga ko'zi tushdi. Sichqon esa to'rni kesib bo'lgan edi. Ohu turib qochdi. Sichqon o'zini teshikka oldi. Qarg'a uchib ko'kka ko'tarildi. Ovchi kelib to'rning qirqilganini ko'rdi. Ko'zi Toshbaqaga tushdi. Ovchi Toshbaqani to'rvaga o'rab shaharga jo'nadi.

Do'stlar ovchi ketishi bilanoq yig'ilishib, Toshbaqani qidira boshladilar. Ular ovchi olib ketganini anglab, Toshbaqani qutqarishni o'ylashdi.

Shu payt Sichqon Ohuga dedi:

– Bir chora topdim. Sen ovchining yo'lidan chiqib, o'zingni yarador ko'rsatasan. Qarg'a seni tirnab o'ldirmoqchi

bo'lganday, boshingga qo'nib oladi. Ovchi seni ko'rishi bilan tutib olish payiga tushadi va Toshbaqani yerga qo'yadi. U senga yaqinlashgan sari sen cho'loqlanib, yiqilib-yiqilib undan uzoqlashaverasan. Ovchining boshini bir soatcha aylantirasan. Men bu muddatda Toshbaqani uning to'rvasidan ozod qilaman.

Do'stlar shunday qildilar. Ovchi Ohuni tutmoq uchun rosa ovora bo'ldi, lekin hech ish chiqmadi. Pushaymon bo'lib orqasiga qaytdi.

Qarasa, Toshbaqa yo'q. To'rva yirtilgan. Ovchi bo'lgan voqealarni esladi. Bu joy parilar va jodugarlar makoni ekan, deb qo'rqib ketdi. Bu yerni tark etib, jo'nab qoldi.

Ovchi ketgach, do'stlar yig'ilishdi. Ular sevina-sevina, eson-omon o'zlarining xilvat manzillariga bordilar. U yerda rohat va farog'atda umr kechira boshladilar.

«Kalila va Dimna»dan

Savollar va topshiriq

1. Nima sababdan Toshbaqa ovchining qo'liga tushdi?
2. Do'stlar Toshbaqani qutqarish uchun qanday tadbir qo'lladilar?
3. Do'stlarning yana qayta baxtli hayot kechira boshlaganlarining sababi nimada?
4. Ovchi nega qaytib ketdi?
5. Asarda ishtirok etuvchilarning nomlarini ayting.

HALOLLIK

(Ertak)

O'tgan zamonda bir dehqon bo'lgan ekan. Uning kambag'al oshnasi bor ekan. Kunlardan bir kuni u dehqondan bir tanob yerni sotishni iltimos qilibdi. Dehqon yerning bir chekkasidan ajratib, kambag'al oshnasiga sotibdi.

U yerni olgan odam kampir onasi bilan to'qqiz jonni boqar ekan. U yer sotib olganiga juda suyunibdi. Bir qalin og'aynisidan qo'sh ho'kiz olib kelib, yerni bir marta haydab chiqibdi. U ikkinchi marta haydaganida bir nima omoch tishiga tegibdi. Dehqon parvo qilmay hayday beribdi. Qaytib o'sha yerga kelganida, omoch tishi yana haligi narsaga urilibdi. Kambag'al dehqon: «Ilgari bu yerda daraxt bo'lib, uning to'nkasi qolib ketgan shekilli», deb o'ylabdi-da, ketmon olib kelib, omoch tishiga qadalgan narsani kovlay boshlabdi. Nihoyat, u yerdan xumcha chiqibdi. Uni ochib qarasa, ichi to'la tilla emish.

Dehqon yerning qolgan qismini ham haydab, urug'ini sepibdi. So'ng ho'kizlarini egasiga topshirib, o'zi uyiga bormay, xumchadagi tillani ko'tarib, to'g'ri yer sotgan dehqon oshnasining uyiga boribdi.

U oshnasiga:

– Sizdan olgan yerimni haydayotgan edim, mana shu xumchani topib oldim. Shu tilla sizniki ekan, uni sizga olib keldim, – debdi.

Dehqon kambag'alga:

– Men sizga o'sha yerni sotganman. Shu yerda nimaiki bo'lsa, u sizniki bo'ladi. Men yerning ichida tilla borligini

bilmaganman. Sizga xudo beribdi. Bola-chaqangiz bilan maza qilib yeng, – deb xumchani olmabdi.

Kambag'al dehqon esa: «Bu boshqa kishining moli, uni olsam, o'g'ri, jinoyatchi bo'lib qolaman», – deb o'ylab, yana xumchani dehqonga uzatibdi. Ular ikkalasi hech kelisholmabdi. Nihoyat, ular namozi asr o'qilayotgan masjidga boradigan, u yerdagi odamlardan so'rab, bu ishni hal qiladigan bo'lishibdi.

Ular tillani qishloqdagi yetim-yesir va bechoralarga bo'lib beringlar, deb maslahat berishibdi. Bunga dehqon ham, kambag'al ham rozi bo'libdi. Shunday qilib, ular tillani qishloqdagi beva-bechora, kambag'al, yetim-yesirlarga bo'lib berishibdi.

Kambag'al dehqon esa o'z mehnati bilan halol kun ko'rib, murod-u maqsadiga yetibdi.

Savollar va topshiriq

1. Dehqon nima uchun yerni kovladi?
2. Kambag'al va dehqon nima uchun xumchadagi tillani olishni istashmadi?
3. Tillani kimlarga bo'lib berishdi?
4. Kambag'al dehqonning oshnasiga aytgan gapini matndan topib o'qing.

MEN HAM BO'LAY BINOKOR

Dilorom Tojiyeva

Akam qurgan zo'r bino
Osmonga yetar go'yo.
Boqsang har yon ko'rinar,
Chiroydan ko'zing tinar:
Fontan oqar shovillab,
Mashinalar guvillab,
Ko'rinar katta shahar –
Qanday soz, qoyil juda!
Chiqib-tushib turamiz
O'ziyurar zinada –
Eskalatorda g'iz-g'iz.

Shundayin kasbing bo'lsa,
Qalbing quvonchga to'lsa,
Qanday yaxshi iftixor –
Bo'lay men ham binokor.

Savollar va topshiriq

1. She'r qanday kasb haqida yozilgan?
2. O'ziyurar zinadan qanday foydalanasiz?
3. Siz qanday hunar egasi bo'lishni orzu qilasiz?
4. She'rni yod oling.

NASIHA TLARDAN

Ey o'g'il! Bu nasihatlar ga quloq sol, kasbi hunar o'rganishdan or qilma, mehnat qilishni o'rgan! Yurt va elning rivoji ham hunarga bog'liq! Eng halol va eng yoqimli yemish hunardan hosil bo'ladi. Hunar – yashirin xazina! Kuni kelib dunyo tasodiflari tufayli mol-mulkdan ajralsang ham hunardan hech qachon ajralmaysan! Hunar sening hamrohing, madadkoringdir!

Muhammad Javhar Zamindor

Insonning hunari uning boyligi.

Pul tugaydi, biroq hunar tugamaydi.

«Otalar soʻzlari»

BIRLASHGAN OʻZAR

F. Umarov

Katta hovli
Iflos edi,
Koʻrganlar
Bay-bay derdi.
Rostdan, qancha
Tursa-yu, yosh
Oʻtlar bosib,
Yotsa qum, tosh.
Bir kun Vali
Boshni qashib
Dedi: – Gʻani,
Shu toshlarni

Qoʻysak tashib,
Futbol maydon
Boʻlar edi,
Koʻrganlar ham
Rahmat derdi. —
Birlashdilar
Barcha yoshlar,
Atrof boʻldi
Toppa-toza,
Yoʻqotildi
Oʻt-u toshlar.

Savollar

1. Vali qanday taklif kiritdi?
2. Hovli qanday tozalandi?
3. Maktab hovlisini tozalashda siz qanday yordam berasiz?

Maqollar

* * *

Tikansiz gul boʻlmas,
Mashaqqatsiz – hunar.

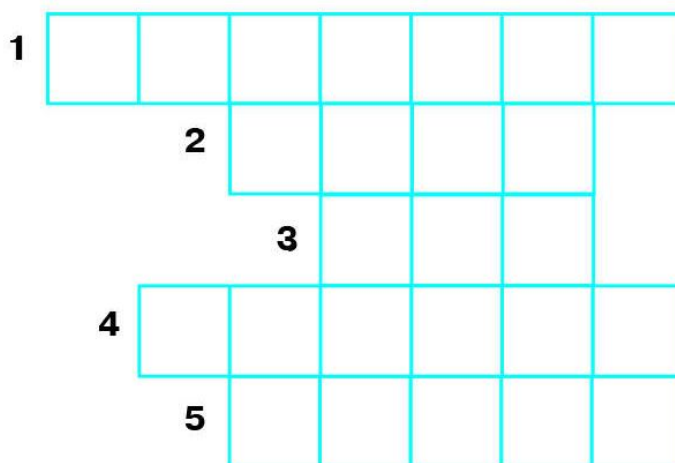
* * *

Qunt bilan oʻrgan hunar,
Hunardan rizqing unar.

Boʻlim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Rasmlarga qarab quruvchi va oshpazga oʻz ish qurollari va kerakli mahsulotlarini topishga yordam bering.

- II.** Maqollarda tushirib qoldirilgan so'zlarni topib, boshqotirmani yeching.

- 1) Ish ishtaha ochar, ... ishdan qochar.
- 2) Otalar so'zi — aqlning ...
- 3) Qolgan ishga ... yog'ar.
- 4) ... chamanni sevar, odam Vatanni.
- 5) ... , hunardan rizqing unar.

III. Bo'limdagi matnlardan qaysi biri sizga yoqdi?

IV. Qanday kasblarni bilib oldingiz? Sizga qaysi kasb yoqadi?

V. Birovga xizmat qilmaslik, maqtanchoq bo'lmaslik haqida qanday hikoyalar o'qidingiz?

KUMUSH QISH

O'ZBEKISTONDA QISH FASLINING BOSHLANISHI

Qish fasli dekabr oyidan boshlanadi. Dekabr, yanvar, fevral – qish oylaridir. Ammo O'zbekistonda dekabrni hali kech kuzning davomi desa bo'ladi.

22-dekabrda yilning eng qisqa kuni va eng uzun tuni bo'ladi. Dekabrda eng qisqa kun bir necha kun davom etadi, keyin juda sekinlik bilan uzaya boshlaydi.

Kun qancha qisqa, quyosh qancha past bo'lsa, uning nuri yer sathi (beti)ni shuncha kam isitadi. Shuning uchun ham dekabrda kun sovishi davom etadi, sovuq, izg'irin shamol tez-tez esib turadi.

Kuz oylaridagiga nisbatan dekabrda bulutli kunlar ko'proq bo'ladi. Ertalab va kechqurun tez-tez tuman tushadi. Bu paytda faqat yomg'ir emas, qor ham yog'adi.

Tunlari ayoz bo'ladi. Ariqlardagi, hovuzlardagi suv yupqa, shaffof bo'lib muzlaydi.

Dekabrda ochiq, quyoshli kunlar ham bo'ladi. Ayrim yillarda bu oy O'zbekistonda shunday iliq bo'ladiki, hatto

uning qish oyi ekanligiga ishonging kelmaydi. Birinchi yanvarga o'tar kechasi Yangi yil kiradi.

Savollar

1. Qish fasli boshlanganda tabiatda qanday o'zgarishlar ro'y beradi?
2. 22-dekabrda kun va tunning uzunligi qanday bo'ladi?

KELGANIDA QISH

Po'lat Mo'min

Kelganida qish –
Ko'payadi ish.
G'alamis sovuq
Qilar nuqul do'q.
Ko'cha toyg'anoq,
Yo'lga to'g'anoq.
Yiqilsang guppa
Maynasan ko'pga.
Izg'irin qurg'ur
Har tomon izg'ir.
Hammadan burun
Achishar burun.
Chang solar toqqa
Ikki quloqqa.
Judayam qitmir
Yuzlarni chimdir.
Bo'sh kelsang agar,
Qaddingni egar.
Kelganida qish

Zarur chiniqish!
O'ynab qorbo'ron,
Tinmasdan bir on,
Bo'lib dovyurak
Yugurish kerak!
Kel, – deydi, – mana
Yaxmalak o'yna.
Qilmasdan pisand
O'ynaymiz xursand.
Bizning chanalar
Eng zo'r sanalar.
Konkilar otdik,
Terlarga botdik.
Qonlar qaynadi,
Jonlar yayradi.
Rosa chiniqdik,
Sovuqni yiqdik.
Mayli, kelsin qish,
Qilmaymiz tashvish.

Topshiriq

She'ning mazmunini so'zlab bering.

CHANA

O'tkir Hoshimov

Farhodga dadasi chana olib keldi.

– Chanangni, o'rtoqlaring bilan uchgin, xo'pmi? – deb
tayinladi dadasi.

Farhod indamadi.

Osmondan kapalak qor yog'ar, bolalar qiy-chuv ko'tarib o'ynashar, birov sirpanchiq uchar, birov qorbobo yasari edi.

Ular Farhodni ko'rishlari bilan atrofini o'rab olishdi.

– Vuy, Farhodning chanasini! – deb qichqirdi Bahodir.

– Qara, suyanchig'iyam bor ekan! – Dildora chananing suyanchig'idan ushlab ko'rdi.

– Yaltirashini qaranglar! – dedi Shavkat qoyil qolib.

– Qoch, – dedi Farhod va uni turtib o'tib ketdi. Ko'chaning narigi betidagi tepalikka chiqa boshladi.

– Meniyam uchir, Farhod, – dedi Dildora unga ergashib.

– Ho, sinib qoladi-da! – Farhod chanasini sudrab ketaverdi.

Tepalikning eng ustiga chiqib, chanaga o'tirib oldi. Keyin oyog'i bilan bir siltangan edi, chana shuvillab pastga uchib ketdi. «Maza!»

Chana pastga tushganidan keyin to'xtab qoldi. Farhodning yoniga Bahodir yugurib keldi.

– Galma-galdan ucha qolaylik, Farhod, – dedi u yalinib.

– Bir gal sen tortasan, bir gal men.

– Yo'q.

– Qizg'anchiq ekansan! – Bahodir shunday dedi-da, sirpanchiq uchayotgan bolalarning oldiga ketib qoldi.

Farhod yana tepalikka chanasini sudrab chiqdi. Keyin pastlikka uchib tushdi. Besh-olti marta shunday qilganidan keyin charchab qoldi. Farhod chanasini sudrab, bolalarning oldiga bordi.

– Yur, Bahodir, – dedi o'rtog'ini chaqirib. – Mayli, galma-gal uchamiz. Bir gal sen tortasan, bir gal men.

– Kerakmas, – Bahodir qo'l siltadi. – Men bolalar bilan o'ynayman.

Farhod chanasining ipini ushlagancha qorbobo yasayotgan qizchaning oldiga bordi. Dildora endi qorboboning qo'lini yasayotgan ekan.

– Yur, Dildora, ikkalamiz tepalikdan chanada tushish o'ynaymiz, – dedi Farhod.

– Hali bermading-ku chanangni. Endi kerakmas. – Dildora boshqa qizlar bilan qorbobo yasayverdi.

Farhod ularning o'yinini birpas tomosha qilib turdi-da, zerikib ketdi. Bolalarning oldiga boray desa, Bahodir bilan

Shavkatdan uyaladi. Bitta o'zi chana uchay desa, hecham qizig'i qolmadi.

U alam qilganidan yig'lab yuboray dedi. Dadasi nima uchun «Chanangni bolalar bilan birgalashib uchgin», – deganini endi tushundi.

Sekin-sekin bolalarning oldiga bordi-da, chanani ularning o'rtasiga surib qo'ydi.

– Hammamiz galma-galdan uchamiz, bo'ptimi? – dedi sekingina.

Bolalar bu safar yo'q deyishmadi. Birpasdan keyin Farhodning yaltiroq chanasi tag'in tepalikdan shuvillab tusha boshladi. Endi unda bolalar, qizaloqlar maza qilib uchishar edi.

Savollar

1. Farhodga dadasi nima olib berdi?
2. Dadasi Farhodga nima dedi?
3. Bahodir Farhodga nega «qizg'anchiq ekansan», deb aytdi?
4. Farhod nima uchun xafa bo'ldi?
5. Farhod dadasining gapini qachon tushundi?

Topishmoqlar

1. Elakdan un elandi, supra unga belandi.
2. Qo'lsiz, oyoqsiz eshik ochar.
3. Hunari yo'q, qo'li yo'q.
Rassomdek rasm solar.

Topishmoqlarning javobi

1. Qor. 2. Shamol. 3. Izg'irin.

HAYVONLARNING QISHDAGI HAYOTI

Kuzning salqin kunlari boshlanishi bilan hayvonlar o'zlarini qish sovuqlariga moslashtirib boradilar.

Yovvoyi hayvonlarning junlari dag'allashadi. Terisi ostida yog' yig'iladi. Uyalarini qishga tayyorlaydilar.

Ayiq o't-o'lanlarni bir yerga to'plab, qoyalar, chuqurliklar, daryo bo'yidagi qiyaliklarda uyquga ketadi.

O'zbekiston tog'larida tog' echkisi, uzun shoxli tog' qo'yi, ayiq, bo'ri, tulkilar qishlaydi. Qish kelishi bilan yov-

voyi hayvonlar tog' o'rmonlari ichiga kirib, o'zlariga joy tayyorlaydilar.

Tipratikan, toshbaqalar ham qishda kam harakat qilib, ko'proq o'z uyalarida qishni o'tkazadilar.

Qumli tekisliklardagi sudralib yuruvchilar qishda ko'rinmay qoladi. Ular tuproq ostida, daraxt ildizlari yonida qishlaydilar.

Tog'larda qalin qor yoqqan vaqtlarda yovvoyi hayvonlar oziq izlab tog' etaklariga tushib, o't-o'lanlar izlab yuradilar. Shuning uchun qahraton qish kunlari yovvoyi hayvonlar uchun vertolyotda yem-hashak va ozuqalar tashlab turiladi.

Qishning birinchi sovuqlari boshlanganda tog' yaylovlaridagi qo'y podalari, sigir va otlar fermalarga olib tushiladi.

Qish mavsumida odamlar uy hayvonlarini og'ilxonalarda, fermalarda saqlashadi va ularni yoz va kuzda yig'ib qo'yilgan yem-hashaklar bilan boqishadi.

Savollar va topshiriq

1. Hayvonlar qish fasliga qanday moslashadilar?
2. Yovvoyi hayvonlar qanday qishlashar ekan?
3. Odamlar yovvoyi hayvonlarga qishda qanday yordam berishadi?
4. Uy hayvonlarining qishdagi hayoti haqida so'zlab bering?

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING KONSTITUTSIYASI

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 1992-yil 8-dekabrda qabul qilindi. 8-dekabr umumxalq bayrami kuni deb e'lon qilindi.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi kuni – 8-dekabr dam olish kuni deb belgilandi.

Konstitutsiya Vatanimiz kelajagi, xalqimiz uchun xizmat qiladi.

Savollar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qachon qabul qilindi?
2. 8-dekabr qanday kun deb e'lon qilindi?
3. Qaysi kun dam olish kuni deb belgilandi?

BOSH KITOB

Safar Barnoyev

Ozod, erkinlikning
Ramzi – bu kitob.
Unda aks etgandir
Haq-huquqimiz.
Yo'limiz yoritar
Misoli o'tob.
Qo'lda baland tursa
Agar tug'imiz.
Millionlar taqdiri
Unda mujassam.
Qomuslar qomusi
Deydi xalqimiz.
Yer sharin yoritdi
O'zbekiston ham.
Yurtga fido bo'lsak,
Kular baxtimiz.

Topshiriq

She'rni ifodali o'qing.

ARCHA QO'SHIG'I

Zafar Diyor

Chaman-chaman bog'larning
Bizlar jambil-rayhoni.
Bizning quvnoq qo'shiqlar
Jaranglatar har yonni.

Yozda quyosh qo'ynida
Gullar terib o'ynaymiz.
Bugun mana bu yerda
Archa kuyin kuylaymiz.

Salom senga, ko'k archa,
Qishin-yozin yashaysan.
Yaproqlaring ninacha,
Yasangansan, go'zalsan.

Atrofigda aylanib,
Qo'shiq aytib quvnaymiz.
Har birimiz qo'l berib,
Yangi yilni qutlaymiz.

Bugun kechin hammamiz
Yana bir yosh oshamiz.
Go'zal Vatan qo'ynida
Daryo kabi toshamiz...

Topshiriqlar

1. She'rdagi **quvnaymiz**, **kuylaymiz**, **qutlaymiz** so'zlarining mazmunini tushuntirib bering.
2. She'rni yod oling.

VA'DA

O'tkir Hoshimov

I

Xurshid ko'chaga chiqqandi, qalin yoqqan qorni ko'rib, og'zi ochilib qoldi. Kecha-ku, kuz edi, bir kechada qish kelib qolibdi. Hammayoq oppoq qor. Yana shapaloqdek qor yog'yapti... Mazza... U shu payt devorda o'tirgan qarg'ani ko'rib qoldi. Rostakam qarg'a! Uni qish shamoli uchirib kelgan. Qarg'a Xurshidni ko'rib: «Qor, qor!» – dedi.

– Ha, qor, qor yog'yapti! – Xurshid qarg'aga qo'lini silkitdi.

Xurshidning bir qo'lida papka, ikkinchi qo'lida kapron xaltacha, xaltachani avaylab ushlab olgandi. Qiziq, unda nima bor ekan?

Shunda birov yelkasiga urib qoldi. Qarasa, Komil ekan.

– Yur, anu qarg'ani urib tushiramiz! – dedi Komil.

– Qo'y, uchaversin! – deb Xurshid uning qo'lidagi toshini oldi. Komil xaltachani ko'rdi-da:

– U nima, og'ayni? – deb so'radi.

– Samolyot.

– I-ya, qayerdan olding?

– O'zim yasadim. Sen qanday o'yinchoq qilding?

– Hech qanday! Qani, olgin-chi, ko'ray.

– Olsam qorda ho'l bo'lib qoladi. Sinfda ko'rasan.

– Yo'q, hozir ko'raman!

Komil xaltachaga yopishib oldi. Xurshid noiloj samolyotini oldi.

– Qoyil, rostakam samolyot!

Komilning havasi keldi. Xurshid samolyotni qalin qog'ozdan yasabdi. Pirpiragi esa shamolda pirillab turibdi. Uchib ketay deydi. Archaga qo'nib tursa bormi, hammaning havasi keladi.

– Uchiramiz! – deb qoldi Komil samolyotni baland ko'tarib.

– Yo'q, bo'lmaydi. Ber, maktabga olib boraman. O'zing ham o'yinchoq qilib kelaman deb qo'l ko'targanding-ku, so'z berganding-ku!

– Desam, degandirman. Nima? – dedi. Keyin u, – kel, bo'lmasa alishamiz, – deb qoldi. Papkasini qor ustiga tashlab, ichidan ko'k qalam, yana qizil qalam oldi:

– Mana!

– Yo'q, alishmayman.

II

Komil yap-yangi qalamtaroshini chiqardi:

– Bo'lmasa mana buni ol!

– Bo'lmaydi. Buni senga deb yasabmanmi? – Xurshid samolyotni xaltachaga joylab qo'ydi.

– Nima, qalamtaroshim yomonmi? O'sha qog'oz o'yinchoqqa arzimaydimi? – dedi Komil jahli qistab. Keyin u

yerdan papkasini oldi-da, Xurshidning xaltachasini yulib olib qochdi. Xurshid uni quvlab ketdi. Arang yetib oldi. Olishib ketishdi. Komil papkasini ham, xaltachani ham yerga uloqtirdi. Mushtlashib, qorda agʻanashdi. Yaxshiyam yuqori sinflarga dars beradigan oʻqituvchi kelib, ularni ajratib qoʻydi.

Komil yerdan papkasini oldi. Xurshid xaltachani qidira boshladi. Oyoq tagida qolib majaqlangan xaltacha qorga yopishib yotibdi. Xurshid piq-piq yigʻlay boshladi. Alam qiladi-da! Oʻqituvchiga nima deydi. Komil boʻlsa qochib qoldi.

– Nima boʻldi, oʻgʻlim? Biror yering ogʻriyaptimi? – Oʻqituvchi engashib, Xurshidning boshini siladi. Xurshid koʻz yoshini artib, joyidan turdi.

– Oʻsha Komil samolyotimni olib qochdi. Maktabdagi archaga sovgʻa qilib yasagandim. Oʻqituvchimizga soʻz bergandim.

– Bergan vaʼdangni bajarib yaxshi ish qilgansan. Barakalla, oʻgʻlim.

– Vaʼdani qanday bajargan boʻlaman. Buni koʻring. – Xurshid xaltachadan majaqlangan samolyotni oldi.

– Qoʻy, xafa boʻlma. Baribir vaʼdangni bajargansan. Bunga men guvoh. – U bilan hali sinfda gaplashamiz. Hammaning oldida qilmishiga javob beradi.

Ular maktabga yaqinlashganlarida qoʻngʻiroq jaranglab qoldi.

Savollar

1. Xurshid qayerga ketayotgan edi?
2. Komil Xurshidga nima dedi?
3. Xurshid Komil bilan nega olishdi?
4. Oʻqituvchi kimni bebosh bola dedi?

QURBAQA VA CHUMOLI

(Masal)

L.A. Krilov

Qadim bitta Qurbaqa
Qish kuni och qolibdi.
Ovqat topolmay juda
Oyoq-qoʻli tolibdi.

Yurib-yurib bechora
Talay reja oʻylabdi.
Borib bir Chumoliga
Ahvolini soʻylabdi:

Ey, do'stim Chumoliboy,
Uyingga bug'doy to'lgur,
Agar bo'lsang bemalol,
Qarzga ul-bul berib tur.

Ikki hissa oshirib
Qarzingni to'lay yozda.
Ochlikdan sillam qurib,
O'lib qolmay ayozda.

Rahmi kelib Chumoli
Beribdi picha ovqat.
Qurbaqaga keyin u
Debdi jindak maslahat:

– Og'ayni, senga bir gap:
Yozda ko'p qilmay «vaq-vaq»
Qish g'amini o'ylasang,
Ro'zg'oring bo'ladi g'arq.

Uning maslahatini
Qurbaqa ma'qul debdi.
Chumolidan olganin
Ancha vaqt ayab yebdi.

Qish o'tib, o'tib bahor,
Poylagan yoz kelibdi.
Uning vaq-vaqasiga
Yoz rosa soz kelibdi.

Chumoli gapin tamom
Unutibdi Qurbaqa.
O'tkazibdi yozni ham
Qilaverib «vaq-vaqa».

Chumoli-chi, yoz bo'yi
Qishligini g'amlabdi.
Qishga ovqat yig'ishni
Qurbaqa o'ylamabdi.

Qurbaqa shu holicha
Qishga kiribdi quruq.
Tashqari yozmas, ayozi,
Chiqsa, achitar sovuq.

Yeyolmasdan qish g'amin
Bo'libdi xo'p pushaymon.
Bermay Chumoli qarzini
Qurbaqa o'sal – hayron.

Yana o'tgan yilgiday
Maymun yig'lar holiga.
Qarang, tag'in uyalmay
Boridi Chumoliga:

– O'rtoq, kechir bir safar,
To'lolmadim qarzimni,
Kel, kellar yoz to'larman,
Yana tingla arzimni.

Afsus, Chumoli endi
Tinglamabdi arzinini.
Hatto xafa bo'lgandan
So'ramabdi qarzini.

Savollar va topshiriqlar

1. Masalni rollarga bo'lib o'qing.
2. Chumoli va Qurbaqaning qilgan ishlarini solishtiring.
3. Nima uchun Chumoli ikkinchi marta Qurbaqaning arzinini tinglamadi?
4. Qaysi birining ishi sizga yoqdi?
5. Masalning mazmunini o'z so'zingiz bilan aytib bering.

Maqollar

* * *

Yozgi mehnat – qishki rohat.

* * *

Yoz mevasi – qish xazinasini.

Topishmoqlar

1. Ayozi bobo novvot sotdi,
Olgan edim, qo'lim qotdi.	3. Eritadi muzni,
Qamashtirar ko'zni.
2. Osmondan par tushadi,
Par emas, zar tushadi.	4. Ustida yashil to'ni,
Yoz-u qish yechmas uni.

Topishmoqlarning javobi

1. Muz. 2. Qor. 3. Quyosh. 4. Archa.

Tez aytishlar

Qishda qatiq qattiq qotib qolibdi.

Tolib tandir tagidan tanga topdi.

Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Mashhur ertakning yangicha davomini o'zingiz o'ylab toping.

Qadim zamonda tulki bilan quyon bo'lgan ekan. Tulkining uyi muzdan, quyonniki esa yog'ochdan yasalgan ekan. Bahor kelib, tulkining uyi erib ketibdi, quyonniki esa o'zgarmabdi...

2. «Kim ko'p so'z aytadi?» o'yinini o'ynang. Uch guruhga bo'lining. Bir guruh faqat «quvnoq» so'zlarni, ikkinchi guruh esa faqat «shirin»ga tegishli so'zlarni, uchinchi guruh esa faqat «sovuq»ga tegishli so'zlarni aytadi. Masalan: «quvnoq» – latifa masxaraboz.... To'g'ri javobga bir ball qo'yiladi. G'olib guruhni aniqlang.
3. Qishda qaysi bayramlarni nishonlaymiz?
4. «Qish» bo'limidagi qaysi matnlar sizga yoqdi?
5. Qish haqida qanday maqol va topishmoqlarni bilasiz?
6. «**Yozgi mehnat – qishki rohat**» maqolining ma'nosiga e'tibor bering.
7. Atrofni kuzatib tabiatdagi qish manzarasiga e'tibor bering.

14-YANVAR – VATAN POSBONLARI KUNI

O‘ZBEKISTON POSBONLARI

Safar Barnoyev

Botirlarni kuylab kelgan
Ening ertak, dostonlari.
Har so‘zni bilar dildan
O‘zbekiston posbonlari,
O‘zbekiston posbonlari!

Bilar yurtning shoni bo‘lak,
Bo‘lak yer-u osmonlari.
Saodatli, chin dovyurak
O‘zbekiston posbonlari,
O‘zbekiston posbonlari!

Jasurlikda yo‘qdir taraf,
Farzandim der, sarbonlari.
Xizmat qilish deydi sharaf –
O‘zbekiston posbonlari,
O‘zbekiston posbonlari!

Yigitmisan yigit bari,
Omon bo‘lsin tan-jonlari,
Yomonlikdan yashar nari –
O‘zbekiston posbonlari,
O‘zbekiston posbonlari!

Savol va topshiriqlar

1. She'ni to'xtamlarga rioya qilib ifodali o'qishga tayyorlaning.
2. **Sarbon** so'zining o'rnida boshqa qanday so'z ishlatish mumkin?
3. She'ni yod oling.

Maqollar

* * *

El boshiga tushgani –
Er boshiga tushgani.

* * *

Yigitning botirini maydonda sina.

* * *

Tinchlik bilan el ko'karar,
Yomg'ir bilan – yer.

* * *

Urish – ofat,
Tinchlik – farog'at.

* * *

Tinchlik urushni yengar.

CHEGARACHI

Uyg'un

Mayli, yomg'ir, qor yog'sin,
O'z postimdan ketmayman.
Askarlik qasamiga
Hech xiyonat etmayman.

Shitir etsa tushgan barg
Eshitaman shu zamon,
Qancha ayyor bo'lmasin
Yovga bermayman omon..

Men chegarada turib
Vatanimni saqlayman.
Vatan va xalq oldida
O'z burchimni oqlayman.

Chegarada turaman
Qo'limga miltiq olib,
Yuragimga botirlik,
Mardlik hissini solib.

Savollar va topshiriqlar

1. Chegarachining o'z Vatanini sevishini she'rdagi so'zlardan foydalanib hikoya qilib bering.
2. **Mard**, **barg** so'zlari o'rnida boshqa qaysi so'zlarni ishlatish mumkin?
3. **Vatan va xalq oldida o'z burchimni oqlayman** misrasining mazmunini tushuntirib bering.
4. Chegarachilar Vatanni kimdan qo'riqlaydilar?
5. Siz Vatanimizni qanday himoya qilasiz?

JALOLIDDIN MANGUBERDI

Mirkarim Osim

Chingizxon harbiy kuch bilan Urganchni bosib ololmagach, hiyla ishlatishga o'tdi. Mo'g'illar Jayxunning toshqinidan saqlab turadigan to'g'onni ochib yubordilar. Shaharni suv bosdi. Hamma imoratlar qulab, suv ostida qoldi. Ko'plab aholi halok bo'ldi.

Bu vaqtda shahzoda Jaloliddin mo'g'illarga qarshi kurashish uchun Eron va Afg'onistonda qo'shin to'play boshlagan edi.

U mo'g'il lashkarini Nesa¹ yonida tor-mor qildi. So'ngra juda ko'p qo'shinni birlashtirib, Ganjsher viloyatidagi Parvona shahri atrofida ham mo'g'illar bilan qattiq kurashdi va dushman ustidan g'alaba qozondi. Juda ko'p o'lja olindi.

Jaloliddin lashkarboshilari o'ljani taqsimlay boshladilar. Shu payt oralaridan nizo chiqib, lashkarboshilarning ko'pchiligi ketib qoldi. Jaloliddinning askarlari kamayib ketdi.

* * *

Chingizxon uchun qulay vaqt yetdi. U Hind daryosi sohilida Jaloliddinga qarshi yurish boshladi. Jangda son jihatdan ko'p bo'lgan mo'g'illar g'alaba qozondi.

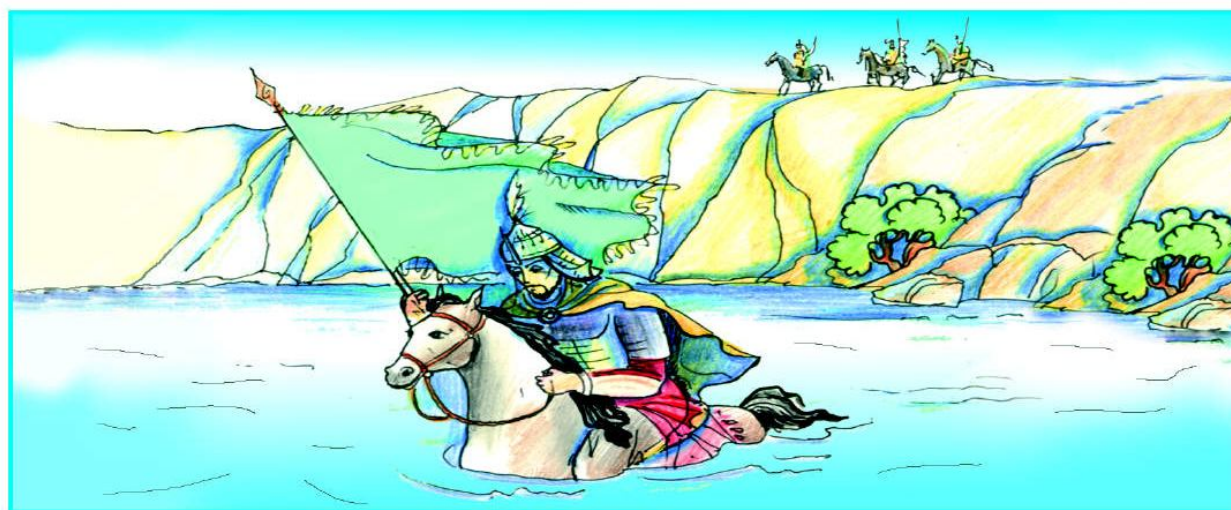
Jaloliddin dushman qo'lida bandi bo'lishni istamadi. O'z onasi, xotini va bolalarini (o'z istaklariga ko'ra) Chingizxon qo'lga tushmasin deb, noiloj daryoning tezoqar yeriga tashladi.

O'zi esa sodiq navkarlari bilan ot solib, daryoning narigi qirg'og'iga o'tib oldi. Chingizxon uning jasorati, mardligiga qoyil qoldi. Jaloliddinning orqasidan quvmoqchi bo'lgan askarlarni to'xtatdi.

U lashkarboshilarini uzoqdan o'ziga musht ko'rsatib ketayotgan Xorazmshoh o'g'lidani o'rnak olishga chaqirdi.

Jaloliddin bu fojiali jangdan so'ng yana o'n yil davomida mo'g'illarga qarshi kurash orzusida kuch to'pladi.

Dushman bilan bo'lgan jangda goh yengdi, goh yengildi. Sarkarda 1231-yil Kurdistonda fojiali halok bo'ldi.

¹ **Nesa** – hozirgi Ashxobod shahri.

VATAN

Saodat Toji

Ona vatan,
Dono vatan.
Hammamizga
Xona vatan.
Quchog'ingda
Yayrab o'sdim.
Yo'q birorta
Kam-u ko'stim.
Onam kabi
Bag'ring ochding.
Yuragimga
Mehring sochding.
Beg'ubor yer,
Osmonlaring,

Chegarada
Posbonlaring.
Qo'riqlaydi
Baxtimizni.
Yer, suv, havo,
Xalqimizni.
Orzu-havas,
Tilagimda,
Vatan doim
Yuragimda.
Payvandiman,
Dilbandiman,
Ona – Vatan
Farzandiman.

Savol va topshiriq

1. She'r nima haqida yozilgan?
2. She'rni yod oling.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriq

1. Siz tinchlik, Vatan, qahramonlar haqida nimalarni o'qidingiz?
2. Shu kunga atalgan she'rlardan yod oling.

XALQ OG‘ZAKI IJODI

BOYCHECHAK

(O‘zbek xalq qo‘shig‘i)

Boychechagim boylandi,
Qozon to‘la ayrondi,
Ayroningdan bermasang,
Qozonlaring vayroni.

Qattiq yerdan qazilab
chiqqan boychechak,
Yumshoq yerdan
yumalab chiqqan boychechak.

Boychechakni tutdilar,
Tut yog‘ochga osdilar,
Qilich bilan chopdilar,
Baxmal bilan yopdilar.

Savol va topshiriq

1. «Boychechak» qo‘shig‘ini yod oling.
2. Yana qanday xalq qo‘shiqlarini bilasiz?

Maqollar

* * *

Bulbul chamanni sevar,
Odam – Vatanni.

* * *

Ona yurti omon bo‘lsa,
Rangi ro‘yingi somon bo‘lmas.

* * *

Birlashgan o‘zar,
Birlashmagan to‘zar.

* * *

Do'st achitib gapirar,
Dushman kuldirib.

* * *

Mehnat – mehnatning tagi rohat.

* * *

Ish ishtaha ochar,
Dangasa ishdan qochar.

* * *

Ko'z – qo'rqoq,
Qo'l – botir.

Savol va topshiriqlar

1. Maqollarni o'qing va ma'nosini aytib bering.
2. Qaysi maqollar sizga yoqdi va nima uchun?
3. Hayotdagi voqealarni bayon etishda maqollardan unumli foydalanishni unutmang.

Topishmoqlar

1. Ko'kda qilich yarqiraydi,
Suvda aksi yaltiraydi.
2. Makonidir dalalar,
Yer tagida bolalar.
3. Bir qop un,
Ichida ustun.
4. Boshi taroq, dumi o'roq.
5. Yog'i yo'q, yorug'i bor,
Isi yo'q, issig'i bor.
6. Pak-pakana bo'yi bor,
Yetti qavat to'ni bor.

Topshiriq

Topishmoqlarning javobini toping.

1. Oy. 2. Kartoshqa. 3. Jiyda.
4. Xo'roz. 5. Lampochka. 6. Piyozi.

O'ZBEK XALQ ERTAKLARI

TULKI BILAN TURNA

Kunlardan bir kuni Tulki bilan Turna do'st bo'lishib, birga yashay boshlashibdi. Turna bola ochibdi. Ularni ko'z qorachig'iday asrab, ardoqlabdi. Tulki esa Turnaning bolalariga ko'z olaytirib: «Yesang maza qilasan-da», – debdi ichida.

Bir kuni Tulki bilan Turna ovqat izlab chiqishibdi. Turna uzoqqa, ko'lga uchib ketibdi. Tulki darrov iziga qaytibdi-da, Turnaning bolalaridan semizginasini tutib yeb, qornini to'yg'azib olibdi.

Bir vaqt Turna kelibdi.

Tulki ko'z yoshi to'kibdi:

– Sho'rimiz quridi. Kelsam, bir bolang yo'q...

Turna kechasi bilan yig'lab chiqibdi. Tong otibdi. Ular yana ovqat izlab ketibdi.

Kechqurun ovdan qaytishganda yana Turnaning bir bolasi yo'q ekan.

– Buni baqa yegan, shu yerda baqaning yurganini ko'rgandim, – deb aldabdi Tulki.

Ertalab Turna baqadan o'ch olgani ko'lga ketibdi. U ko'lni alg'ov-dalg'ov qilib, baqalarni in-inlariga quvib yuboribdi. Keyin uyiga kelibdi.

Kelib qarasa, oxirgi bolasi ham yo'q emish.

– Nima bo'ldi? – debdi Turna.

– Uying kuydi, – debdi Tulki.

Turna o'zini qo'yarga joy topolmabdi.

Tulki bo'lsa, bir chekkada jimgina yotgan emish. U Turnaning o'zini ham yeyish payida ekan.

Turna:

– Do'stim, bu yerda bizga kun yo'q ekan, yur ketamiz, ko'l orqasida ovqat mo'l, – debdi.

– Ko'ldan qanday o'taman, qanotim yo'q-ku! – debdi Tulki.

– O'zim ko'tarib o'tkazaman, – debdi Turna.

Bu Tulkiga ma'qul tushibdi.

– Yerni ko'ryapsanmi? – deb so'rabdi u.

- Ha, mushtday bo‘lib ko‘rinyapti.
- Turna yana yuqori ko‘tarilibdi.
- Endi-chi? – deb so‘rabdi u.
- Tangaday bo‘lib ko‘rinyapti.
- Yaxshi, – debdi Turna va changalini yozib, Tulkini tashlab yuboribdi. – Bolaxo‘rning jazosi – shu!
- Tulki esa yerga tushib, chilparchin bo‘lib ketibdi.

Savollar

1. Tulki bilan Turna orasidagi do‘stlik nima uchun buzildi?
2. Siz Tulkining qilmishini qanday baholaysiz? Turna to‘g‘ri ish qildimi?
3. Do‘stlik haqida qanday maqollarni bilasiz?

O'TINCHI YIGIT BILAN SHER

Bir yigit dalaga o'tin tergani chiqibdi. Bir daraxt yoniga kelib, uni yiqitmoqchi bo'libdi. Shu payt bir sher kelib:

– Ey, odam, bu yerga nimaga kelding? – debdi.

– Mana shu terakni qulataman, – debdi yigit.

– Men shunday kuchim bilan bu terakni qulata olmayman-ku, sen qanday qilib qulatasan? – debdi sher.

– Ey, jo'ra, men juda zo'rman, – debdi yigit o'zini tetik tutib.

– Sen zo'r bo'lsang, kel ikkovimiz kurashib, kuchimizni sinaymiz, – debdi sher.

– Mayli, kurashamiz, – debdi yigit o'zini yana-da mag'rur tutib. – Lekin kuchimning yarmi uyda qolibdi, borib olib kelay.

– Ha, borib kel, bo'lmasa yiqilsang, kuchim uyda qolgan edi, deb tan bermay yurma yana.

Yigit kuchini olib kelmoqchi bo'lib ketibdi-da, bir joyda bekinib turib, yana qaytib kelibdi.

– Olib keldingmi? – debdi sher.

– Olib keldim, – debdi yigit.

- Unday bo'lsa, qani, kurashaylik, – debdi sher.
- Yana ikkovi kurashmoqchi bo'lib turganda, yigit:
- Ey, sher jo'ra, kuchimning ozginasi yo'lda tushib qolibdi. Topib kelay, sen qochib ketma yana, – debdi.
- Yo'q, men qochmayman, sherning gapi bitta bo'ladi, – debdi u.
- Yo'q, senga ko'nglim ishonmayapti, seni bog'lab ketaman, – debdi yigit.
- Bog'lay qol, – deb o'zini bog'latibdi sher.
- Yigit sherni mahkam bog'labdi. Taslim bo'lgan sher yigitga iltijo qilib:
- Ey, yigit, meni qo'yib yubor, sen bilan do'stlashay. Aqling bilan meni yengding, senga qoyilman! – debdi.
- Shundan beri o'sha yigit bilan sher qalin do'st ekan.

Savollar

1. O'tinchi yigit sher bilan qayerda uchrashib qoldi?
2. Ular nima sababdan kurash tushmoqchi bo'lishdi? Sizningcha, ularning qaysi biri kuchli?
3. Inson nimalarga qodir ekanligini yana qaysi ertaklarda o'qigan edingiz?

CHUMCHUQCHA

I

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, sariq tumshuqli bir chumchuqcha bor ekan. Uning oti Botmon ekan. U hammom derazasi ustidagi xas-xashak va boshqa yumshoq narsalardan qilingan issiq inida yashar ekan.

U haligacha uchib ko'rmagan ekan, lekin qanotlarini silkitar va inidan ko'p mo'ralar ekan.

Botmon olamning qanday ekanligini, o'zi uchun to'g'ri kelish-kelmasligini bilishni xohlar ekan.

Ota chumchuq Botmonga og'zida qurt-qumursqalar keltirar, Botmon esa kundan-kunga kuchga to'lar ekan.

Vaqt o'tib, u uyasidan tobora ko'proq mo'ralab, har narsaga qaraydigan bo'libdi. Onasi esa xavotirlanib:

- Bolam, bolam, yana umbaloq oshib tushmagin, – debdi.

– Nima bilan! Nima bilan? – so‘rabdi Botmon.

– Nima bilan emas, axir! Yerga yiqilib tushsang, mushik birpasda yeb qo‘yadi, – deb tushuntiribdi otasi ovga keta turib.

Kunlar shunday o‘taveribdi, lekin Botmonning qanotlari tez o‘smabdi.

Bir kuni shamol bo‘libdi, Botmon:

– Nima, nima? – deb so‘rabdi.

– Shamol senga qarab ursa, seni yerga – mushukning oldiga olib tushadi, – deb tushuntiribdi onasi.

Bu gap Botmonga yoqmabdi va:

– Daraxtlar nega silkinadi? Ular silkinmasin, shunda shamol ham bo‘lmaydi, – debdi u.

Onasi bunday bo‘lmasligini tushuntirishga qancha urinsa ham Botmon ishonmabdi, chunki u har narsani o‘zicha tushunishni xohlar ekan.

Bir odam hammom yonidan qo‘llarini silkitib o‘tib borar ekan.

Botmon uni ko‘rib:

– Mushuk uning qanotini boplab yulib olibdi-ya! Faqatgina suyagi qolibdi-da, – debdi.

– Bu – odam. Odamlarning qanoti bo‘lmaydi! – debdi onasi.

- Nima uchun?
- Ular qanotsiz yashaydilar, oyoq bilan yuradilar.
- Nima uchun?
- Ularning qanotlari bo'lganda edi, dadang bilan meni chivinlarni tutganimizdek ular ham bizni tutib olishar edi...
- Yolg'on! – debdi Botmon. – Yolg'on gap! Hammaning ham qanoti bo'lishi kerak. Yerdan yurishning osmonda uchishdan nimasi yaxshi ekan? Katta bo'lganimda men hammani ham uchadigan qilaman.

II

Botmon ota-onasining gapiga ishonmas ekan. Chunki u ota-onaning gapiga quloq solinmasa ish chatoq bo'lishini hali bilmas ekan.

U uyasining eng chekkasiga o'tirib olib, o'zi to'qigan ashulani ovozing boricha aytar ekan:

Ey qanotsiz odamzod,
Senda ikki oyoq bor.
Juda katta bo'lsang ham
Pashsha, chivinga yemsan.
Kichkintoy bo'lsam ham men,
Pashsha, chivin menga yem.

U kuylab-kuylab, birdan inidan tushib ketibdi. Ona chumchuq tezda uning ketidan tushibdi. Ko'k ko'z sariq mushuk ham darrov hozir bo'libdi.

Botmon qo'rqqanidan qanotchalarini yoyibdi va kulrang oyoqlarida tebranib chirqillabdi:

- Salom berdik, berdik.
- Ona chumchuq uni chetga itaribdi. Ona chumchuqning patlari hurpayib, juda qo'rqinchli tus olib, botir bo'libdi. Tumshug'ini ochib, mushukning ko'ziga chovut solmoqchi bo'libdi.
- Qoch, qoch! Uch, Botmon, derazaga uch, uch...
- debdi u.

Botmon qo'rqqanidan yerdan ko'tarilibdi. U qanotlarini bir-ikki qoqib uchibdi-da, derazaga qo'nibdi.

Ketidan dumi yulingan onasi ham uchib boribdi. U katta sevinch bilan Botmonning yoniga qo'nib:

- Ko'rdingmi, nima bo'ldi? – debdi.

– Nima bo‘lar edi! Har narsani ham birdan o‘rganib bo‘lmaydi-da! – debdi Botmon.

Mushuk esa ko‘k ko‘zlari bilan ularga qarab miyovlar edi.

Shunday qilib, onasining dumsiz qolganini hisobga olmasak, voqea yaxshilikcha tamom bo‘libdi.

Savollar va topshiriqlar

1. Chumchuqcha qayerda va kim bilan yashar edi?
2. Chumchuqcha shamol, odamlar, qanotlar haqida nimalarni o‘ylardi?
3. Chumchuqcha ashula aytayotganida qanday voqea yuz berdi?
4. Ona chumchuq bolasini qanday himoya qildi?
5. Ertakdagi **mo‘ralar**, **umbaloq**, **chovut** so‘zlarining ma‘nosini tushuntirib bering.
6. Ertakni rollarga bo‘lib o‘qing va mazmunini aytib bering.

Masal nima?

Masal bu – kishilarga o‘git bo‘ladigan, xulosali kichik hikoya.

O‘JAR TOSHBAQA

(Masal)

H. Yoqubov

Bir o‘jar yosh Toshbaqa,
Injiq, bebosh Toshbaqa
Onasiga: – «Dod! – dedi, –
Menga iloj top, – dedi. –

Keragi yo‘q kosamning,
Bunda yurish osonmi?
Xalaqit berar, qarang,
Chopaman sekin, arang.

Quyonna ushlolmasam,
Sichqonna mushtlolmasam».
Ona sho‘rlik yupatar.
Bola ko‘nglin ko‘tarar:

– Kosang joningga huzur,
G‘alva qilma, qo‘y, tek yur.
Senga qalqon usti bosh,
Gapga kir, bo‘lma bebosh.

– Yo‘o‘q! – deb o‘rmalab
qaysar,
Onasin jerkib vaysar.
Kosasin uloqtirar,
Parcha go‘sht bo‘lib yurar.

Ammo jilolmas qittak,
Botar tosh va cho‘kirtak.
Yalang‘och yurish kulgi,
Ko‘rsa xar yutar tulki.

Jish Toshbaqa yurolmas,
Chopolmay va turolmay
Kosaga kirar qaytib,
Onaga uzr aytib.

Endi o'jarlik qilmas,
Ona so'zidan chiqmas.

Savollar va topshiriqlar

1. Masalda nima haqida gap boradi?
2. Yosh Toshbaqa nima deb janjal qildi?
3. Ona nasihati haqidagi satrlarni toping va o'qing.
4. Nima uchun yosh Toshbaqa onasidan uzr so'radi?
5. Shoirning Toshbaqa haqidagi xulosasini o'qib bering. Masal mazmuniga mos qanday maqol va topishmoqlar bilasiz?
6. Masal mazmuniga mos rasm chizing.

Topishmoqlar

1. O'tda yonmaydi,
Suvga botmaydi.	9. Ko'ylagi qavat-qavat,
Tugmalari yo'q faqat.
2. Ayozi bobo novvot sotdi,
Olga edim, qo'lim qotdi.	10. Ustida yashil to'ni,
Yoz-u qish yechmas uni.
3. Osmondan par tushadi,
Par emas, zar tushadi.	11. O'yinda raqiblarni
Yeldiradi izidan.
Terlatsa ham ularni,
Ter chiqmaydi o'zidan.
4. Eritadi muzni,
Qamashtirar ko'zi.	12. Hech oyoqda turmayoq,
O'rmalar jonli tayoq.
5. «Chiq-chiq» ishlab tolmaydi,
Tunda uxlab qolmaydi.	13. Ongimizga nur sochar,
Sirlar eshigin ochar.
6. Yum-yumaloq, jizzali,
Yesang juda mazali.	14. Olsam o'ng qo'lga,
Tushadi oq yo'lga.
7. Tog'orada shishadi,
Tandirda pishadi.	
8. Pichoq kessa qon chiqar,
Po'choq ketsa don chiqar.	

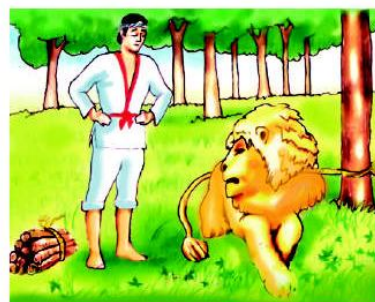
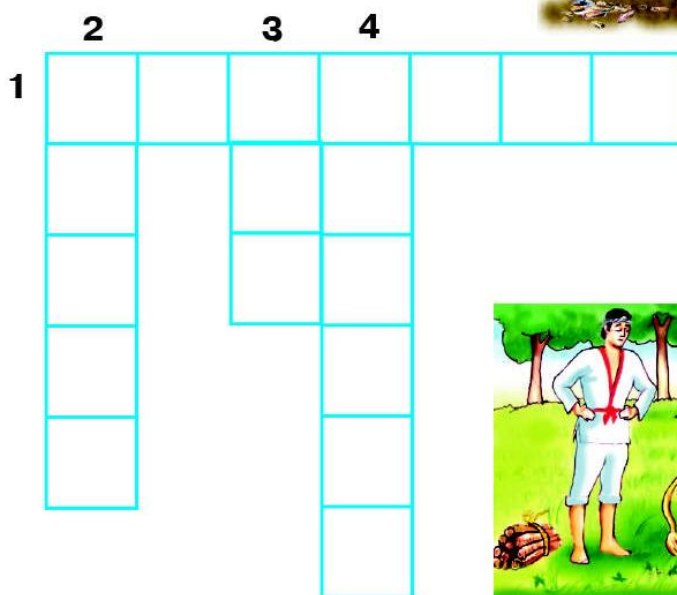
Tez aytishlar

San'at saroyi – saroylarning sarasi.

Salimning sadadagi sap-sariq sa'vasi sahar sayraydi.

Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Krossvordni yeching.

2. Maqollarning qismlarini to'g'ri tanlang. Ularning ma'nosini tushuntiring.

Mehnat –	qo'l botir
Birlashgan o'zar	dangasa ishdan qochar
Ko'z – qo'rqqoq,	mehnatning tagi rohat
Ish ishtaha ochar,	birlashmagan to'zar

- O'qigan she'r, topishmoq, maqol, masal va ertaklaringiz asosida rasmlar chizing.
- Qaysi maqollarni yod oldingiz? O'zingiz qanday maqollarni bilasiz?
- Topishmoqlarning qaysilari sizga yoqdi?
- Qaysi ertaklardagi qahramonlar hayotiga bog'liq voqea-hodisalar esingizda qoldi? Shu qahramonlarning nomlarini yozing!
- O'zingiz qaysi ertaklarni bilasiz?

Topishmoqlarning javobi

- Muz. 2. Sumalak. 3. Qor. 4. Quyosh. 5. Soat. 6. Non. 7. Xamir.
- Anor. 9. Karam. 10. Archa. 11. Koptok. 12. Qalam. 13. Kitob.
- Ruchka.

SOG'LIGING – BOYLIGING

SOG'LOM TANDA SOG'LOM AQL

Har bir kishining o'z shaxsiy gigiyenasi bo'lib, unga rioya etish zarur. Ya'ni tanani, kiyim-kechakni, iste'mol qilinadigan ovqatni, havoni toza tutish kerak.

Har kuni ertalab yuz-qo'llarimizni va tishlarimizni yuvishimiz zarur.

Sabzavot va mevalarni iste'mol qilishdan oldin, ularni yaxshilab yuvish lozim.

Sog'lom bo'lay desangiz doim shaxsiy gigiyenaga rioya eting. Sport bilan shug'ullanib, tanangizni chiniqtirib boring.

Kiyimlaringizning toza bo'lishiga, qo'l va oyoq tirnoqlari doimo olingan bo'lishiga e'tibor bering.

Chunki tirnoq orasida har xil zararli bakteriyalar bo'ladi.

Savollar

1. Shaxsiy gigiyenaga rioya etish uchun nimalar qilish lozim?
2. Biz nima uchun gigiyena qoidalariga rioya qilamiz?
3. Siz gigiyena qoidalariga rioya qilasizmi?

OVQATLANISH ODOBI

Mazali ovqat ishtahani ochadi va yaxshi xazm bo'ladi. Ovqat xilma-xil, mazali, xushta'm bo'lishi kerak.

Ovqatlanishdan oldin qo'lni sovunlab yuvish zarur. Ovqatlanish vaqtida qoshiq va sanchqilardan to'g'ri foydalanish kerak. Ovqatlanadigan joy – stol yoki xontaxta ustida toza dasturxon, sochiqlar bo'lishi kerak. Qoshiq, kosa, likopcha, sanchqilar yaxshi yuvilgan bo'lishi kerak.

O'z vaqtida nonushta va tushlik qilish, kechki ovqatni uyquga yotishdan kamida 2 soat oldin yeyish kerak. Kechki ovqat tez hazm bo'ladigan, yengil taom bo'lgani yaxshi.

Stol atrofida to'g'ri o'tirish lozim. Stolga tirsak bilan tiralmaslik, stul yoki ko'rpachaga yastanib olmaslik kerak.

Ovqatni sekin, chapillatmay, uzoq chaynab so'ng yutish lozim.

Savollar

1. Matndan nimalarni o'rgandingiz?
2. Kechki ovqatni qaysi vaqtda yeyish lozim ekan?
3. Siz ham yuqoridagi qoidalarga rioya qilasizmi?

SOG' YURAY DESANG, OZODA BO'LI!

Uyg'un

Sog' badanda – sog' aql, –
Deydi bizning bobolar.
Bu so'z to'g'ri, bu so'zga
Amal qiling, bolalar.

Bu hikmatli maqolga
Men ham amal qilaman.
Ozoda bo'lish ishin
Vazifam deb bilaman.

Men hech vaqt partada
Qiyshayib o'tirmayman.
Iflos bolalarni hech
Yonimga keltirmayman.

Doktorlarning so'ziga
Har chog' quloq solaman.
Vaqtida yeb ovqatni,
Vaqtida dam olaman.

Maktabdan kelgach har xil
O'yin o'ylab topaman.
Goh sakrab qo'zichoqdek,
Goh toychoqday chopaman.

Shuning uchun har mahal
Ruhim yengil, ko'nglim shod.
Shuning uchun, do'stlar, men
Dard ko'rmayman umrbod.

A'zoyi badanimni
Xo'p yaxshilab tutaman.
Tirnog'imni, tishimni
Doim toza tutaman.

Savol va topshiriq

1. «Sog' tanda – sog'lom aql» maqolining mazmunini tushuntirib bering.
2. «Ko'nglim shod, dard ko'rmayman» so'zlarini boshqa qanday so'zlar bilan almashtirish mumkin?

Maqollar

* * *

Sog'liq – umrning garovi.

* * *

Tani sog'liq – tuman boylik.

* * *

Oz yemak – tani sog'lik,
Oz demak – hikmatga bog'liq.

DASTRO'MOL

Mahmud Murodov

Tozaobod qishlog'ida Karim ismli kir-chir yuradigan bola yashar edi. Bir kuni Karimning cho'ntagidan g'alati ovoz eshitilibdi. Bundoq cho'ntagiga qarasa, dastro'moli yum-yum yig'layotgan emish.

– Nega yig'laysan? – deb so'rabdi Karim.

– Nega yig'lamayin! Cho'ntagingda g'ijimlanib yotaman. Hadeb kir-chir qo'lingni toza yuvmay menga artasan. Basharam qop-qora. Boshqa bolalarning cho'ntagidagi toza, taxi buzilmagan o'rtoqlarimni ko'rib, uyalib ketaman. Pol yuvadigan lattadan ham xarobman, – deb piqillabdi dastro'mol.

Karim o'zini eshitmaganga solibdi... Dastro'mol esa endi o'zini dadil tutib so'zlabdi:

– Meni toza tutmasang, men ketaman!

Karim iflos burnini eslab, dastro'moldan ajralgisi kelmabdi. Lekin dastro'molni qanday tozalashni bilmas ekan. Eshik orqasidagi supurgidan so'rabdi:

– Sen dastro'mol yuvishni bilasanmi?

– Yo'q, men faqat supurishni bilaman, mening kasbim shu, – debdi supurgi.

– Sen-chi, sen bilasanmi? – deb so'rabdi Karim tokchada turgan cho'tkadan.

– Bilmayman, faqat kiyimdagi changni tozalashga ustaman, – debdi cho'tka. Shu payt tokchadan Sovun polvonning mayin ovozi eshitilibdi.

– Dastro'mol yuvish va uni toza tutishning sirini men bilaman. Buning uchun mening aytganlarimni bajarishing kerak. Karim rozi bo'libdi. Sovun polvonning buyrug'i bilan tog'oraga suv qo'yibdi.

– Endi dastro'molingni tog'oraga solib, meni unga yaxshilab sur, keyin ishqala, – debdi Sovun polvon.

Karim bir necha marta shunday qilgan ekan, dastro'molning borgan sari chehrasi ochilib, oqaraveribdi.

– Ana ko'rdingmi, dastro'molni o'zing yuvding, men senga yordam berdim, xolos. Har kuni yuz-qo'llaringga ham meni surib, yuvinib tur, – debdi Sovun polvon.

Shu-shu Karim Sovun polvon bilan do'stlashib, yuz-qo'llarini ham toza tutadigan bo'libdi.

Savollar va topshiriq

1. Karimning dastro'moli nega yig'ladi?
2. Dastro'mol Karimga qanday talab qo'ydi?
3. Sovun polvon Karimga qanday yordam berdi?
4. Bolalar, dastro'molingizni ozoda tuting.

SPORTNI SEVGANLARGA

Po'lat Mo'min

Sportni sevganlarga
Oy yaqin, yulduz yaqin.
Sportni sevganlarning
Qalbida olov-chaqin!

Ular qiyinchilikni
Osongina qilib hal,
Boshni qashib qolishmas
Daryo duch kelgan mahal.

Chiniqqan muskullari
Og'irni pisand qilmas.

Dardlardan ham yiroqdir,
Kasallik nima bilmas.

O'tda toblanar temir,
Mustahkam bo'lsin uchun.
Sport ham qilar metin,
Oshirar inson kuchin.

Chiniqqan kishilarning
Qalbida olov-chaqin.
Sportni sevganlarga
Oy yaqin, yulduz yaqin!

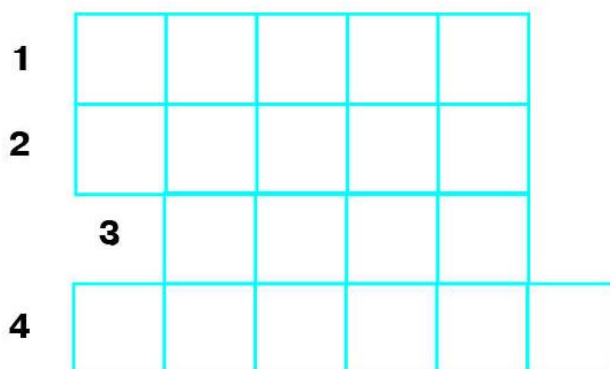

Savollar va topshiriq

1. Qanday bolalarga dard yaqin kelmaydi?
2. Siz sportning qaysi turi bilan shug'ullanasiz?
3. Ertalab badantarbiya qilishni unutmang.

Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Quydagi tushirib qoldirilgan so'zlarni topib, boshqotirmaning yeching.

1. ... – tinchlik elchisi.
 2. Sog' yuray desang, ... bo'l.
 3. Toza ... – tanga davo.
 4. Tani sog'liq – tuman ...
-
2. Sog'lom bo'lish uchun nimalarga amal qilish kerak?
 3. Siz ozodalikka rioya qilasizmi?
 4. Siz sportning qanday turlarini bilasiz?
 5. Sport bilan do'st bo'ling.

NIMA YAXSHI-YU NIMA YOMON?

SALOM

Tolib Yo'ldosh

Salom bilan boshlanar
Bilsang odob va axloq.
Salom bilan begona
Bo'lar tezda do'st-inoq.
Salom chiqqan og'izdan
Chiqmas sira yomon so'z.
Salom, assalom ming-ming
So'zlar ichra durdona.
Salom har bir bolaning
Odobidan nishona.

Savollar va topshiriq

1. Siz kimlarga salom berasiz? Nima uchun?
2. Qanday bolalarni odobli bolalar deymiz?
3. **«Odobing – ziynating»** maqolining mazmunini aytib bering.

* * *

Hurmat qilsang, hurmat ko'rasan.

* * *

Kattaga hurmatda, kichikka izzatda bo'l.

NASIHAT

Bobom bizga foydali maslahatlar beradilar.

– Elektr nuri bo'lmasa, qorong'ida dars tayyorlay olmaysizlar. Shuning uchun kerak bo'lmagan chiroqlarni o'chirib qo'ying, – deydilar.

– To'g'ri-da, agar yorug' bo'lmasa, qanday yashash mumkin. Elektr insonlar uchun muhim narsa. Undan to'g'ri foydalanish zarur. Bobom ko'pni ko'rganlar. Shuning uchun zarur nasihatlar beradilar.

– Tejamli bo'lishning foydasi ko'p, – deydilar bobom.

RAHMDIL VA E'TIBORLI BO'LING!

Bir chumoli nogoh chuqurga tushib ketdi. Chiqolmay faryod chekdi. Shu chog'da bir kekxa kishi o'tib qoldilar va:

– Ey bechora, – deya hassalarini unga uzatdilar.

Chumoli o'rmalab, yorug'likka chiqib oldi.

– Rahmat, – dedi u xaloskoriga.

Shu kechasi kekxa kishi tush ko'ribdilar. Tushlarida bir yoqimli ovozni eshitibdilar.

- Rahmdil va shafqatli inson, sizga jannat eshigi ochiq,
- dermish kimdir.

Savollar

1. Chumoli qanday tasodifga uchradi?
2. Chumoliga kim yordam berdi?

Hikmatli so'z nima?

Hikmatli so'zlar hayot haqiqatini ifodalaydigan chuqur ma'noli va mazmunli gaplardir. Unga amal qilganlar hayotda kam bo'lmaydilar.

HIKMATLI SO'ZLAR

- Yolg'on gapirishni o'ylama, yolg'on gap albatta fosh bo'ladi.
- Arg'amchiga gil ham quvvat bo'lganidek, sen ham do'stingga quvvat bag'ishla.
- Ota-ona muqaddas insonlar, ularni aslo ranjitma.
- Dunyoda to'g'rilikdan ortiq maqtov yo'q. Maqtovli bo'lay desang to'g'ri bo'l.

«BESH»DAN YUQORI BAHO BO'LGANIDA EDI

S. G'afurov

Darsga qo'ng'iroq chalindi. Hamma sinfda. Shu vaqt o'qituvchi Rasul aka Mavlonov bir dasta daftar ko'tarib kirdi. Buni ko'rib, bolalar hayajonlanib ketishdi. Hozir «Kimning yozuvi eng chiroyli» tanlovi g'olibi ma'lum bo'ladi-da.

Daftarlar tarqatildi. Hamma chiroyli yozuv uchun qo'yilgan baholariga qaradi. «Besh» olganlar ko'p: Rustam, Aziz, Ra'no, Sherzod... Ammo Shokirning ishiga o'qituvchi alohida to'xtalib, uni maqtadi, harflarni husnixat qoidasiga muvofiq nihoyatda chiroyli yozganini aytdi. So'ngra, agarda beshdan yuqori baho bo'lganida Shokirga shu bahoni qo'yardim, dedi Rasul aka. Demak, Shokir – g'olib.

Shokir rasm solish, kartondan buyum yasash, o'quv qurollarini ozoda saqlash tanlovida ham g'olib chiqqan edi. Uning ishlari sinf shkafiga, ko'rgazmaga qo'yilgan.

Hozir Shokir Karimovning rasmi «Maktabning ilg'or o'quvchilari» taxtasidan joy olgan. Uning niyati faqat «besh»ga o'qib, 5-sinfni muvaffaqiyatli tamomlash.

– Niyating hamrohing bo'lsin, – deymiz biz unga.

Savollar

1. Shokir qanday qilib tanlov g'olibi bo'ldi?
2. Nima uchun Shokir Karimovning rasmi «Maktabning ilg'or o'quvchilari» taxtasidan joy olgan?

QALAMPIR ILA CHO'L YALPIZI

Abdulla Avloniy

Sahroda o'sgan cho'l yalpizidan so'radilarki: «San avvalda yaramas bir o't eding, bu xushbo'y isni qaydan olding? – deb so'rabdi. Yalpiz javob berdiki: «Durust, man avvalda yaramas bir o't edim. Lekin bir necha vaqt qalampir yonida o'sib, birga yashadim. Oramizda do'stlik paydo bo'ldi. Shul sababli avvalgi yomon islarim ketub, do'stumning yaxshi islari manga yoqib qoldi».

Yaxshilarning suhbatlari jon rohati,
So'zlari dard-u alamning ofati.

Savollar va topshiriqlar

1. Cho'l yalpizi o'zining yomon ishlarini qanday qilib yo'qotdi?
2. Siz o'rtoqlaringizdan qanday yaxshi odatlarni o'rgandingiz?
3. «**So'zlari dard-u alamning ofati**» gapining mazmunini aytib bering.

ODOBLI TURG'UN

Oybek

Maktabdan kelardi Turg'un,
Papka to'la kitob, daftari,
Yer loy edi, yo'li ham uzun,
Lekin dadil bosar ilgari.
Juda xursand borardi Turg'un,
Chunki yozuv, o'quv, hisobdan
«Besh» bahoni olgandi bugun,
Fikrin uzmas u kitobidan.
Turg'un birdan ko'rdi shu yo'lda,
Munkillagan bir chol borardi,

Bir qo'lida hassa, bir qo'lida
 Tuguni bor, kalavlanardi.
 Salom berdi ham dedi Turg'un:
 – Tugunni men eltay, bobojon.
 Chol qaradi va kuldi bir zum:
 – Ko'tarasan? Qara, yo'l yomon.
 Turg'un kulib, gapirdi shu dam:
 – Yoshman, bobo, kuchim qaynaydi,
 Oyoqlarim hammavaqt ildam,
 Loyni, suvni pisand qilmaydi.
 Chol tutqizdi tugunni shu chog',
 Qo'ltiqradi Turg'unjon mahkam.
 Bir eshikda to'xtadi bobo,
 Tugunini olmasdan burun
 Qo'lin ochib u qildi duo:
 – Yasha, o'g'lim, umr ko'r uzun,
 Ibn Sino kabi olim bo'l,
 Otangga ham onangga rahmat!
 Shunda Turg'un qovushtirdi qo'l:
 – Xayr, bobo, arziyas xizmat.
 Keyin chopdi o'z uyi tomon.
 O'g'lim, nega kech qolding bugun? –
 Deb so'radi ona – mehribon.
 Aytib berdi o'z ishin Turg'un.
 Quchib, o'pib so'zladi ona:
 – Hurmat qilgin har bir keksani,
 Yordamingni hech vaqt ayama,
 Shunda ko'proq sevaman seni.

Savol va topshiriqlar

1. **Xursand, ildam, inoq, keksa** so'zlarini boshqa qaysi so'zlar bilan almashtirish mumkin?
2. «Hurmat qilgin har bir keksani» misrasining mazmunini tushuntirib bering.
3. She'ning mazmunini aytib bering.

Maqollar

* * *

Odob – kishining ziynati.

* * *

Odobli bola elga manzur.

* * *

Ilmning kattasi – odob.

* * *

Aql boshdan, odob yoshdan.

ATTANG

Mahmud Murodov

A'zamjon o'n yoshga to'ldi. Bulturgidek bu yil ham uning uyiga sinfdoshlari Turob, Malik, Ravshan, Nuriya, Zulfiyalar kelishdi.

Adol xola bolalarini hovlida kutib oldi.

– Ichkariga kiringlar, do'mboqlarim, – dedi Adol xola dasturxon yasatiqli uyni ko'rsatib.

Qizlar iymanibroq turishgandi, Turob: «Yuringlar», – dedi-da, g'isht terilgan yo'lka qolib hovlidan yo'l oldi.

Yaqindagina shivalab o'tgan yomg'ir hali selgimagan, hovlining yuzi loy edi.

Turob chalp-chulp qilib borib, Adol xola hozirgina yuvib chiqqan dahlizga kirdi. Boshqa bolalar esa uning ketidan borishmadi. Yo'lakdan yurishdi.

Adol xola bolalarni rosa mehmon qildi.

Bolalar ketgach, xursand bo'lgan A'zam oyisiga o'rtoqlarini maqtadi:

– Ha, o'zingga o'xshagan yaxshi bolalar ekan. Ha, aytgandek, anavi bolaning ismi nima edi?

– Qaysi, she'r o'qigan bolami?

– Yo'q, anavi hovlidan yurgan bola-chi?

– Ha, umi? – A'zam sekingina hovli tomonga qaradi. – Uning oti Turob, Qosimov Turob.

Uydim-uydim izlar tep-tekis hovlini xuddi chiroyli yuzga chiqqan yaradek xunuk qilib turardi.

– Otini nega so'radingiz, oyi?

– O'zim, – dedi oyisi bir narsaga achinganday.

– U ham yaxshi o'rtog'im. A'lochi!

– Tuzuk, – dedi Adol xola boshini sarak-sarak qilib.

– O'rtog'ing darsini yaxshi bilar ekan-u, yo'lakdan yurishni bilmas ekan, attang!

Savollar va topshiriqlar

1. Bolalar nima uchun Turob yurgan yo'ldan yurishmadi?
2. Adol xola Turob haqida nega yaxshi fikrda bo'lmadi?
3. Ko'chada yurish taribini aytib bering.
4. Mehmonga borganingizda o'zingizni qanday tutishingizni aytib bering.

U HAM TANIBDI SENI

Sobit G'ofurov

(Hikoya)

- Menga tep!
- Menga!
- To'pni ushlab turma!
- Tep!

Bolalarning qiy-chuvi ko'chani boshga ko'tarardi. Ko'cha bo'lgandayam qanday deng, boshi berk tor ko'cha. Shundoqqina o'n qadam narida katta ko'cha ham bor. Lekin mashinalar g'izillab o'tib turadi. U yerda futbol o'ynash xavfli. Buni bolalar yaxshi bilishadi.

Uchinchi uyda yashaydigan Salima xola chiqib zorlanadi, koyinadi:

– Hoy, bolalar nariroqqa borib o‘ynanglar. Amaking qattiq betob. Shovqinlaring unga tinchlik bermayapti!

– Ovsin, axir bechoralar qayerda o‘ynasin? Tayin joy bo‘lmasa, – deydi berigi eshikdan chiqib turgan Oynisa xola.

Bolalar to‘p bilan ovora bo‘lib, quloqlariga gap kirmasdi.

Shu vaqt katta ko‘cha tomondan bir ola it kelib, bolalarga e‘tibor ham bermay, yugurgancha o‘ta boshladi. Unga hech kim tegmadi. Faqat to‘ladan kelgan Olim – darvozaabongina itni kesakbo‘ron qildi. Bir kesagi tegdi shekilli, it angilladi.

– Bopladim, tegdi, bopladim, – xursand qichqirdi Olim.

It unga hamla qilmoqchi bo‘lib irillab, bir-ikki qadam orqaga qaytdi-yu, lekin ko‘pchilikni ko‘rib, bu shashtidan qaytdi. G‘inshiganicha yugurib, o‘tib ketdi.

– Bu nima qilganing, berahm? It senga tekkani yo‘q-ku! – koyindi eshik oldidagi supachada o‘tirgan Qosim ota, – nega jonivorga ozor berasan?!

– O‘zini ko‘rmaysizmi? Xalaqit beryapti. Unga qarayman deb to‘pni o‘tkazib yubordim.

Salima xola yana chiqdi.

– Hoy baraka topkurlar, ko‘chaning oxiriga boringlar. U yer keng. Amaking uxlay olmayaptilar.

– U yer uzoq-de! – javob qildi Olim.

O‘yin Olimlar komandasining mag‘lubiyati bilan tugadi.

– Men o‘ynamayman, charchadim, – dedi Sadir.

– Men ham, – dedi Qodir, – bog‘chadan ukamni olib kelishim kerak.

– E, o‘yinbuzuqilar! – dedi jahl bilan Olim.

* * *

Ertasi kuni bolalar maktabdan so‘ng tor ko‘cha oxiriga borishdi. Chindan futbolbop joy bor ekan. Mashinalar bemalol aylanib chiqishi mumkin. O‘yin boshlandi. Bu gal Olimlarning komandasi ustunroq bo‘lib turuvdi, havolatib qattiq tepilgan to‘p tom osha o‘tib ketdi.

– Olib chiq, sen tepding, – dedi Olim Hasanga. Hasan hovliga kirdi, kirdi-yu – tezda qaytib chiqdi.

– Kattakon it yotibdi!

– Qopdimi?

– Yo‘q. Qarab-qarab qo‘ydi. Indamadi.

– Bo‘lmasa, sen olib chiq, – dedi Olim Hakimga. – Komandang tepdi.

Hakim ham darrov qaytib chiqdi:

– It yotibdi!

– Yotsa nima bo‘libdi? Tashlandimi?

– Yo‘q. Tashlanmadi-yu, bir qarab qo‘ydi. To‘p itga yaqin joyda turibdi.

– Qo‘rqoqlar, – dedi Olim o‘shqirib, – qopmasa... mo‘min itdan ham qo‘rqasanlar-a...

Olim ko‘cha eshikdan kirishi bilanoq itning qattiq vovullab, irillagani, zanjirning shildir-shildiri eshitildi. Olim eshikdan o‘qdek otilib chiqdi. Rangida rang qolmagan edi.

– Yomon it ekan, – deya oldi zo‘rg‘a. Shu vaqt hovli eshigidan bir qizcha chiqdi-da:

– Mana koptoklaring. Bu kimning botinkasi? Zanjirda tursa ham hech kimga indamasdi. Chap yoni bilan turganmi it o‘lgur, irillab qoldi, – dedi.

Olim shoshilib bir poy botinkasini oyog‘iga ilarkan, Hakimga dedi:

– Men uni tanidim. U – o‘sha, kechagi.

– U ham seni tanibdi, – dedi Hakim miyig‘ida kulimsirab.

Savollar

1. Salima xola futbol o‘ynayotgan bolalarga nima dedi?
2. Qosim ota Olimni nega koyidi?
3. Olimning komandasi nega mag‘lubiyatga uchradi?
4. Ertasi kuni bolalar o‘yinni qayerda o‘ynashdi?
5. Olim itdan nega qo‘rqdi?

YUKNING OG‘IRI

Qo‘ziboy Abdujalilov

(Hikoya)

Yakshanba kuni edi. Bozorni tomosha qilib yuruvdim, bir kampir yoniga chaqirib qoldi. Bir qo‘lida tugun, ikkinchi qo‘lida to‘rva.

– Salom, buvijon!

– O‘g‘lim, vaqting bo‘lsa, mana shu yukni uyimga eltib bersang...

Ishim bor, deb qutulsam bo'lardi-yu, lekin... Qo'lidagi to'rvaga qaradim. Liq to'la ho'l meva. Albatta, shunisi yengil bo'lsa kerak. Yaxshisi, tugunni ola qolay.

Rostdan ham tugun yengil ekan. Lekin yengilligini sezdirmay, «Voy, buncha og'ir», deb qo'ydim. Kampir kulib qo'ydi. Nihoyat, kampir ko'rsatgan qizil eshikka yetib keldim, qo'ng'iroqni bosdim. Sal vaqtdan so'ng eshik ochildi.

Qay ko'z bilan ko'rayki, qarshimda maktabimiz direktori Soli aka turardi!

– Ha, Shuhratjon, senmisan? Marhamat, uyga kir. Hozir keldim. Uyda hech kim yo'q.

Negadir vujudimdan ter chiqib ketdi. Bir payt yukning og'irligidan bellari bukchayib haligi kampir kelib qoldi.

– Voy, Soli o'g'lim, seni kuta-kuta bozorga o'zim boruvdim. Manavi bolaga rahmat. Bozordan yukning og'irini ko'tarib keldi. Kam bo'lmasin, yaxshi bola ekan.

Soli aka oldin qo'limdagi tugunni, so'ng kampirning qo'lidagi to'rvani oldi.

– Rahmat senga, – dedilar ma'nodor qilib.

Hech qachon bunday qizarmagandim.

Savollar

1. Shuhrat qayerda yurgan edi?
2. Keksa ayol Shuhratdan nima deb iltimos qildi?
3. Shuhrat nega qizardi?
4. Siz kishilarning yukini yengil qilishga qanday yordam berasiz?

YAXSHILIK YERDA QOLMAS

Abdulla Avloniy

Bir Ari suv ustida uchib borar edi. Birdan suvga yiqilib ketdi. Qanotlari ho'l bo'lib, uchishga kuchi yetmadi. O'lar holatga yetdi.

Buni bir Kabutar ko'rib, Ariga rahmi kelib, darhol bir cho'pni tishlab, suvga tashladi.

Bechora Ari bu cho'pni kema qilib, suv balosidan qutuldi. Oradan ko'p vaqt o'tmadi. Bir bola tuzoq qo'yib, Kabutarni tutmoqchi bo'ldi. Ari buni ko'rgan zahoti kelib bolaning qulog'ini chaqdi.

Bola qulog'ining alamidan tuzoqni tashlab, qulog'ini ushladi. Kabutar vaqtini g'animat bilib, uchib ketib o'limdan qutuldi.

Yaxshilik qilsang bo'lur joning omon,
Yaxshilikdan hech kishi qilmas ziyon.
Yaxshi so'z bilan ilon indan chiqar,
So'z yomon bo'lsa, pichoq qindan chiqar.

Savollar

1. Nima sababdan Arining holi tang bo'ldi?
2. Ari qanday qilib suv balosidan qutuldi?
3. Ari qanday qilib Kabutarni o'limdan qutqarib qoldi?

HIKOYAT

Naslida o'lim zahri va tabiatida yomonlik bo'lgan bir chayon safarga chiqdi. Bir keng daryo labiga yetib oldi. Ammo o'tolmay chorasiz qoldi. Buni ko'rib turgan toshbaqaning unga rahmi kelib, orqasiga mindirib o'zini suvga urdi.

O'zga qirg'oqqa suzib ketdi-yu, daryoning qoq o'rtasiga yetdi. Qulog'iga qandaydir ovoz keldi, chayon uning orqasiga bir narsa sanchayotganini bildi.

– Bu nimaning ovozi? – deb so'radi chayondan.

– Bu sening orqangga sanchayotgan nishimning ovozi, – dedi chayon, – orqangga nishimning ta'sir qilmasligini bilaman, ammo o'z odatimni tark eta olmasam, nima ham qilaman.

Toshbaqa bo'lsa, «Bul badxulqni o'z xulqidan va boshqa yaxshilarni uning qilg'idan xalos qilganim yaxshi ekan», – deb o'yladi va suvga bir sho'ng'idi.

Chayonni to'lqin shu zahotiyoq oqizib ketdi va nom-u nishonsiz qilib ketdi.

Savollar

1. Nima uchun toshbaqaning chayonga rahmi keldi?
2. Chayonning o'limiga nima sabab bo'ldi?
3. **Badxulq** deganda nimani tushunasiz?
4. Hikoyatdan siz o'zingizga qanday xulosa chiqardingiz?
5. Chayon o'rnida qanday kishilarni ko'z oldingizga keltirdingiz?
6. Toshbaqa o'rnida-chi?
7. Odamlarni yaxshi xulqingiz bilan rozi eting.

UVOL NIMA?

Xalqimizning bir soʻzi bor:
«Uvol» degan.
Uvol demak – nobud qilma,
Uvol! – demak.
Non ushatsang ushoqlarin
Toʻkib, sochma,
Koʻra turib nobudga hec
Sen yoʻl ochma!

Har narsani aziz tutgan
Kam boʻlmaydi.
Uvol qilgan toʻkiladi,
Toʻq boʻlmaydi.
Uvol qilmoq shunday yomon
Isrofgarlik.
Bu soʻz bizga bobolardan
Bir yodgorlik.

Savol va topshiriqlar

1. **Uvol** degan soʻzning maʼnosini aytib bering.
2. Nima uchun sheʼrda «**Har narsani aziz tutgan kam boʻlmaydi**», deyilgan?
3. Oʻquvchilar! Isrofgarchilikka yoʻl qoʻymang!

BOSHMALDOQDAY BITTA BOʻR

Ergash Raimov

Qani, Ali, oʻylab koʻr,
– Boshmaldoqday bitta boʻr, –
Deb sen uni mensimay,
Befoyda yozib tinmay,
Koʻnglini ranjitibsan,
Sinfni changitibsan.
Bilasanmi, oʻzing sen,
Unda qancha mehnat bor.
Qancha tashvish, zahmat bor?
Sen bilmaysan, albatta,

Tog'da, konda, zavodda,
Maktabga bo'r kerak deb,
Qancha odam to'kar ter.
Yana chuqur o'ylab ko'r,
O'sha bitta kichik bo'r
Xalqning mulki sanalar.
Xalqning mulki har joyda
Qora ko'zday saqlanar.
Odamlarning mehnatin,
Qadrin bilmay ketmagin!
Unda ishchi kuchi bor,
Shu bo'rning ham kuchi bor!
Foydasiz yozmasam der,
Bekorga to'zmasam der.
Masala yechsam deydi,
So'ng, mayli, o'chsam deydi...

Savollar

1. Maktabdagi bo'r qayerdan keltiriladi?
2. Bo'rni maktabga kimlar yasab beradi?
3. Nima uchun bo'rni tejash kerak?

HIKOYA

H.H. Niyoziy

Bir kishining to'rt o'g'li bo'lgan ekan, ularnikiga xolasi mehmon bo'lib kelibdi. Ertasi kuni xolasining cho'ntagidan bir so'm pul yo'qolganligi ma'lum bo'libdi.

Otasi bolalaridan so'rasa, har biri «olganimiz yo'q», «ko'rganimiz yo'q», deb turib olibdi. Bunday qiynoq foydasiz ekanini bilgan ota hiyla ishlatibdi.

Bolalarning barchasini bir uyga qamab qo'yib, har birining oldiga qorakuya keltirib qo'yibdi va «Kimning so'zi rost bo'lsa, ikki yuzi qora bo'ladi, kimning so'zi yolg'on ersa, bor-yo'g'i o'ng yuzi qora bo'ladi», – debdi ularga.

Bir so'mni kattasi olgan edi. Otasining hiyla ishlatganini bilmay, u «O'zi qora bo'lsa o'ng yuzim, qora qilay chap yuzimni o'zim», deb chap yuziga kuya surabdi. Boshqalari pulni olmagan uchun tek turishib, o'g'ri kimligini kutishibdi.

Otasi bolalarni uydan olib chiqqandan keyin katta o'g'lining chap yuzi qora bo'lganini ko'ribdi. Katta o'g'il boshqalarning

yuzi oq ekanin ko'rib xijolat bo'libdi, darhol xolasining bir so'mini qaytarib beribdi va bunday yomon fe'lini tashlabdi.

Hissa shu: Kimki xiyonat qilur,
Bir kun o'zini shunday xijolat qilur.

Savollar

1. Bolalarni sinash uchun otasi nima qildi?
2. Nima uchun bola chap yuzini qora qildi?
3. Yozuvchi bu hikoyada nima demoqchi?

Maqol

Boshingga qilich kelsa ham to'g'ri so'zla!

QAYSAR BUZOQCHA

Olim Qo'chqorbekov

(Masal)

Yaylovda bir buzoqcha
Arazlabdi to'dadan.
Ketib qolib uzoqqa,
Adashibdi podadan.

Yakka o'zi o'tlarkan
Borib yaylov to'riga.
Buzoq shunda to'satdan
Duch kelibdi bo'riga.

Ma'rasa ham qancha u
Bilmabdi do'stlari hech.
Maza qilib och bo'ri
Uni yebdi o'sha kech.

Bobolar bu haqda der:
«Bo'linganni bo'ri yer».

Savol va topshiriqlar

1. Masalni ifodali o'qing.
2. Buzoqcha nega podadan adashdi?

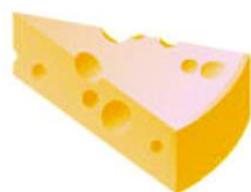
3. Buzoq qaysi yirtqichga duch keldi?
4. Do'stlik haqida yana qanday maqollarni bilasiz?

Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Maqollarning qismlarini to'g'ri tanlang. Ularning ma'nosini tushuntiring.

Sog' tanda –	odob yoshdan
Aql boshdan,	tuman boylik
Kattaga hurmatda,	sog'lom aql
Tani sog'lik –	kichikka izzatda bo'l

2. Rasmdagi taomlarga qarang. So'ng kitobni yopib, bular qanday taomlar ekanini eslab ko'ring. Nechtasini topganingizni sanang.

3. «Nima yaxshi-yu nima yomon?» bo'limidagi qaysi hikoya va she'rlar sizga yoqdi?
4. Bu bo'limdagi qaysi matnlarda keksalar bolalarning qilgan ishlaridan xursand bo'ldilar.
5. Siz o'qigan qaysi ertak va hikoyalarda yomon odatlar qoralandi?
6. Qaysi asarlarda kishilarning yaxshi sifatleri maqtaldi?
7. Keyingi uch kun ichida o'zingiz qilgan yaxshiliklarni va yomonliklarni aytib bering.

OTALAR SO‘ZI – AQLNING KO‘ZI

OTA-ONA AZIZ

Alisher Navoiy

Kishining eng muhim burchlaridan biri – ota-onani hurmat qilishdir.

... Ota-onani aziz tutmoq kerak. Bu ishni shart deb bil. Ularning har ikkisiga birday xizmat qil. Har qancha xizmat qilsang, oz deb bilgin. So‘zlaridan tashqari chiqma, chizgan chiziqlaridan tashqariga qadam qo‘yma...

Ularni tun-kuningga nur sochuvchi oy va quyosh deb bilgin.

Yoshi ulug‘ kishilarni hurmat qilish kerak. Kichik yoshlilarga nisbatan shafqatli bo‘lmoq lozim.

Yana biri buki, xizmat paytini bilmoq kerak. Xizmat qilish kerag-u, o‘zini xizmat qilmagandek olib yurish lozim.

Yana biri: bo‘lar-bo‘lmas so‘zlarini gapiraverma...

Savol va topshiriqlar

1. Ota-onaga qanday munosabatda bo‘lish kerakligi haqida ulug‘ shoir Alisher Navoiyning aytganlarini qayta hikoya qiling.
2. Yoshi ulug‘ kishilarga va kichik yoshdagilarga qanday munosabatda bo‘lish kerak ekan?
3. Ota-onangizga qanday yordam berishingizni aytib bering.

O‘G‘LON

(«Qirq hadis»dan)

Bir zamonlar yo‘llarda qaroqchilar ko‘payib ketibdi. Ular o‘tgan-ketgan karvon va yo‘lovchilarga hujum qilar, narsalarini talar ekanlar. Asir tushganlarni bozorda qul qilib sotar ekanlar. Qaroqchilarning shunday hujumlaridan birida bir keksa odam asir tushib qolibdi.

Qaroqchilarning boshlig‘i cholga: Agar qul bo‘lib sotilishni istamasang, sen bizga avval yuz tanga oltin top, keyin qo‘yib yuboramiz, – debdi.

Chol kambag'al ekan. Shunday bo'lsa ham oilasiga xat yozibdi. «Meni qaroqchilardan qutqarib olishga qurbingiz yetmasligini bilaman. Ammo holimdan xabardor bo'lib qo'yinglar».

Cholning dovyurak va jasur bir o'g'li bor ekan. Xatni o'qib qaroqchilar makoniga boribdi.

– Og'alar! Bular mening otam bo'ladilar. U kishini tekinga qo'yib yuboringlar, demayman. Otam qari, kuch-quvvatdan qolganlar, sotib ham yaxshi pul orttirmaysizlar. O'rnilariga meni sotinglar. Men yoshman, baquvvatman, ko'p pul topasizlar, – deb yolvoribdi.

Bu taklif qaroqchilarga yoqib tushibdi va darhol buni boshliqlariga yetkazibdilar.

Uzun mo'ylovli qaroqchilar boshlig'i uning bu gaplarini eshitib, quloqlariga ishonmabdi va yigitning yoniga kelib:

– Voy-bo'! Dunyoda qanday mard o'g'lonlar bor-a! Bunday insonlarning sadag'asi ketsang arziydi. Otangni senga berdim, ozodsizlar, – debdi.

Hadislarda aytishlaricha: hech bir farzand otasining haqini to'la o'tay olmas ekan.

Faqat otasi qul bo'lsa-yu, uni sotib olib ozod etsa, o'shandagina haqini o'tagan bo'ladi.

Savollar va topshiriq

1. Keksa kishini kim asir oldi?
2. Keksa kishi uyiga nima deb xat yozdi?
3. Cholning o'g'li qaroqchilarga qanday taklif kiritdi?
4. Nima uchun qaroqchilarning boshlig'i chol va uning o'g'lini qo'yib yueordi?
5. Hadisni qayta o'qing.

ALISHERNING YOSHLIGI

Oybek

Alisher yangi taxtachani qo'lga mahkam qistirgan, shod va mag'rur, uch qadamcha ilgarilagan holda otasining oldida borar edi. Onasi ixlos bilan cho'miltirib, pokiza kiyintirgan. Oppoq salla, mullayoqa ko'ylak ustidan yengil adras to'n kiygan, oyoqlarida etik.

G'iyosiddinbek ham soddagina, kamtar kiyingan. Ustida uzun yaktak, katta salla, oyog'ida mahsi-kalish, katta das-

turxonga tugilgan bir talay non va qatlamani ko'tarib borar edi. U ham shod, ruhi ko'tarinki. Bolasining salohiyatiga shubhasi yo'q, imoni komil.

Ular guzardan o'tib, o'ngga burilganlarida quyuq daxrlar orasidan maktab ko'rindi. Alisherning hayajoni tobora oshardi.

– Domulla mo'tabar odam, – dedi G'iyosiddin o'g'lining yelkasini quchib. – Hurmat ila salom ber.

– Jonim bilan aytganingizni bajo keltirurmen, – deb javob berdi Alisher.

G'iyosiddinbek o'g'lini yetaklab maktab xonasiga kirar ekan, o'qish shovqini shartta to'xtadi, bolalar duv etib o'rinlaridan turdilar va «Assalomu alaykum!» deya ta'zim qilgach, qayta o'rinlariga cho'kdilar.

G'iyosiddin Alisherning qo'lidan ushlagan holda domulla oldiga borib, ehtrom ila salom berib ko'rishdi.

– Assalomu alaykum, taqsim! – dedi Alisher.

– Borakalloh, o'qishga keldingizmi?

– Balli. Taxta keltirdingmi, bo‘tam? Ko‘p yaxshi. Alisherbek tuyg‘un va zakki ko‘rinadur.

G‘iyosiddin qulluq qildi:

– Tashakkur. Ixtiyoringizga topshirdim, taqsir! – U tugunni domulla oldiga surdi va kissasidan bir tillo chiqarib, ta‘zim ila domullaga tutdi. – Taqsir, eti sizniki, suyagi bizniki. Endi kaminaga javob bersinlar, – deya qo‘llarini ko‘ksiga qo‘ydi.

– Alisher mullo bo‘lg‘ay! – deya jiddiy va ulug‘vor ohangda duo qildi domulla.

Savollar va topshiriq

1. Alisher maktabga borishga qanday tayyorgarlik ko‘rdi?
2. Alisher domulla oldida otasining qanday topshirig‘ini bajardi?
3. Alisherning qanday sifatlari sizga yoqdi?
4. Maktabga yuvinib, taranib, ozoda bo‘lib boring.

Bo‘lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. «Otalar so‘zi – aqlning ko‘zi» bo‘limidagi qaysi asarlar sizga yoqdi?
2. Siz ota va onangizni qanday hurmat qilasiz?
3. Ota va onalar haqidagi yodlagan she‘rlaringizdan birini ifodali o‘qib bering.

ZUMRAD BAHOR

BAHOR KELDI

Zafar Diyor

Bahor keldi,
Gul ochildi,
Nur sochildi borliqqa...
Oh, qandayin
O'yin, kulgi!
Yurak to'ldi shodlikka...
Qayga boqsang,
Bir go'zallik:
Ko'k shoxiga o'ralgan
Qir-adirlar
Yon bag'riga
Qirmiz gilam to'shalgan.
Bog'-bog'chalar
Yana dilbar,

Daraxtlarga kirgan jon,
Ko'z ocharkan,
Kurtaklarga,
G'unchalarga kirgan qon.
Bolarilar uchar g'uv-g'uv,
Parvonadir gullarga,
Yana zavqli:
Sa'va, bulbul
Biyron g'azal, kuylarga...
Ariqlarda
Lim-lim oqar
Muzdek bahor suvlari,
Eh-he, menga juda yoqar
Shovqin suvning surnayi!..

Savol va topshiriq

1. She'rni ifodali o'qing.
2. Bahor faslida tabiatda qanday o'zgarishlar bo'ladi?

LOLA TERISH

Tog'larda, qirlarda, adirlar bag'rida bahor ko'rki – alvon lolalar seni kutib oladi.

Lolalar, lolalar! Shabadada ular bahor husniga husn qo'shib, uni dilrabo faslga aylantiradi.

Lolani hamma barglari bilan uzib olish yaramaydi. Bargidan ajralgan lola ildizi tez so'lib qoladi.

Lola barglari orqali o'ziga kerakli oziq moddalarni tayyorlab, kelgusi hayoti uchun zamin tayyorlaydi. Ayni gullagan paytda bargsiz qolgan tuproq orasidagi piyoz tashqi muhitdan ajraydi va chirib ketadi.

Lola saylida lolalarning nobud bo'lishiga yo'l qo'ymang. Lolani tupida kamida 1–2 barg qoldirib uzing. Shunday qilinsa, kelasi yili shu tupdan yana lola ochiladi.

Savol

Lolani qanday uzish kerak?

8-MART – XALQARO XOTIN-QIZLAR KUNI

BAYRAMINGIZ MUBORAK!

J. Jabbarov

Sakkizinchi Mart bugun,
Quvonchlarim bir jahon,
Bayramingiz muborak,
Aziz ona, onajon!
So'zlari bol, durdona,
Mehnatda eng mardona,
Olam ichra yagona
Sizsiz, ey aziz ona!

Ona – dongdor quruvchi,
Ona – mohir paxtakor,
Ona – doktor, uchuvchi.
Oilada onalar
Komandirdek sanalar,
U qattiqqo'l komandir,
Buni hamma tan olar.

Topshiriq

She'rni yod oling.

Maqol

Ona bilan bola
Gul bilan lola.

ONANI ROZI QILISH HAQIDA

Bir kuni Rasulullohdan: «Men yaxshiligimni kimga qilsam bo‘ladi?» deb so‘rabdi. «Onangga», debdilar Rasululloh. U kishi shu savolni uch marta qaytaribdi. Rasululloh «Onangga» deyaveribdilar. To‘rtinchi marotaba so‘rabdi. Shunda: «Otangga va yaqin bo‘lgan qarindoshlaringga!» debdilar Rasululloh.

«Hadis»dan

Savol

1. Bu hadisdan qanday xulosa chiqardingiz?
2. Siz yana qanday hadislarni bilasiz?

ONAJONGINAM

Eson Rahimov

- Kim deysizmi birinchi kuychim!
- Alla aytgan onajonginam.
- Kim deysizmi birinchi tilchim?
- Yana o’sha jonajonginam.

– «Ona!» – ilk bor men bilgan so‘zim.
– «Ona!» – ilk bor ko‘rgan yulduzim.
Oyog‘imga turgizgan o‘zi,
Odam qilib yurgizgan o‘zi.
Ko‘zlarimning nuri ham undan,
Yuragimning qori ham undan,
Onam – umrim bo‘yi yo‘ldoshim,
Poylariga egikdir boshim!..

Savollar va topshiriq

1. Bolalarning birinchi g‘amxo‘ri kim?
2. Onalar oldida qanday burchingiz bor?
3. She‘rni yod oling.

QIZIL GUL

Mahmud Murodov

I

Ko‘cha muyulishidagi gulzorda ko‘kargan atirgul bugun qip-qizil bo‘lib ochilibdi. Yo‘lovchilarning ko‘zi o‘sha gulda. Qarang, birov xabar qilgandek asalari ham yetib kelibdi.

Nodir har kuni maktabga borganida o‘sha gulzor oldidan o‘tadi. Bugun to‘garak mashg‘ulotidan keyin maktabdan qaytayotganida u gul oldida to‘xtab qoldi, juda havasi keldi. Gul cho‘g‘dek yonib turibdi-da.

Nodir atrofga qaradi. Yaqin orada odam ko‘rinmadi. Keyin papkasini yerga qo‘ydi. Bo‘rsillagan nam yerdan ko‘chatni ikki qo‘li bilan jo‘ngina sug‘urib oldi. Nodirni hech kim ko‘rmadi, faqat asalarigina gulga achinib, Nodirni ancha joygacha quvib bordi.

Nodir uyga kelib, uni gulzoriga o‘tqazdi, suv quydi. Nodir o‘zi gulni juda yaxshi ko‘radi. U hovlining o‘rtasida gulzor qildi. Soydan chim qirqib keltirib, gulzor chetiga bosdi. Dadasi bozordan ko‘chat olib kelib berdi. Oyisi gul yoniga piyoz bilan o‘sma urug‘i sepdi. Nodir har kuni gul tagini chopar, suv quyardi. Dadasi o‘g‘lining bu yaxshi ishidan juda xursand edi.

Bugun dadasi ishdan kelganida ko‘chatni ko‘rib qoldi.

– Iya, ko‘chatni sen o‘tqazdingmi, o‘g‘lim? Qaydan olding? – deb so‘radi u.

Nodir bo'lsa, dadam ko'chatni ko'rib, meni maqtaydi deb o'ylagandi. «Qaydan olding? – deb so'rashini xayoliga ham keltirmagandi. Nima deyishini bilmay qoldi.

II

– Tag'in yo'l-po'ldan sug'urib olgan bo'lmagin, o'g'lim, – dedi tashvishlanib dadasi.

– Yo'-o'-q, dada... – dedi-yu, Nodirning nafasi ichiga tushib ketdi.

– Ko'chadagi gulzorlarga tegib bo'lmaydi, u xalq mulki, gulzorlar shahrimizni bezab turadi, shahrimizning ko'rki...

Nodir o'ylamasdan ish qilib qo'yganini bilib afsuslandi. Buning ustiga dadasiga yolg'on gapirdi.

O'shandan beri u har kuni maktabga borganida, qaramay desa ham ko'chat sug'urilib, o'pirilib qolgan joyga ko'zi tushadi. Ko'zi tushadi-yu, ko'ngli g'ash bo'ladi.

Buning ustiga shuncha tashvishga solgan ko'chat uydagi gulzorlarda ko'karmay qurib qoldi.

Nodir bir kuni o'sha o'pirilib qolgan joyni kovlayotgan bolani ko'rib qoldi. Oldiga yugurib bordi.

– Ko'chat o'tqazyapsanmi? – deb so'radi Nodir sevinib.

– Ha, ko'chat o'tqazyapman, qizil gul. Tuvagi bilan ekanman. Bo'lmasa, endi ko'karmaydi. Bobom: «Ko'chadagi yashnab turgan gulni bir bo'lmag'ur ko'chirib ketibdi. Shu gulingni o'sha yerga ekib qo'y. Odamlar bahra olsin», dedilar. Mana, o'ziyam juda zo'r gul-da. Uyda faqat o'zimiz ko'rar edik. Bu yerda hamma ko'radi.

Nodir bolaga havas bilan boqdi. Shu yerdan o'tib ketayotgan bir kishi: «Baraka top! Aqlli, yaxshi bola ekansan», dedi. Shabada asta-sekin qizil gulning xushbo'y hidini xiyobonga taratdi.

Savollar

1. Nodir gul ko'chatini qayerdan oldi?
2. Otasi Nodirga nima dedi?
3. Nodir nima uchun afsuslandi?
4. Nodir kimga havas bilan boqdi?
5. Qaysi bola to'g'ri ish qildi?
6. Bolalar, siz ko'changizga qanday ko'chat o'tqazdingiz?

IZZA

Murod Ahmedov

(Hikoya)

Akramjon maktab tajriba uchastkasiga yetib kelganida maktabdoshi Hamid nihollarni egib nimadir axtarardi. Akramjon uning harakatlarini kuzatar ekan, birdan o'rtog'ining qo'lidagi rezinkaga ko'zi tushib qoldi.

«Hamid roгатkaga ayri shox axtaryapti»... Miyasiga kelgan bu o'ydan Akramjon hovliqib ketdi. Eshikni shaxt bilan ochib o'qituvchilar xonasiga kirdi.

- Sindiryapti... Teraklarni sindiryapti... u yoqda...
- Kim sindiryapti? – so'radi o'qituvchi.
- Hamid!
- Nega o'zing qo'y demading?

Akramjon g'izillab iziga qaytdi. Hamid shabadada mayin tebranayotgan terakchalarning birini eguvdi hamki, yelkasiga tushgan mushtdan qalqib ketdi.

- Nega urasan? – baqirdi u kiftini uqalab.
- Teraklarni qachondan beri qiynayapsan? – dedi Akramjon shoxlari bukilgan terakchani silar ekan, – ulov emasmi?

Shu payt o'qituvchi Qahhor aka va boshqalar ham yetib kelishdi. O'zidan kichik bolalar oldida Hamidning boshi egildi.

Savollar

1. Akramjon o'qituvchilar xonasiga nega hovliqib kirdi?
2. Akramjon Hamidning yelkasiga nega musht tushirdi?
3. Hamid nega izza bo'ldi?

AHMADJON BOG'BON

Oybek

Ahmad o'zi bir qarich,
Hammamizga u tanish.
Qilig'i, so'zi yaxshi,
Suygani o'qish va ish.

Maktabdan kelgan zamon
Oladi jajji ketmon.
Terlab-pishib yer chopar
Bizning kichkina bog‘bon.

Bog‘da olma-yu anjir,
Toklar, noklar xilma-xil.
Ular tagin yumshatib,
Suv quyar jildir-jildir.

Bog‘bonimiz gul ekar,
Har kun parvarish etar,
Guli ochilgan kuni
O‘zi ham quvnab ketar.

O‘rtog‘imiz Ahmadjon,
O‘quvda, ishda chaqqon.
Qilig‘i, so‘zi yaxshi,
Qo‘li oltin, yosh bog‘bon.

Savol va topshiriq

1. She‘rning mazmunini aytib bering.
2. Maktabingiz hovlisiga qanday ko‘chatlar o‘tqazildi? Uyingizga-chi?

Maqollar

* * *

Bir yil tut ekan kishi
Yuz yil gavhar teradi.

* * *

Birni kessang, o‘nni ek!

MAKTAB GULZORIDA

Bahor quyoshi hamma yoqni borgan sari ko‘proq qizdira boshladi. Yerlar ko‘m-ko‘k o‘tlar bilan qoplendi. Daraxtlar barg chiqardi.

Maktabimizning tajriba uchastkasida ham bahorgi ishlarni boshlab yubordik. Har qaysi sinf o‘quvchilari o‘zlariga bo‘lib berilgan yerni yumshatib, ekin ekish uchun tayyorlay bosh-

ladilar. Ba'zilari esa daraxt va gul ko'chatlari o'tqazishga kirishdilar. Biz gulxonani chopa boshladik.

G'ayrat katta kesaklarni bel bilan maydaladi. Lekin unga bu ham kamlik qilgandek, qo'lga haskash olib, kesaklarni yanada maydalay boshladi.

– Nega kesaklarni juda ham maydalab yubording? – deb so'radi Komila.

– O'qituvchimizning aytganlarini unutdingmi?

– To'g'ri, to'g'ri – dedi ularning so'zini eshitgan o'qituvchi. – Gul ekish uchun yer yumshoq, yaxshi ishlangan bo'lishi kerak. Lekin tuproq kukun qilib yuborilsa, yomg'ir yoqqanda yer qatqalloq bo'lib qoladi, gul ko'chatlarining ildiziga havo kam o'tadi. Natijada gul yaxshi avj olmay qoladi.

Biz gulxonani chopib, chuqurchalar kovladik. So'ngra bu chuqurchalarga go'ng solib, turli gul ko'chatlari o'tqazdik.

Ularni yaxshi parvarish qildik: gullarni sug'organimizdan keyin har bir tup gulning atrofini yumshatib turdik. Gullarning o'sishini kuzatib bordik.

Savol va topshiriqlar

1. Maktab tajriba uchastkasida bahor paytida qanday ishlar bajarilganini aytib bering.
2. G'ayrat bilan Komila gulzorda qanday ishlarni bajardilar?
3. Ekilgan ko'chatlarni parvarish qilishni unutmang!

Maqollar

* * *

Ter to'kib mehnat qilsang,
Yerdan hatto zar unar.

* * *

To'kilsa manglay tering,
Unumli bo'lar yering.

NAVRO'Z – BAHOR BAYRAMI

Bayramingiz qutlug' bo'lsin!

Qadrli bolajonlar! O'lkamizga bahor bayramini «Navro'zoy» olib kelmoqda. Navro'z bayramida sizlar uchun qiziqarli o'yinlar ko'p.

Oyijonlarimiz ko'k somsalar, ko'k chuchvaralar pishirishadi. Buvijonlarimiz siz-u bizga shirindan-shakar sumalaklar ulashadilar.

Mana shunday chiroyli, go'zal bayram bilan sizlarni chin qalbimizdan tabriklaymiz.

Hamisha kayfiyatingiz bahor quyoshi kabi charog'on, gulgun chehrangiz esa lolaqizg'aldoqdek ochilib, qalbingiz boychechak misoli yashnab tursin.

O'qishingiz a'lo, xulqingiz namunali, qadringiz buyuk bo'lishini tilab qolamiz.

«Navro'z» qutlug' bo'lsin!

ASSALOM NAVRO'Z!

Olqor Damin

Navro'z, Navro'z, Navro'zjon,
Xush kelibsan elimga!
Binafsha-yu bo'tako'z,
Lola tutib qo'linga.

Navro'z, Navro'z, Navro'zjon,
Xush kelibsan elimga!
Olamjahon gullardan,
Quvonch solib dilimga.

Navro'z, Navro'z, Navro'zjon,
Xush kelibsan elimga!
Aziz mehmon keldi deb
Gullar sochay yo'lingga.

Navro'z, Navro'z, Navro'zjon,
Bor bo'l turguncha jahon!

Savollar

1. Navro'z qanday bayram?
2. Navro'z bayramida qanday ishlar bajariladi?
3. Navro'z bayrami kunida kimlarni borib ko'riladi?

OMONLIQ, HEY, OMONLIQ!

(Xalq qo'shig'i)

Omonliq, hey, omonliq,
Yetdik Navro'zga.
Unutilsin yomonlik,
Qut ber rizq-ro'zga.
Yurtga tinchlik so'rayman,
Olamga – chiroy.
Shu ayyomni qutlay deb,
Undirdim bug'doy.

Sumalak bir bahona,
G'animat diydor.
Shu urfimiz shohona,
Oqibatga yor.
Zamonga ming shukrkim,
Yetdik Navro'zga.
Maysa o'sibdi durkun,
Surtay men ko'zga.

Topshiriq

She'rni yod oling.

SUMALAK – NAVRO‘Z TAOMI

Shoira Oxunjonova

Sumalakni, dastlab, uch ming yil ilgari O‘rta Osiyo xalqlari bahorni kutib olish arafasida yangi unib chiqqan ko‘katlardan, o‘t-o‘lanlardan maxsus taom sifatida tayyorlashgan. Bu haqda quyidagicha rivoyat qilinadi:

Bir dehqon bahor kelishi bilan urug‘likka olib qo‘ygan donini suvga ivitib qo‘yibdi. Birdan havo buzilib, yomg‘ir yog‘a boshlabdi.

Bug‘doy ivitilgan idishda nish urib o‘sa boshlabdi. Ob-havo hadeganda ochilavermabdi.

Shunda dehqon «Ivitib qo‘yilgan don, baribir, nishlab ketibdi, uvol bo‘lmasin, biron narsa pishira qolaylik», debdi.

Bu paytda bug‘doy maysasi ancha bo‘y cho‘zib qolgan ekan. Dehqon uni qiymalabdi-da, kampiriga berib:

– Bundan bolalarga bir nima pishirib beraqol, baribir, nishlab ketdi. Endi ekib bo‘lmaydi, uvol bo‘lmasin, – debdi.

Kampir bug‘doy maysasini qozonga solib, uzoq vaqt qaynatibdi. Oxiri charchab qolganidan qozonning qopqog‘ini berkitib, uxlagani yotibdi.

Kampir azonda qozon qopqog‘ini ochsa, ajoyib xush-bo‘y hid dimog‘iga urilibdi. Qozon ichidagi narsani tatib ko‘rsa, juda mazali ekan.

Bu taom barchaga yoqib qolibdi.

Shu yo‘l bilan biz bilgan sumalak paydo bo‘lgan ekan. Hozirgi kunda sumalak xalqimizning ardoqli shodiyonasi – Navro‘zning ko‘rki, shoh taomi hisoblanadi.

Shuningdek, sumalak ilk ko‘klam darakchisi, hosildorlik, to‘kin-sochinlik, ahillik timsoli hamdir.

Savollar

1. Dehqon bug‘doyni nega ivitgan edi?
2. Dehqon bug‘doy uvol bo‘lmasin deb nima qildi?
3. Tayyor taom nima deb ataldi?

BERUNIYNING DAM OLISH KUNLARI

Beruniy¹ yiliga ikki martagina dam olar ekan. Birinchisi, Navro'z bayrami boshlangan kuni, ikkinchisi, bug'doyga birinchi o'roq tushganda...

Dillarni xushnud etib, Navro'zi olam yetib kelgan kuni erta tongdanoq o'rnidan turib, yuvib-taranib, yaxshi liboslarini kiyib, qarindosh-urug'larni, keyin yor-u birodarlarini ziyorat qilib, holidan xabar olar ekan.

Ular bilan birga bo'lib suhbatlashar, hazil-mutoyiba qilar, askiyalar aytishar ekan.

Keyin to qosh qorayguncha qo'sh qo'shishar, yerga birinchi omoch solishda qatnashar, nihol ekisharkan... Holahvol so'raganlarga:

– Dam olib, hayot lazzatini totib ko'rmoqdaman, – deb javob berar ekan.

Boshqqa birinchi o'roq tushgan kuni ham dehqoncha libos kiyib olib, qo'llariga o'roq tutib, azondan to kechgacha bug'doy o'rar ekan.

Ko'rgan-ketganlar «Hormang», – deganda, «Bor bo'ling», – deb javob berar ekan.

Qarang-a, ulug' alloma – kitob yozish, tajriba o'tkazishdan yiliga ikki kunni ajratib, azondan to kechgacha qo'sh qo'shib, shudgor qilishni, o'roq o'rishni o'zi uchun dam olish deb bilar ekan.

Ha, Beruniy: «Bir daqiqa vaqtni behuda o'tkazganim – halok bo'lganim», der ekan.

Savollar va topshiriq

1. Navro'z bayramida Beruniy qanday ishlarni bajarar ekan?
2. Beruniyning qanday xislatlarini bilib oldingiz?
3. Beruniyning «Bir daqiqa vaqt» haqidagi gapini matndan topib o'qing.
4. Siz bo'sh vaqtingizni qanday o'tkazasiz?

¹Abu Rayhon Beruniy – xorazmlik mashhur olim (973–1048).

Topishmoqlar

1. Sochlaringni silaydi,
Ko'rolmaysan qo'lini.
Qulog'ingga shivirlar,
Tushunmaysan tilini.
2. Bir qushim bor, top nomini,
O'zi aytar o'z otini.

Maqollar

* * *

Bir kun burun sochsang,
Hafta burun o'rasan.

* * *

Yeri boyning eli boy.

Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. **Momaqaymoq** va **chuchmoma** so'zlarini quyidagi katakchalarga joylashtiring.

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

2. Bahor fasli haqida qanday she'rlar o'qidingiz?
3. Bahor yumushlarini qanday ish qurollari bilan bajarish mumkin?
4. Navro'z bayramini qanday kutib olishingiz haqida og'zaki reja tuzing.
5. Onalar haqidagi qaysi she'r va hikoya sizga yoqdi? Nima uchun?
6. Onalarga bag'ishlab yodlagan she'rlaringizdan ayting.

Topishmoqlarning javobi

1. Shamol.
2. Kakku.

QUSHLAR VA HAYVONLAR HAYOTIDAN

ONAIZOR

Meli Mahkamov

Bir juft chumchuq erta bahordan boshlab yangi in qo'yish harakatiga tushdi. Oradan ko'p o'tmay ona chumchuq tuxum bosdi. Nari tinim bilmay oziqa yetkazib turdi. Kunlar ketidan kunlar o'tdi. Mana, nihoyat, ona chumchuq bolalarini uchirma qildi.

Ular baland daraxt tepasida shoxdan shoxga o'tib uchishni o'rganishardi. Zahmat chekib, polaponlarini mehr bilan katta qilgan onaizori shunday xursandki, sevinchini ichiga sig'dirolmay chirqillaydi, bolalari atrofida parvona bo'ladi, ularni yer-u ko'kka ishonmaydi. Uning butun borlig'i, orttirgani shular-da!

Ana, polaponning bittasi holdan ketib, yerga qulab tushdi. Onasi o'zini o'qday otib bolasiga ko'makka keldi. Lekin, ne ko'z bilan ko'rsinki, shumoyoq mushuk darhol hid olib qayoqdandir paydo bo'ldi-da, yovuz niyatini amalga oshirishga oshiqdi. Ona chumchuqning jon-tani qaqshab ketdi. U mushuk ko'zini mo'ljalga olib o'zini tashladi.

Xayriyat, harakati bekor ketmadi, bolasi o'limdan qutqarildi. Yana «pirr» etib uchib terak shoxiga chiqib qoldi. Ammo ona-chi, ona qanoti sinib, bir umrga majruh bo'lib qoldi.

Savollar va topshiriqlar

1. Chumchuq qaysi faslda yangi in qurdi?
2. Polapon nega qulab tushdi?
3. Ona chumchuq nega majruh bo'lib qoldi?
4. Onangizning sizga ko'rsatayotgan g'amxo'rliklaridan aytib bering.

«KU-KU»

To'xtaxon Rahimova

Hovlida musichalar «ku-ku»lay boshlaydi. Shunda Ra'noning buvisi:

– Musichajon, musicha, momongizning ko'zi tuzalib qoldimi? – deb so'radi.

Ra'no buvisining so'zlariga hayron qoldi.

– Buvijon, musichalarning ham momosi bo'ladimi?

– Tirik jon borki, uning onasi, momosi bo'ladi, – dedi buvisi.

– Nega endi onasi emas, momosining ko'zini so'rayapsiz? – dedi Ra'no.

– Buning tarixi qiziq, – dedi buvisi, – qadim zamonlarda bir musicha bo'lgan ekan. U xas-cho'p yig'ib, omonatgina uya quribdi, tuxum qo'yibdi. Momo musicha yangi uyani ko'rib:

– Qattiqroq shamol tursa, uyang buzilib ketadi-ku, – dedi.

Yosh musicha onasining gapiga uncha parvo qilmabdi. Tuxum ochish ishtiyoqida bo'libdi. Bir kuni ona musicha uyasiga yumshoqroq pat olib kelaman, deb uchib ketibdi. Ko'p o'tmay qattiq shamol turibdi. Momo musicha jon holatda tumshug'i bilan uyani tutib, buzilib ketishiga yo'l qo'ymabdi. Shunda uning ko'ziga cho'p kirib ketibdi. Ko'r bo'lib qolibdi.

Ona musicha ko'p qayg'uribdi. Polaponlari katta bo'lgach, momosining «qahramon»ligi haqida hikoya qilib beribdi. Shundan buyon musichalar «Kimda-kim mening momomni so'rasa, unga doim do'st bo'laman», – derkan.

– Men ham musichalarga do'st bo'laman, – dedi jajji Ra'no. – Ularga buzilmaydigan uycha qurib beraman.

Savollar va topishirlar

1. Ranoning buvisi musichalarga qanday savol berdi?
2. Ra'no buvisidan nimani so'radi?
3. Momo musichaning ko'zi nima uchun ko'r bo'lib qoldi?
4. Bolalar, ishni pishiq qilishga odatlaninglar.
5. Qushlarga o'zingiz uya qurib bering.

CHUG'URCHIQ QAYTIB KELDI

Yonas Avijyus

Issiq o'lkalardan chug'urchiq horib-tolib, ochiqib qaytib keldi. Aksiga olganday xuddi shu kuni havo sovidi, erta ko'klamning achchiq izg'irinlari turib berdi-da, osmonda qor uchqunlari o'ynay boshladi.

– Muzlab qolyapman, – deb shikoyat qildi, chug'urchiq.
– Hali in ham qurganim yo'q, kirib olishga kovak ham topolmayman, nariroqqa borib axtarishga darmonim yetmaydi. Nahotki bir foydali ish qilmay, jo'ja ham ochmay o'lib ketaversam.

– Gap-pini qar-ra! – deb qag'illadi qarg'a. – Qayoqqa ketuvding, sayog'-g'? O'shag'-g'da yuraver-r edi.

– Shu-shu-shu, – deb qarg'aning gapini ma'qulladi chumchuqlar. – Sayoqlarning jazosi shu-da!

– Uyalmaysizlarmi? – deb gapga qoshildi chittak. – Mehmon-ku. Sal-pal isinib olmasidan talab tashlayyapsizlar. Nima uchun? Issiq o'lkalarga ketganigami? Men ham borardim, sen ham, chuchmuq, qarg'a ikkalang ham ke-tarding, lekin uzoq yo'lga qanotimiz chidamaydi. Faqat daraxtdan daraxtga, qishloqdan qishloqqa o'tishga yaraymiz.

– Qo'riqchini qar-rang! Og'zingni yum! – deb yana qa-g'illadi qarg'a. – Har-r qanaqa sayog'-g'lar kelib, bola ochadi, mevalarni qir-radi-da, keyin biz javob beramiz.

– Shu-da, shu-da, – dedi chumchuq. – Odamlarning jahlini chiqardi, polaponlarimizni o'ldirishadi.

– Ajab bo'pti, xo'r bo'pti! – deb likkiladi chittak. – Bug'-doyzorlarni gala-gala bosib, boshhoqlarni to'kib-sochgan kim? Chumchuqlar-da! Bu qilmishlaringga odamlar rahmat aytishi kerakmidi? Qarg'a-chi? Chumchuqlardan oshib tushadi! Ekin-larning mevasi tugul ko'chatigacha yuladi, polaponlarning qanchasini o'g'irlaganini sanash qiyin emas.

– O'chir-r! Chir-chir-r, – deb qarg'a bilan chumchuq baravar shovqin solishdi. – Biz uyimizga sodiqmiz, vatanni yaxshi ko'ramiz, tashlab ketmaymiz. O'z uyimiz bo'lgandan keyin ko'nglimizga siqqanini qilamiz. Qanaqadir gilos o'g'risi bo'lishdan xudo asrasin.

– Qarg'a-ku gilos cho'qimas, lekin sen, chumchuq, mevalarni qiyratishda hech qaysimizdan qolishmaysan, – deb chittak ham bo'sh kelmadi.

– To'g'ri, chug'urchiq ham gilosni yaxshi ko'radi, lekin u keltirgan zararini oshirib to'laydi: talay-talay hasharot, qurtlarga qiron keltiradi. Shuning uchun ham odamlar uning gunohlarini kechirib yuborishadi. Ana, o'g'ilning yonidagi baland archaga qaranglar, odamlar chug'urchiqni yaxshi ko'rishmasa, unga shunday chiroyli in qurib qo'yisharmidi?

Qarg'a bilan chumchuq boshqa gap topolmay, shoshib qolishdi. Chug'urchiq esa to'g'ri archaga qarab uchdi. Borib qarasa, chindan ham yap-yangi uycha! Tomi taxtadan, o'zi yumaloq, yoniga qo'ndiq ham qoqilgan. Top-toza, yog'och isi keladi. Kirib ol-da, maza qilib yashayver! «Landavurman-da, – deb o'yladi chug'urchiq. – Qorin ochligidan shundoq inni ko'rmabman-a! Archaning shoxi ham to'sib turgan ekan-da!»

Chug'urchiq inni tomosha qilish, shu bahonada isinib ham olish uchun ichkari kirdi.

Isinganidan keyin esa qorni ochligi ham esidan chiqib, tashqariga otilib chiqdi-da, unga yo'l ko'rsatgan chittakni, shu inni qurgan odamlarning yaxshiligini olqishlab bir sayradi.

Hovlida o'ynab yurgan bolalar chug'urchiqning sayrashini eshitib archa tagiga yugurishdi:

– Chug'urchiq kelibdi! Qanotida bahor ham kelibdi! Bahor!..

Savollar va topshiriq

1. Chug'urchiq nima uchun shikoyat qildi?
2. Chumchuq va qarg'a nima uchun chug'urchiqni koyishdi?
3. Nima uchun chittak chug'urchiqni himoya qildi?
4. Siz qushlarni qanday himoya qilasiz?
5. Qushlar haqida yod olgan she'rlaringizdan aytib bering.

UMIDVOR QUSHCHA

Safo Ochil

O'yinqaroq bir bola,
Qoshi baroq bir bola,
Sopqonidan o'tib tosh,
Qush ko'zidan to'kdi yosh.
Qulab tushdi qushchajon,
Tipirchilab chalajon,
Armon qilar qushchajon,
Shafqat kutar qushchajon.
Olib qochdim mushukdan,
In tuzatdim yashikdan

Yarasini boyladim,
Xavfsiz inga joyladim.
Don-dun berdim har kuni,
Holin so'rdim har kuni,
Tuzalgach asta-asta
Zerikdi u qafasda,
Qolgan kabi armonda,
Uchsam derdi osmonda.
Uni yaxshi ko'rardim,
Darrov qo'yib yubordim.

Savollar va topshiriqr

1. She'r nima haqida yozilgan?
2. Nima uchun qushcha qulab tushdi?
3. Nima uchun qushcha qafasda zerikdi?
4. Bola qushchani qanday qutqardi?
5. Qushlarni ehtiyot qiling.

Ertak

Bor ekan-u, yo'q ekan, och ekan-u to'q ekan. Ko'zlari munchoqdek, dumlari chiroyli bir olmaxon bor ekan. U Kumushsoy sohilida yasharkan. Bu olmaxonning iniga boshqa olmaxonlar havas qilarkan. Biram salqin, biram bahavo joyda – katta yong'oq tanasidagi kovakda yasharkan. Keyingi paytda bu yerda turishning iloji bo'lmay qolibdi. Bolalarini ayni chaqaloqligida nimadir yeb qo'yadigan bo'libdi. Ona olmaxon qattiq tashvishga tushibdi. Kunlardan bir kun bolalariga ozuqa olib kelsa, inida faqat bir juft bolasi qolganmish. Ko'zining oq-u qorasi ikkita bolasini ergashtirib, inidan chiqibdi-yu, bir chekkada yig'lab turibdi. Bir vaqt qarasa, qora tosh ostidan naq bir quloch keladigan chipor ilon vishillab kelaveribdi. Bolalari esa dir-dir titrab, o'zlarini onasining pinjiga uribdi.

– Onajon, og'amizni yutgan shu ilon-da, – deyishibdi ular.

– Ha, tanidim, – debdi olmaxon o'zini yig'idan tutolmay.

Shunda kichkinasi birdan chirqillab yuboribdi.

– Qo'y, chirog'im, ovozingni ilon eshitib qolmasin, – debdi onasi.

– Shu ilonmi?

– Ha, shu chipor ilon.

Bolasining ko'zlaridan tirqirab yosh oqibdi. Biroq ovozini chiqarmay ilonni kuzatib turaveribdi. Ilon inga kirib yana tezda qaytib chiqibdi.

– Ketdik, bolalarim, endi bu joyda yashash xavfli, – debdi onasi va bolalarni ergashtirib yo'lga tushibdi. Ular uchovlon yo'l yurishibdi, yo'l yurishsa ham mo'l yurishibdi. Axiri holdan ketib, bir sayhonlikda to'xtashibdi. Ona olmaxon bolalariga:

– Sizlar shu yerda dam ola turinglar, – debdi-yu, o'zi darhol bir daraxtdan kovak topib, shitob bilan in yasashga tushibdi. Ini bitgach, bolalarini kiritibdi-yu, o'zi tashqariga chiqib, u yoq-bu yoqni ko'zdan kechiribdi. Qarasa, olisdan bir nima ko'ringanday bo'libdi. Tikilsa, u tomonga tipratikan yo'rg'alab kelayotganmish. Ona olmaxon bezovtalanib bolalari oldiga chiqayotgan ekan, shunda tipratikan:

– Hoy, olmaxon, mendan cho'chimang, tasadduq. Qo'sh-ningiz tipratikan bo'laman, – deya uni to'xtatibdi.

– Shundaylikka shunday-ya, lekin bir yuragingni oldirib qo‘yganingdan keyin har nimadan hadiksirayverar ekansan, – deya javob qilibdi olmaxon.

Tipratikan hayron bo‘libdi:

– Bundoq tushuntiribroq so‘ylang, tasadduq. Namuncha hasratingizdan chang chiqadi. Gapiring, zora malham bo‘lsam...

– Koshkiydi, egachijon...

Olmaxon bo‘lgan voqeani tipratikanga birma-bir so‘zlab beribdi.

– Qo‘shnijon, xafa bo‘lgan bilan foyda yo‘q. Baxtingizga qolgan bolalaringiz omon bo‘lsin. Ikkovimiz qo‘shnimiz. Yon qo‘shni – jon qo‘shni. Bundan buyon qo‘ldan kelguncha bir-birimizni himoya qilib turamiz.

– Rahmat, o‘rgilay. Farzand dog‘ida bag‘ri qon – zardobga to‘lgan baxti qora ona ko‘ngliga tasalli berdingiz. Lekin jannatdek joyimdan ayrildim, – debdi olmaxon.

– Hali bu yerga ham o‘rganib ketasiz, egachi, bunaqa joy hech qayerda yo‘q, – deb qo‘yibdi tipratikan. Bu gapni eshitib, olmaxon bir oz tinchlanibdi.

– Mayli, – debdi tipratikanga u, – har qanaqa qiyinchilikka chidayman. Siz bilan suv kelsa simirib, tosh kelsa kemirib, birga yashaymiz. Tipratikan sevinib debdi:

– Mana bu boshqa gap, o‘rtoqjon. Hali u gazandani shunday boplab adabini beraylik-ki, ilon bo‘lganiga pushaymon qilsin.

Olmaxon olazarak bo‘lib atrofga qarabdi:

– Egachijon, nazarimda, ilon shu yerga ham quvib kelayotganday!

– Aslo qo‘rqmang, – deya yupatibdi tipratikan.

– Qo‘rqmay bo‘larkanmi? Ko‘ryapsizmi, ho‘, ana, chipor ilon to‘g‘ri shu tomonga bilanglab kelyapti.

– Ha, uni bu yerga ajal haydab kelyapti, – debdi tipratikan. – Boring, siz iningizga kiring, bolalaringiz cho‘chimasin, ilonni adabini o‘zim beraman.

Olmaxon haddan tashqari qo‘rqqanidan nima qilarini bilmay qolibdi.

– Boring, iningizga kiring deya pman. Bunday paytda sa-
rosimaga tushish yaramaydi, – debdi tipratikan jahli chiqib.

U iniga bekinib, raqibini poylab turibdi. Chipor ilon hid
olib daraxt tagiga borib qolibdi. Shunda tipratikan ilonni
dumidan mahkam tishlab bo'ynini ichiga olibdi. Joni og'rgan
gazanda bilanlab nuqul o'zini tipratikanning tikaniga uraveribdi
va qop-qora qoniga belanib hushidan ketibdi.

– Olmaxonbonu, ho, olmaxonbonu, – deya sevinib cha-
qiribdi tipratikan.

– Labbay, – deya ovoz beribdi olmaxon inidan chiqayotib.

– Bolangizni yutgan shu gazandami, chiqib ko'ring.

Olmaxon cho'zilib yotgan ilonni ko'ribdi:

– Ey qonxo'r, seniyam jazoingni beradigan bor ekan-ku,

– debdi-da, tipratikanga yuzlanibdi:

– Qo'shnijon, ming rahmat. Sizdan bir umr minnat-
dorman.

– Undoq demang, o'rtoqjon, biz qo'shnilarmiz. Chin
qo'shni hech qachon bir-biriga yaxshilikdan boshqa narsani
ravo ko'rmaydi.

– Ha, ko'zim tirik ekan, siz bolalaringiz bilan hech
xavotirlanmay yashayvering.

– Rahmat! Qo'shning tinch – sen tinch, deb shunga ay-
tarkan-da.

– Ha, olmaxon, tinchlik, xotirjamlik, tani-sihatlikdan yax-
shi narsa yo'q dunyoda!

Savollar va topshiriq

1. Olmaxon qayerda yashardi?
2. Olmaxon nega inini tashlab ketishga majbur bo'ldi?
3. Nima uchun olmaxon tipratikandan minnatdor bo'ldi?
4. Tipratikanning kamtarligi ifodalangan o'rinlarni matndan topib
o'qing.

Maqollar

* * *

Gapni kam so'zla, ishni ko'p ko'zla!

* * *

Harakat, harakatdan unar barakat.

* * *

Mehnat qilib topganing,
Qand-u asal totganing.

To'rtko'zning qattiq vovullashidan cho'chib uyg'onib, tashqariga otildim. Hovli chetidagi tovuqxona tomi ustida katta qora mushuq ko'zlarini yondirib, simto'r ichidagi jo'jalarga hamla qilmoqchi bo'lib turardi. Keyingi paytlarda mana shu qora mushuk tovuqxonaga yomon o'rgangan, uch-to'rt jo'jalarning ham boshiga yetgan edi. Bechora To'rtko'z zanjirini uzadiganday o'zini turli tomonga otar, qo'yib yuborishimni kutar, o'sha qora mushukni chaynab tashlash niyatida jarlikka olib tushar, aylantirib, o'ynatib qaytardim. To'rtko'z aqlli edi, uyga kelgan mehmonlarga huda-behuda tashlamas edi.

Bir kuni tunda To'rtko'z qattiq vovulladi. Uydagilar uyg'onishdi. Men ham yugurgancha tashqariga chiqdim. To'rtko'z hamon tovuqxona tomon intilar, hovlini boshiga ko'targudek bo'g'ilib vovullardi. Shoshilib, tovuqxona tomon yaqinlashdim. Katakda ona tovuq ko'rinmas, jo'jalar esa chuvillashib turli tomonga qochishardi. Tovuxonaning atrofini ko'zdan kechirdim. Yerda patlar sochilib yotar, lekin ona tovuqning o'zi yo'q edi. Ona tovuqni o'sha qora mushuk gumdon qilgandi.

«Endi nima bo'ladi? – deb o'yladim beixtiyor. – Oyim, itni qo'yib yubor, deganlarida, gaplariga quloq solmagan edim. Jo'jalarni kim boqadi? Oyimdan qo'rqib o'rnimga yotdim-u, boshimni burkab oldim. Ertasiga ertalab chindan ham oyim koyib berdilar. Baribir To'rtko'zni qo'yib yubormadim. To'rtko'zga ishqibozlar ko'p, uni o'g'irlab ketishlari mumkin edi.

Oradan ikki kun o'tgach, To'rtko'z yana qattiq vovullab yerni tirnab, o'zini turli tomonga otib, oxiri zanjirni uzib yubordi. Men bu gal tashqariga chiqishdan qo'rqib jim yotaverdim. Keyin esa yana vovullash va big'illash ovozlari eshitildi.

Asta o'rnimdan turib deraza pardasini tortdim, tashqarida qop-qora narsani tishlab irillardi. Tezlik bilan tashqariga chiqdim va To'rtko'zga yaqinlashib zanjirini tortdim. To'rtko'z hali-beri bo'sh keladigan ko'rinmasdi. Holsizlanib qolgan

mushuk og'zini katta-katta ochib, xirillardi. Ertalab bu voqeadan oyim bilan dadam xabar topib yoqalarini ushlashdi.

– To'rtko'z qora mushukning adabini berdi, – dedim quvonib ularga. Shu kundan boshlab To'rtko'zni zanjirga solmaydigan bo'ldim. U tovuqxona simto'ridan jo'jalarga qarar, termilardi.

Boshqa bir kuni To'rtko'zni tovuqxonada ko'rdim. U bir chetda tovuqxonada suyaklar, nonlar paydo bo'la boshladi. To'rtko'z o'ziga berilgan ovqatlarni jo'jalarga ilinardi.

Savollar va topshiriq

1. To'rtko'z tunda nega bezovta bo'ldi?
2. Ona nima uchun o'g'lini koyidi?
3. To'rtko'z nima uchun zanjirlanmaydigan bo'ldi?
4. Uyda boqiladigan itlarning sog'ligini o'z vaqtida tekshirtirib turing.

SAYOQ MUSHUK VA FIL

Turg'unboy G'oyipov

(Ertak)

I

Mushuk sayoqlik qilavergach, egalari quvib yuborishibdi. U yaqin oradagi o'rmonga borib qushlarni, quyon va olmaxonlarni tutib yeya boshlabdi.

Hayvonlar ayiqqa arz qilishibdi. U mushukni chaqirib koyigan ekan, uyalmay-netmay ayiqqa tik qarab:

– Miyov!.. Sen maymoqdan kim qo'rqardi? O'zingni yemaganimga quvonsang-chi! – debdi.

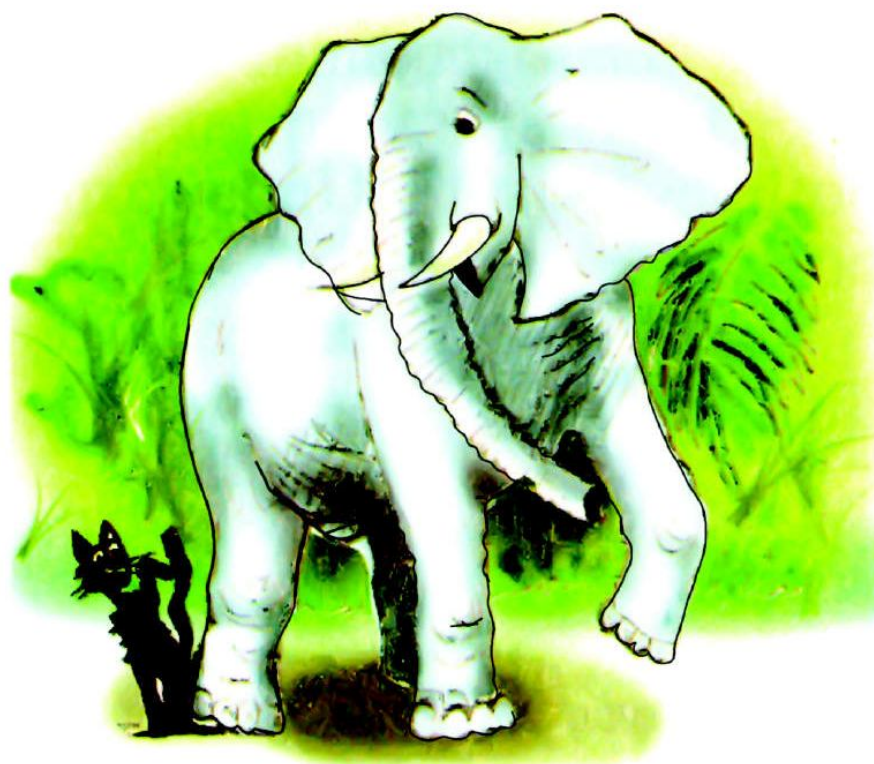
– Nima deding! – o'kiribdi ayiq, – shu odobsizligingga bir jazoingni bersammi?..

Mushuk tepalik ustiga qochib chiqib, o'sha yerdan:

– Jonivorlar zo'ri fil mening tog'am-ku, bilmaysanmi, u seni xartumi bilan bir urib, yerga qapishtirib tashlaydi-da, menga tega ko'rma, – deb o'dag'aylabdi.

Ayiq ikkilanib to'xtabdi:

– Kuchidan tashqari oqko'ngil, beozorligi bilan tanilgan fil nahotki seni yoqlasa? Qani, borib o'zi bilan gaplashib ko'ray-chi, – debdi-da, qush, quyon, olmaxonlarni ergashtirib, filni

axtarib jo'nabdi. Mushuk bo'lsa, boshqa yo'l bilan chopib, filning yoniga yetibdi.

– Miyov, miyov... Ayiq sizni yomonlab gapirgan edi. Filga til tekkizma, dunyoda undan yaxshi jonivor yo'q, desam ayiqqa alam qilib, meni mijig'ladi. Arang qutulib qochdim. Ana o'zi... Meni yana quvib kelyapti, meni yashiring, qutqaring! Miyov...

II

Mushuk filning orqa oyog'i ortiga o'tib yashirinib ulgurishi bilanoq, ayiq yetib kelibdi va filga salom berib, nima gapligini aytibdi. Boshqa jonivorlar ham mushukdan shikoyat qilishibdi:

– Tekkanga tegib, tegmaganga kesak otadi. Bolalarimiz-gacha tutib yeyapti, bizga kun ko'rsatmay qo'ydi. Buning dastidan o'lar bo'ldik-ku. Jiyaningizni nega tiymaysiz?

Ularning hasratini eshitib fil:

– Nima... Kim... Qaysi jiyanim haqida gapiryapsizlar? – deb so'rabdi.

– Sayoq mushuk, fil tug'ishgan tog'am, meni yoqlaydi, deb chirandi-ku.

– A, shunday deng? – dedi nima gapligiga endi tushungan fil. – Ana shu mushuk haqida gapiryapsizlarmi?

U orqa oyog'ini sal chetga olgan ekan, junlari hurpaygan, ko'zlari olaygan sayoq barchaning ko'z oldida paydo bo'libdi. Jonivorlar ilonni ko'rganday ranglari o'chib:

– Ana, ana... xuddi shuning o'zi! Shu sizga jiyan emish.
– deyishibdi.

– Miyov! Tuhmatlariga uchmang, fil tog'a, uring, o'ldiring, barchasi sizga dushman, – deb qichqiribdi shoshib qolgan mushuk qochishga yo'l qidirib.

Fil ko'ldan xartumiga suv olib mushukka shunday purkabdiki, uning uchib kelganini hech kim bilmay qolibdi.

– Fitnachi sayoq mushuk hech qachon jiyanim bo'lmagan, bo'lmaydi ham! Undaylarni himoya qilgan kimsa sharmanda bo'ladi! – debdi fil.

Jonivorlar filga rahmat aytib, yana tinch-totuv, ahil yashayveribdilar.

Savollar va topshiriq

1. Sayoq mushuk qanday qilib o'rmonga kelib qoldi?
2. Ayiq mushukni nega koyidi?
3. Mushuk ayiqqa qarab nima deb maqtandi?
4. Fil mushukni nima uchun jazoladi?
5. Ayiq va fildagi qaysi sifatlar sizga yoqdi?

Maqol

Sayoq yursang,
Tayoq yersan.

ECHKINING JAZOSI

Meli Boboqulov

O'tlab yurib buzoqchaga

Echki dedi:

– Qaydan kelar oh-oh barra

Beda hidi?

– Ana qo'shni hovlisidan.

– Ketdik, yeymiz!

– Bilib qolsa, egasiga

Nima deymiz?

– Be, iti ham uxlar qotib,

Sezmas hech kim.

Soqolini sekillatib,

Kuldi Echki.
Bedazorga kirdi pisib
Echki, Buzoq.
Bilmas, yo'lga qo'yilganin
Sirli, tuzoq.
Echki shoshib tushib ketdi
Chuqurlikka.
Buzoq esa chap berdi bu
Tixirlikka.

* * *

Kim birovning tomorqasin
Qilsa payhon,
Jazosini tortgusidir,
Bo'lmang hayron.

Savollar va topshiriq

1. Echki bilan buzoq nega bedazorga kirdi?
2. Echki nega chuqurlikka tushib ketdi?
3. O'quvchilardagi qaysi yomon odatlar echki va buzoq odatiga o'xshaydi?
4. She'ni rollarga bo'lib o'qing.

Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Rasmda nechta hayvon va nechta qush borligini aniqlang.

2. Qushlar va hayvonlar nima bilan oziqlanishini bilasizmi? Bolakay ularning yemishlarini almashtirib qo'ydi. Unga xatosini to'g'rilashga yordam bering.

3. Rasmda qaysi hayvonlar ifodalangan? Ularning nomlarini ayting.
 4. Qanotli do'stlarimiz bizga qanday foyda keltiradi?
 5. Insonlarning hayvon va qushlarga bo'lgan munosabatlarini o'qiganlaringiz va kuzatganlaringiz asosida so'zlab bering.
 6. Qaysi hayvonlar uyda, qaysilari o'rmon va qirlarda yashaydi?
 7. Hayvon va qushlar haqida qanday topishmoqlar bilasiz? Aytib bering.

YASHASIN TINCHLIK, BOR BO'LSIN DO'STLIK!

AZIZ INSONLAR XOTIRASI

Bizning baxtiyor yashashimiz hamda yurtimiz mustaqilligi uchun kurashgan va bu yo'lda jonini fido qilgan insonlarni hurmat bilan tilga olamiz. Ularning xotirasini abadiylashtirish uchun butun respublikamizda, shu jumladan, poytaxtimiz Toshkentda ham bog' va xiyobonlar bunyod etildi.

Ana shunday ziyoratgohlardan biri Mustaqillik maydonida joylashgan.

Maydon to'rida «Motamsaro ona» haykali turibdi.

Vatan himoyasi uchun farzandlarini jangga yo'llagan onalarimiz ramzi bo'lgan bu haykal urushda qurbon bo'lgan o'g'lonlarini kutgan minglab onalarni eslatadi.

Savollar

1. 9-May qanday kun?
2. Qanday insonlarning xotirasi abadiylashtirilgan?
3. Mustaqilligimiz uchun kurashgan insonlar xotirasi qaysi maydonlarda mavjud?

TINCHLIK

Mahmudjon Dadaboyev

Tinchlik ulug' ne'matdir,
Uning qadrin bilaylik.
Tinchlik uchun barchamiz
Jonni fido qilaylik.

Tinchlik bo'lsa jahonda
Ahli inson shod bo'lar.
Ravnaq topib ilm-u fan,
El-u yurt odob bo'lar.

Urush degan ofatni
Inson zoti ko'rmasin.
Vayron bo'lib dillari,
G'am-g'ussaga to'lmasin.

Tilar Mahmud doimo,
Tinchlik bo'lsin dunyoda.
Kim tinchlik deb qayg'ursa,
Rizqi bo'lsin ziyoda.

Savollar va topshiriqlar

1. Shoirning tilagi nimadan iborat? U qaysi bandeda berilgan?
2. She'ni yod oling.
3. She'rga atab rasm chizing.

ELIM DEB, YURTIM DEB YASHAGAN INSON

Bo'riboy Ahmedov

I

Sohibqiron bobomiz Amir Temur 1336-yilning 9-aprelida Movarounnahrning ko'rkam shahri Shahrizabzning Xo'ja Ilg'or qishlog'ida tavallud topganlar. Amir Temurning onasi

Takina begim mashhur qonunshunos avlodidan edi. Otasi Tarag'ay bahodir Chig'atoy xonlari huzurida yuzboshi bo'lib xizmat qilgan.

Temurbek bilim olishni yetti yoshidan boshladi. U so'zlarni qiynalmay o'qiy boshladi. Chunki harflarni uyida o'rgangan edi. 9 yoshga to'lganda madrasadagi hamma bolalardan ustun bo'lib oldi.

Temurbek yig'inlarda ulamolar yonidan joy olishga harakat qilardi.

Lekin har doim ularning huzurida tiz cho'kib o'tirardi.

Kattalarga shu xilda hurmat bildirishni o'ziga qoida qilib olgandi.

Temurbek 12 yoshida bolalar bilan o'ynashni kamaytirdi. Ta'til vaqtlarida otasi va boshqa kishilardan harbiy san'at hamda bahodirlik rasm-rusumlarini mukammal egalladi. 15 yoshga yetganida ot minib, ov qilishni sevib qoldi va katta mahoratga erishdi.

Xullas, Temurbek yaxshi o'qib, ziyrak va jasur bola bo'lib o'sdi, el-yurtga mehr qo'ydi.

II

1360-yilda mamlakatni mo'g'ullar bosib oldi. Viloyat beklari mamlakatni himoya qilmadilar. Aksincha, ularning ko'pchiligi yurti tashlab qochdi, qolganlari esa mo'g'ullar oldiga borib tiz cho'kdi.

Mana shunday og'ir kunlarda el-yurt yukini Temurbek yelkasiga oldi. U xalqni o'z atrofiga to'plab, mo'g'ullarga qarshi kurash boshladi. Kurash 10 yil davom etdi.

O'sha yillari Temurbek ko'p azob-uqubatlarni boshidan kechirdi. Lekin eliga hamisha sodiq qoldi. El bilan birga bo'ldi. Oqibatda Temurbek va unga ergashgan amirlar mo'g'ullar ustidan g'alaba qozondi. Bosqinchilar mamlakat hududidan siqib chiqarildi.

Amir Temur elim deb, yurtim deb jonini fido qilgan. Og'ir, vazmin, mulohazali buyuk shaxsdir. Tarixchi olim Ibn Arabshoh Sohibqiron bobomizni shunday tasvirlaydi: «Temur baland bo'yli, tik qomatli, keng peshanali kishi edi. G'oyatda kuchli, oq-qizil yuzli, qo'l-oyoqlari baquvvat edi. Yelkasi keng, barmoqlari yo'g'on, qaddi-qomati kelishgan edi. Sersoqol, qoshlari qalin, o'ng oyog'i bilan o'ng qo'li zaxmdor va yo'g'on ovozli edi.

U yolg'onni yoqtirmaydigan, yutuqlardan shodlanib ketmaydigan odam edi. Qo'rqmas, botir va mard kishilarni yoqtirardi.

Savollar va topshiriq

1. Amir Temur qachon dunyoga kelgan?
2. Necha yoshida o'qishni boshlagan?
3. Ta'til kunlarida Temurbek nima ish qilar edi?
4. Amir Temurning ko'rinishini kitobdagi rasimga qarab tasvirlab bering.

TABIATNI SEVING VA ASRANG

TABIAT

Shodi Sattor

Tabiatjon,
Sen onamiz,
Chirog'ingga
Parvonamiz.
Sendan chiroy
Olgan bizlar:
Ota-ona,
O'g'il-qizlar.

Sen go'zallik
Konidirsan,
Odamlarning
Jonidansan.
Chiroyingga
Yana chiroy
Qo'shajakmiz
Har kun, har oy.

Topshiriq

She'rni ifodali o'qing va yod oling.

SUV VA DARAXT

Zamira Ibrohimova

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir buloq va daraxt bo'lgan ekan. Ular yonma-yon yashasharkan. Buloq endigina ko'z ochgan, sho'x-sho'x qaynab chiqayotgan suvlari kichkina ariqcha hosil qilgan ekan. Nihol esa nozikkina, sal shamol tursa, butun tanasi chayqalib-chayqalib ketarkan...

Oradan oylar, yillar o'tibdi. Buloq suvi katta ariqni to'ldirib oqa boshlabdi. Nihol ham ko'kka boy cho'zib, sarvqomat

daraxtga aylanibdi. Bu yerdan o'tgan yo'lovchilar daraxtning soyasida dam olib, buloqning tiniq suvidan ichisharkan. Ketayotganlarida esa:

– Zap qomatdor daraxt bo'libdi, – deb maqtab ketisharkan. Bu gaplardan daraxtning dimog'i ko'tarila boshlabdi. U hatto suvni mensimay qo'yibdi.

– Agar bu yerda men gurkirab turmaganimda, yoningda kim ham to'xtardi? Na soyang bor, na husning, – debdi daraxt suvga.

Suv xafa bo'lib ketibdi-yu, lekin indolmapti.

Kunlardan bir kuni:

– Men bormanki – hayot bor! – deb qolibdi daraxt yana.

Suv ortiq chidolmapti va o'z oqimini o'zgartirib yuboribdi. Shundan so'ng daraxt ildizlariga bir tomchi ham suv kelmay qo'yibdi.

Daraxt buni bir-ikki hafta sezmay, mag'rur turaveribdi. Ammo badani bo'g'ilib borayotganini seza boshlabdi. Qarasa, suv oqimini o'zgartirgan ekan.

– Nahotki, u menga quvvat berib turgan bo'lsa? – o'ylabdi daraxt. Uning ahvoli tobora yomonlashaveribdi, yaproqlari qovjirab to'kila boshlabdi. Oxiri suvning zarurligini, tiriklikning kuchi hamkorlikda ekanini tushunibdi. Shundagina suv yana eski yonalishi bo'ylab oqa boshlabdi.

Savollar va topshiriqlar

1. Ariq suvi nimadan boshlangan edi?
2. Suv nima uchun daraxtdan xafa bo'ldi?
3. Nima uchun daraxtning ahvoli yomonlasha boshladi?
4. Suv qachon o'z yo'nalishi bo'ylab oqa boshladi?
5. O'quvchilar, ariqlarni o'z vaqtida tozalab turing.
6. Daraxt taglarini yumshatib, suv berishni unutmang.

«RAHMATNI JOYIGA AYT...»

(Ertak)

Ibn Sino dala-dashtda dorivor giyohlarni terib yurib, shu atrofda qo'nim topgan podshoh qo'shini ustidan chiqib qolibdi. Podshohning o'zi og'ir kasal bo'lib, hech qaysi tabib tuzata olmagan ekan.

Ibn Sinoni ko'rgan podshoh kishilari:

– Nega bu yerlarda sanqib yuribsan yo josusmisan? – deb so'roqqa tutishibdi.

– Yo'q, tabibman, dorivor giyohlarni terib yuribman, – deb javob beribdi Ibn Sino.

– Tabib bo'lsang podshohimizni tuzatgin. U mana bir necha yildirki betob, hakimlar davolay olmay boshlari qotgan. Sen tuzatsang tuzatganing, yoqsa u dunyoga jo'naysan, – deyishib podshohga ro'baro qilishibdi. Podshohni obdan ko'rgan Ibn Sino uning kasalini aniqlay olmabdi. «Nima bo'lsa bo'lar, qirq kun muhlat so'rayman. Rozi bo'lsa shu vaqt ichida kasalini aniqlab davolarman. Bu orada barcha giyohlarni yig'ib, ular ustidagi kuzatuvlarimni yakunlab olishga ulguraman. Keyin nima qilsa qilar», – deb o'ylabdi-da, podshohga qarab debdi:

– Olampanoh, shu yerda qirq kun turishingizga to'g'ri keladi.

Ibn Sino giyohlar to'plashda davom etibdi. Har kuni podshohni tog'ning ho'v anavi joyiga olib boringlar, ho'v manavi qoyasiga olib o'tinglar, deb ko'rsatma berib, o'zi giyohlar ustidagi kuzatuvlarini kanda qilmadi. Tog' havosi yoqib podshoh kundan-kunga o'zini yaxshi seza boshlabdi. Bir kam qirq kun bo'lganida soppa-sog'ayib ketibdi. Ibn Sinoni yo'qlatib:

– Sen mo'jizakor tabib ekansan, tuzalib qoldim, rahmat, – debdi podshoh.

Ibn Sino:

– Sultonim, rahmatni menga emas, yon atrofingizdagi manavi joylarga, tog'-u toshlarga ayting. Shu joy, havo va dorivor giyohlar hidi bo'lmaganda, ikkimizning ham holimiz voy edi, – deb javob beribdi.

– Fikringni ochiqroq anglat, – debdi podshoh.

– Bu yerning havosi ham, giyohi ham shifobaxsh, qolaversa, umidingiz sizni saqlab qoldi-da yashashga umidingiz bo'lmasa, siz tuzalmas edingiz. Oqibatda podshohimizni tuzata olmading, deb terimni shilib olishar edi. Rosti, tabiyatning asalsimon suvi-yu dorivor havosi, qolaversa, umidingiz sizni saqlab qoladi. Bunda mening hech qanday yordamim bo'lmadi. Rostini aytganim uchun buyuring, nima qilishsa qilishaversin, – debdi Ibn Sino.

Sog'ayib qolganidan xursand bo'lgan podshoh Ibn Sinoning to'g'riso'zligi uchun unga bir ot bilan bosh-oyoq sarmo hadya qilibdi.

Savollar

1. Ibn Sinoni nima uchun podshoh oldiga olib kelishdi?
2. Tabib podshohni davolash uchun qanday chora ko'rdi?
3. Podshoh Ibn Sinoni qanday taqdirladi?
4. Siz dorivor giyohlarning qanday turlarini bilasiz?

TABIAT NIMA?

Quyosh, havo, suv, tuproq, o'simlik, hayvonot olami, qushlar, hasharotlar va insonlar hammasi bir bo'lib tabiatni tashkil etadi.

Tabiat bizning yashashimiz uchun zarur bo'lgan barcha narsalarni yetkazib beradi. Tabiat juda boy. Lekin bu boyliklar ehtiyot qilinmasa tugab qolishi mumkin. Ularni to'g'ri ishlatish, himoya qilish, isrof qilmaslik kerak.

Tabiat juda go'zal. Zilol suvlar, turfa hidli gullar, qushlarning rang-barang ovozlari kishilarga quvonch baxsh etadi. Insonlar tabiatning shu go'zalligi ichida yashaydilar.

Biz ana shu Ona tabiatimizni asrashimiz, uning boyligiga boylik qo'shishimiz zarur.

Buning uchun biz yer, suv, havo, tuproq, o'simlik, hayvonot olami, parrandalarni ehtiyot qilishimiz shart.

Tabiiy boyliklarni saqlash, yangi bog'lar yaratish, gulzorlar barpo etish ishlarida siz ham ishtirok eting. Shuning uchun tabiat va uning sirlarini puxta o'rganib boring.

Savollar va topshiriq

1. Tabiat deb nimaga aytiladi?
2. Tabiatni asrash uchun nimalar qilishimiz kerak ekan?

SUVNI IFLOSLANISHDAN MUHOFAZA QILISH

Chuchuk suv – katta boyligimiz. Uni asrash kerak. Suvning ifloslanishidan barcha tirik mavjudotlar zarar ko'radi.

Daryo va ko'llardagi o'simliklar bilan birga hayvonlar ham nobud bo'ladi. Ifloslangan suv odam organizmi uchun ham zararlidir.

Odam o'z ehtiyoji uchun faqat toza, chuchuk suvdan foydalanadi.

Lekin yerda chuchuk suv ko'p emas. Chuchuk suv ifloslanib ketaversa, toza suv yetishmay qolishi mumkin. Mashinalarni texnik suvlarda yuvish kerak.

Qaynatilmagan suvlarni ichmang. Unda zararli moddalar va mikroblar bo'lishi mumkin. Suvni albatta qaynatib ichish lozim.

Savollar va topshiriq

1. Suvning ifloslanib ketishiga sabab nima?
2. Ifloslangan suvning zarari haqida so'zlab bering.
3. Chuchuk suvni asrash uchun nimalar qilish kerak ekan?

BULOQ

(Rivoyat)

Balandda tog'-u toshlar orasida buloq ko'z ochdi. Suvi tip-tiniq, muzdek. U bu yorug' dunyoga chiqish uchun qanchalar kurashdi. Quyoshni ko'rdi. Buloq suvining niyati – Yerni quchish, odamlar mehriga to'yish, bolalarning sho'xligiga sherik bo'lish, buvi va bobolarning ko'zlariga nur bag'ishlash, ota-onalarning yuzlarini siypalash edi.

U jilg'a bo'ldi, so'ngra shalolaga aylandi. Bundan-da xursand edi. Izlagan yaxshi odamlarini topdi. Ular buloq suvini avaylashdi, ko'zlariga surtib e'zozlashdi.

Afsus, uning bu quvonchi uzoqqa choʻzilmadi. Ammo yoʻlda toʻsiqqa duch keldi. Dunyoda turfa odamlar bor ekan. Biri uning suvini qadrlasa, boshqalari uni oʻz manfaatlari yoʻlida har tomonga boʻlib yubordilar. Yoʻlda nimalar qilishdi bilolmadi. Rangi oʻzgardi. Ustiga-ustak tikanaklar, xas-choʻplar qalbini pora-pora qildi. Bunga ham chidadi.

Yana kimlardir mashinasini ham yuvdi. Buloq suvi bulgʻandi, koʻlmakka aylandi, oxiri kerak boʻlmay qoldi. U odamlarning bunchalik befarqligidan achindi va rangi sargʻaydi.

Savollar va topshiriq

1. Buloq suvlaridan nima maqsadda foydalaniladi?
2. Qanday buloqlarni bilasiz? Ota-onangiz yordamida ular haqida daftaringizga yozib keling.

HAVO TOZA BOʻLISHI KERAK

Inson va boshqa tirik mavjudotlar uchun toza havo zarur.

Avtomobillardan chiqadigan zararli gazlar havoni ifloslantiradi, ular tarkibida juda koʻp zaharli moddalar boʻladi.

Hovli, koʻchalarni supurganda changitmaslik kerak. Suv sepib, soʻngra supurish lozim. Kuzda daraxtlardan tushgan xazonlarni yoqmasdan, maxsus axlat uchun ajratilgan joylarga tashlash lozim.

Savollar

1. Havoni nimalar ifloslantiradi?
2. Nima uchun oʻsimliklar koʻp boʻlgan joyda odam yengil nafas oladi?
3. Havoni toza saqlash uchun nimalar qilish kerak?

Topishmoqlar

1. Yalt-yalt etadi, yamlab ketadi.
2. Oyoqsiz, qoʻlsiz tomga chiqdi.

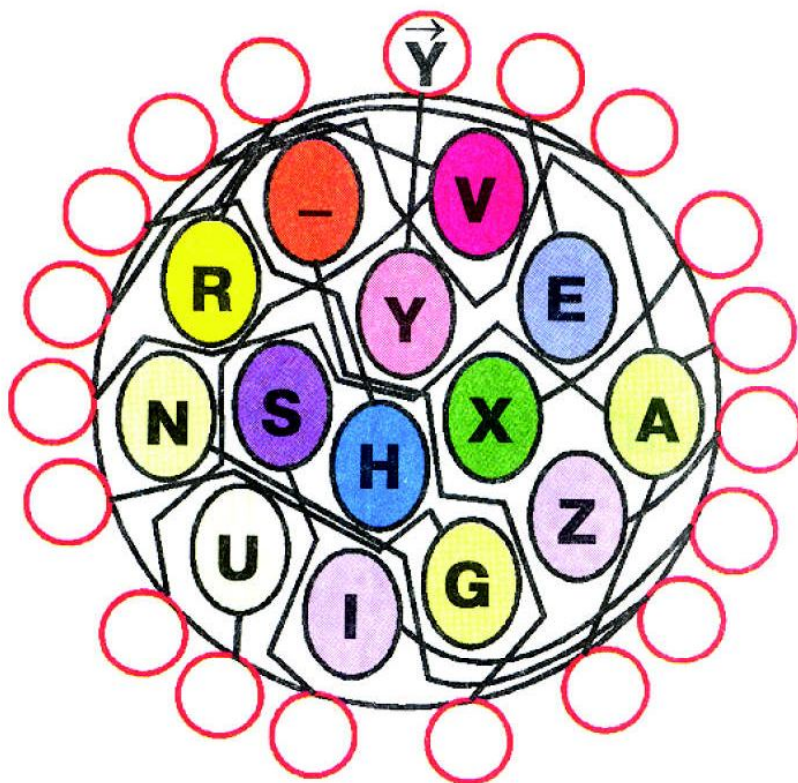
Topishmoqlarning javobi

1. Oʻt-olov.
2. Tutun.

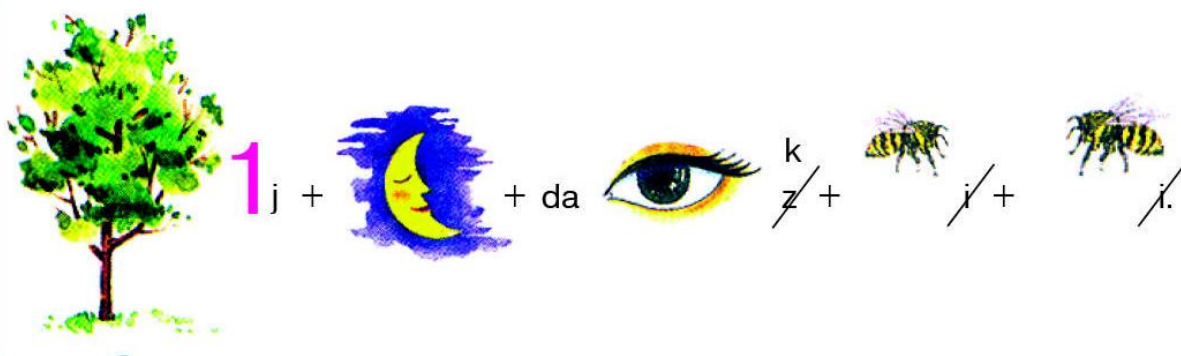
Bo‘lim yuzasidan savol va topshiriqlar

BO‘LIM YUZASIDAN TAKRORLASH

1. Bo'sh doirachalarga sharlardagi harflarni iplari orqali topib joylashtiring. Shunda yer va suv haqidagi hikmatli gapni o'qiysiz.

- 2.** Rebusni yechsangiz, bo'limga doir maqol hosil bo'ladi.

- 3.** Qaysi she'r va hikoyada tabiatni qo'riqlash va himoya qilish haqida hikoya qilinadi?
- 4.** «Tabiatni qo'riqlash – Vatanni qo'riqlash demakdir» degan gapning mazmunini tushuntirib bering.
- 5.** Atrof-muhitning toza bo'lishi uchun kurashing.
- 6.** Ariq va anhor suvlarini bulg'atmang. Ichiladigan suvni uvol qilmang.

GO‘ZAL YOZ

YOZDA

Issiq yoz boshlandi. Yozda tabiat yanada go‘zallashadi. Dala va bog‘larga ish qizib ketdi. Gilos, olcha, olma, o‘riklar pishadi. Bug‘doy o‘rimi boshlandi. Qushlar bola ochdi.

Yaqinda bolalar yozgi ta‘tilga chiqadilar. Ular dam olgani oromgohlarga, dala, bog‘larga boradilar.

Ta‘til paytida vaqtni to‘g‘ri taqsimlash, poliz, mevazor, bog‘ va gulzorlarda jismoniy mehnat bilan shug‘ullanish, cho‘milish sog‘liqni mustahkamlashga yordam beradi. Ammo har bir bola cho‘milishni to‘g‘ri tashkil etmasa turli ko‘ngilsiz voqealarga duch kelishi mumkin. Avvalo, katta oqar suvlarda (daryo, anhor, kanal) yoki, aksincha, ifloslanib yotgan hovuzcha va ko‘lmaklarda cho‘milmaslik kerak. Ariq va hovuzlarda cho‘milib, suvda 10–15 daqiqadan ortiq turmaslik kerak. Quyosh nuri tanimiz uchun juda foydali, ammo quyosh nurida juda ko‘p yotmaslik kerak.

Savollar va topshiriq

1. Yoz fasliga qaysi oylar kiradi?
2. Yozning qanday fazilatlari bor?
3. Yozgi dam olish vaqtida nimalarga rioya qilish zarurligini yodingizda tuting.

Topishmoqlar

1. O'zi tanho – yagonadir,
Tabiatga chin onadir.
Tilla barkash yaraqalaydi,
Baxt ulashib charaqalaydi.
2. Ikki yaproq bir tanda,
Kezar gulzor, chamanda.
3. Xo'ppa semiz, bir tuki yo'q.

Maqollar

* * *

Ter to'kib mehnat qilsang,
Yerdan hatto zar unar.

* * *

Mehnatsiz ish bitmas,
Erinchoqning qo'li yetmas.

Topishmoqlar

4. Pishmagani maza, pishgani bemaza.
5. Bir barmoqcha bo'yi bor,
Qizil baxmal to'ni bor.

YOZ

Shukur Sa'dulla

Keldi ko'klam kabi soz,
Bizlar sevgan issiq yoz.
Ekin o'sdi yerlarda,
Bug'doy pishdi qirlarda.
Qip-qizardi olchalar,
Uzar yosh bolachalar.
Poliz to'la bodring.
– Bog'bon, tez uzib bering!
– Sabr qiling siz andak,

So'yib beray handalak.
Quyosh ko'kda nur sochar,
Yangi dunyolar ochar:
O'rik yetilib pishar,
Yerlarga to'p-to'p tushar.
Olma, anor, nok, bodom,
To'ymaydi yeb hech odam.
Yoz bo'yi bizda har xil,
Meva pishar to'qson xil.

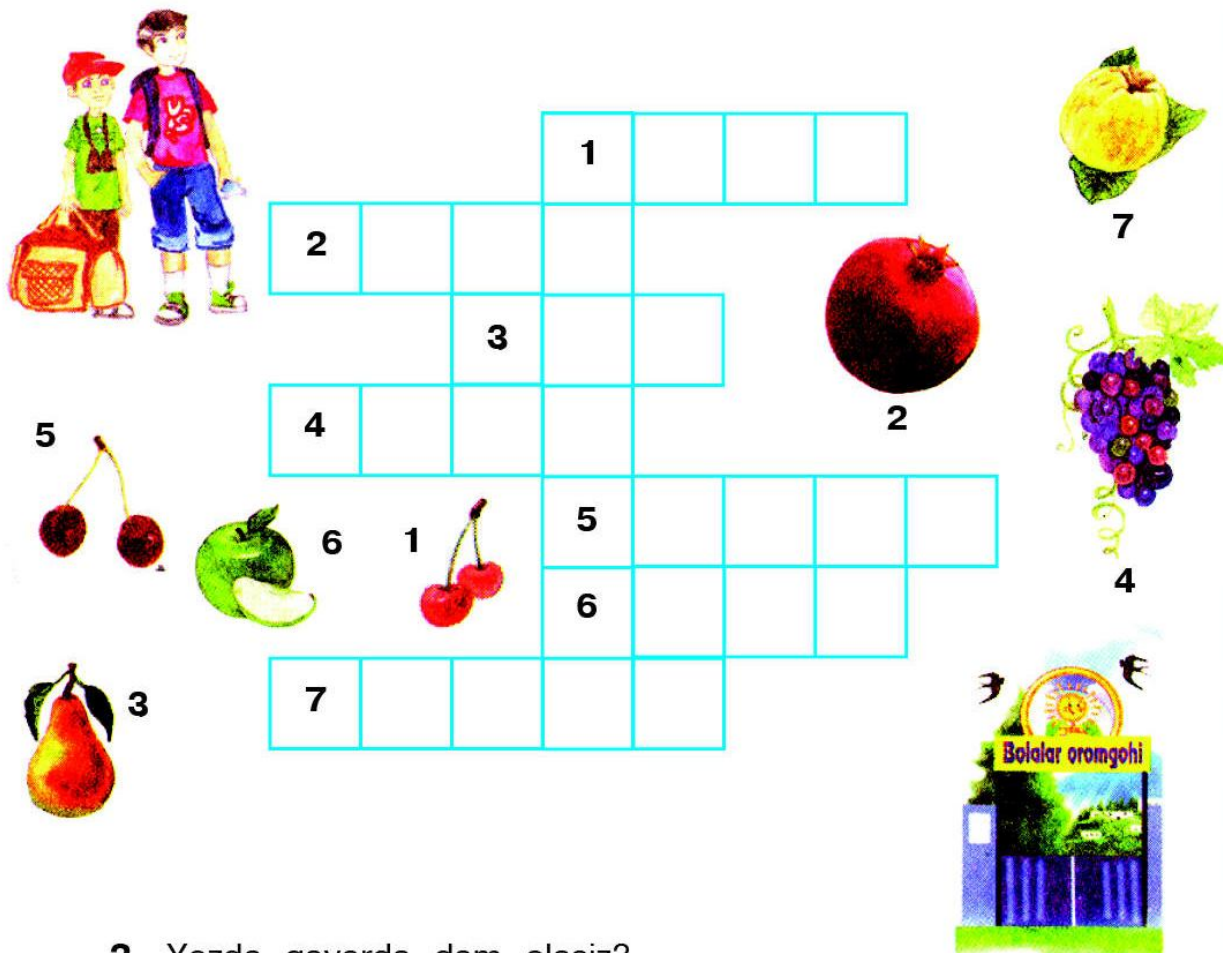

Savol va topshiriqlar

1. She'ring mazmunini so'zlang.
2. Yozda qanday mevalar pishadi? Kuzda-chi?
3. O'zingiz bilgan mevalar nomini ayting.

Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Bolalarning manzilga yetib olishlariga yordam bering. Meva nomlarini krossvordga tushiring va kerakli manzilni bilib oling.

2. Yozda qayerda dam olasiz?
3. Ta'til vaqtida ota-onangizga qanday ishlarida yordam berasiz?
4. Yoz ko'rinishi tasvirlangan rasmlar chizing.
5. Yoz faslida tabiatni kuzating va olgan taassurotlaringizni yozib qo'ying.

Topishmoqlarning javobi

1. Quyosh. 2. Kapalak. 3. Tarvuz. 4. Bodring. 5. Qalampir.

MUNDARIJA

O'ZBEKISTON – VATANIM MENING

O'zbekistonim. (A. Obidjon).....	3
Maktabni sog'inib. (P. Mo'min).....	4
Bayramingiz qutlug' bo'lsin.....	4
Vatan haqida suhbat (Q. Rahimova).....	5
Tarixiy shaharlar.....	5
Bizning qishloq.....	6
Shahar bo'ylab sayohat.....	7
O'zbekiston milliy bog'i.....	8
Bu ona tuproq (P. Mo'min).....	8
Sветофор so'zi (M. Qo'shoqov).....	9
Ko'chada yurish tartibi.....	10
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	11

OLTIN KUZ

Bizning kuz (Q. Muhammadiy).....	12
Olma (Z. Diyor).....	13
Tolib otgan tosh (A. Irslov).....	13
Qushlar haqi (P. Mo'min).....	14
Ustozga rahmat.....	15
Kuz faslida o'tkaziladigan tadbirlar.....	16
Poliz (T. Yo'ldosh).....	17
Iqboli buyuksan (A. Oripov).....	17
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	18

MEHNAT – BAXT KELITIRAR

Mehnat insonni ulug'laydi.....	20
Usta Solijon (Q. Muhammadiy).....	20
Bolari ila Pashsha (A. Avloniy).....	21
Aqlli bog'bon (A. Avloniy).....	22
Do'stlar (Ertak).....	23
Halollik (Ertak).....	25
Men ham bo'lay binokor (D. Tojiyeva).....	26

Nasihatlardan (<i>M.J. Zamindor</i>).....	27
Birlashgan o'zar (<i>F. Umarov</i>).....	28
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	28

KUMUSH QISH

O'zbekistonda qish faslining boshlanishi.....	30
Kelganida qish (<i>P. Mo'min</i>).....	31
Chana	31
Hayvonlarning qishdaqi hayoti.....	33
O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.....	35
Bosh kitob (<i>S. Barnoyev</i>).....	35
Archa qo'shig'i (<i>Z. Diyor</i>).....	36
Va'da (<i>O'. Hoshimov</i>).....	36
Qurbaqa va Chumoli (<i>L.A. Krilov</i>).....	38
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	41

14-YANVAR – VATAN POSBONLARI KUNI

O'zbekiston posbonlari (<i>S. Barnoyev</i>).....	42
Chegarachi (<i>Uyg'un</i>).....	43
Jaloliddin Manguberdi (<i>M. Osim</i>).....	44
Vatan (<i>S. Toji</i>).....	46

XALQ OG'ZAKI IJODI

Boychechak (<i>O'zbek xalq qo'shig'i</i>).....	47
--	----

O'ZBEK XALQ ERTAKLARI

Tulki bilan Turna.....	49
O'tinchi yigit bilan Sher.....	51
Chumchuqcha.....	52
O'jar toshbaqa (<i>H. Yoqubov</i>).....	55
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	57

SOG'LIGING – BOYLIGING

Sog'lom tanda sog'lom aql.....	58
Ovqatlanish odobi.....	58
Sog' yuray desang, ozoda bo'!! (<i>Uyg'un</i>).....	59
Dastro'mol (<i>M. Murodov</i>).....	61

Sportni sevganlarga (<i>P. Mo'min</i>).....	62
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	63

NIMA YAXSHI-YU, NIMA YOMON?

Salom (<i>T. Yo'ldosh</i>).....	64
Nasihat.....	65
Rahmdil va e'tiborli bo'ling!.....	65
Hikmatli so'zlar.....	66
«Besh»dan yuqori baho bo'lganida edi (<i>S. G'afurov</i>).....	66
Qalampir ila cho'l yalpizi (<i>A. Avloniy</i>).....	67
Odobli Turg'un (<i>Oybek</i>).....	67
Attang (<i>M. Murodov</i>).....	69
U ham tanibdi seni (<i>S. G'ofurov</i>).....	70
Yukning og'iri (<i>Q. Abdujalilov</i>).....	72
Yaxshilik yerda qolmas (<i>A. Avloniy</i>).....	73
Hikoyat.....	74
Uvol nima?.....	75
Boshmaldoqday bitta bo'r (<i>E. Raimov</i>).....	76
Hikoya.....	76
Qaysar buzoqcha (<i>O. Qo'chqorbekov</i>).....	77
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	78

OTALAR SO'ZI – AQLNING KO'ZI

Ota-ona aziz (<i>A. Navoiy</i>).....	79
O'g'lon (« <i>Qirq hadis</i> »dan).....	79
Alisherning yoshligi (<i>Oybek</i>).....	80
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	82

ZUMRAD BAHOR

Bahor keldi (<i>Z. Diyor</i>).....	83
Lola terish.....	84
Bayramingiz muborak! (<i>J. Jabborov</i>).....	84
Onani rozi qilish haqida.....	85
Onajonginam (<i>E. Rahimov</i>).....	85
Qizil gul (<i>M. Murodov</i>).....	86
Izza (<i>M. Ahmedov</i>).....	88
Ahmadjon bog'bon (<i>Oybek</i>).....	88
Maktab gulzorida.....	89
Navro'z – bahor bayrami.....	90
Assalom Navro'z (<i>O. Damin</i>).....	91

Omonliq, hey, omonliq! (<i>Xalq qo'shig'i</i>).....	92
Sumalak – Navro'z taomi (<i>Sh. Oxunjonova</i>).....	93
Beruniyning dam olish kunlari.....	94
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	95

QUSHLAR VA HAYVONLAR HAYOTIDAN

Onaizor (<i>M. Mahkamov</i>).....	96
«Ku-ku» (<i>T. Rahimova</i>).....	97
Chug'urchiq qaytib keldi (<i>Y. Avijyus</i>).....	98
Umidvor qushcha (<i>S. Ochil</i>).....	100
Yon qo'shni – jon qo'shni (<i>M. Mahkamov</i>).....	101
To'rtko'z (<i>B. Xolboyev</i>).....	104
Sayoq mushuk va fil (<i>T. G'oyipov</i>).....	105
Echkining jazosi (<i>M. Boboqulov</i>).....	107
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	108

YASHASIN TINCHLIK, BOR BO'LSIN DO'STLIK!

Aziz insonlar xotirasi.....	110
Tinchlik (<i>M. Dadaboyev</i>).....	111
Elim deb, yurtim deb yashagan inson (<i>B. Ahmedov</i>).....	111

TABIATNI SEVING VA ASRANG

Tabiat (<i>Sh. Sattor</i>).....	114
Suv va daraxt (<i>Z. Ibrohimova</i>).....	114
«Rahmatni joyiga ayt...» (<i>Ertak</i>).....	115
Tabiyat nima?.....	117
Suvni ifloslanishdan muhofaza qilish.....	117
Buloq.....	118
Havo toza bo'lishi kerak.....	119
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	120

GO'ZAL YOZ

Yozda.....	121
Yoz (<i>Sh. Sa'dulla</i>).....	122
Bo'lim yuzasidan savol va topshiriqlar.....	123

Mashkura Rasulova

O'QISH KITOB

Yordamchi maktablarning 5-sinf uchun darslik

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi
vazirligi tasdiqlagan

To'ldirilgan, qayta ishlangan nashri

Muharrir **Zamira Jo'rayeva**

Badiiy muharrir **Yasharbek Rahimov**

Texnik muharrir **Yelena Tolochko**

Kichik muharrir **Gulbayra Yeraliyeva**

Musahhih **Umida Rajabova**

Kompyuterda teruvchilar **Gulchehra Azizova,**
Gulbayra Yeraliyeva

Litsenziya raqami AI № 163. 09.11.2009. Bosishga 2013-yil 2-iyulda ruxsat etildi. Bichimi 70×100¹/₁₆. Ofset qog'ozi. PragmatikaUZ garnituras. Shartli bosma tabog'i 10,32. Nashr tabog'i 7,95. Adadi 1235 nusxa. Shartnoma № 52-2013. Buyurtma № 312.

Maktab kutubxonasi jamg'armasiga kiritilgan. Bepul.

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 100129, Toshkent, Navoiy ko'chasi, 30.
Telefon: (371) 244-10-45. Faks (371) 244-58-55.

«NISO-POLIGRAF» ShK bosmaxonasida chop etildi. 100182, Toshkent, H. Boyqaro ko'chasi, 51.